

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GELİR DAĞILIMININ TEORİK VE POLİTİK
AÇIDAN İNCELENMESİ VE 1990 SONRASI
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

H. TUĞBA YAĞCI

2501050327

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. BAHAR ŞANLI

İSTANBUL, 2008

GELİR DAĞILIMININ TEORİK VE POLİTİK AÇIDAN İNCELENMESİ VE 1990 SONRASI TÜRKİYE ÖRNEĞİ

H.TUĞBA YAĞCI

ÖZ

Milli hasılanın bireyler ve üretim faktörleri arasında paylaşım biçimi olarak ifade edilen gelir dağılımı ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasal açıdan da son derece önemli bir olgudur. Bu çalışma iktisat politikasının beş temel amacından biri olan adil gelir dağılımı konusuna dikkat çekmek ve Türkiye’de gelir dağılımı göstergelerinin nasıl bir görünüm arz ettiğini sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu perspektifle çalışmamızda gelir dağılımı teorileri ve politikaları incelenerek ülkemizde yapılmış olan gelir dağılımı araştırmalarına yer verilmiştir.

Çalışmanın sonucunda Türkiye’de gelir dağılımının eşitsiz olduğu ve gelir eşitsizliğinin ücretli, maaşlı, küçük üretici ve emekliler aleyhine bozulduğu görülmüştür. Sektörel gelir dağılımında tarım kesimi aleyhine bir gelir eşitsizliği gözlenirken bölgesel gelir dağılımında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kişi başına gelirin Türkiye ortalamasının oldukça altında olduğu tespit edilmiştir.

ANALYSING INCOME DISTRIBUTION THEORETICALLY AND
POLITICALLY AND EXAMPLE OF TURKEY AFTER 1990
H.TUĞBA YAĞCI

ABSTRACT

Income distribution describing as sharing pattern between individuals and production factors is a very important fact as much as the social and political aspects are. This study is prepared to submit how the income distribution indications have a prospect and to point out fair income distribution. In this perspective, income distribution theories and politics are analysed and income distribution researches take place in this study.

At the end of the study, it has been seen that, income distribution is unequal in Turkey, and income inequality becomes unbalanced against wageearners, salaryearners, small producers and pensioners. Inequal income distribution against agricultural sector is observed and it is determined that per capital income in Eastern and South Eastern parts of Anatolia is under Turkey's average value.

ÖNSÖZ

Gelir dağılımı konusu ilkel toplumlardan günümüze kadar insanların ilgi alanını oluşturmuştur. Günümüzde ise küreselleşme ve beraberinde getirdiği geniş çaplı yoksulluk ile önemini korumaktadır. Bu yönüyle gelir dağılımı sadece üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları ifade eden bir kavram olarak sınıflandırmak eksik olur çünkü gelir dağılımı ekonomik yönünün yanı sıra kültürel ve siyasal alanda da önem taşıyan bir konudur.

Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzlukların olması kaçınılmazdır. Bu bakımdan gelir eşitsizliklerinin giderilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca gelir dağılımının bozuk olduğu toplumların genellikle demokratik olmadığı gözlemlenirken demokratik toplumlarda özgür grupların faaliyetleri sonucunda gelirin daha adil dağıldığı gözlenmektedir.

Ancak az gelişmiş toplumlarda, piyasa ekonomisinin devlet müdahalesinden uzak olarak geçerli olmasının adil olmayan bir gelir dağılımı sonucu verdiği hususu bugün herkes tarafından kabul edilmektedir. Giderek önemi artan bir konu olmasına rağmen ülkemizde gelir dağılımı ile ilgili araştırmaların yetersiz olması üzücüdür. Bu çalışmada TÜİK tarafından hazırlanan Gelir Dağılımı Araştırmalarına ait veriler kullanılmıştır ancak gelir dağılımına yönelik verilerin değerlendirilmesinde, araştırma yöntemlerinin farklılık göstermesi sebebiyle bazı zorluklarla karşılaşmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında önerileri, olumlu ve yapıcı tutumuyla büyük katkılarını gördüğüm danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Bahar Şanlı' ya, ve eğitim hayatım boyunca güven ve desteklerini esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE TEORİK ESASLARI

1.1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI VE GELİR DAĞILIMIN ÖNEMİ.....	5
1.1.1. Gelir Dağılımın Tanımı.....	5
1.1.2. Gelir Dağılımın Önemi	7
1.2. GELİR DAĞILIMI TEORİLERİNE TARİHSEL YAKLAŞIM	8
1.2.1. Fizyokratlar	9
1.2.2. Klasik Yaklaşım.....	11
1.2.2.1. Adam Smith	12
1.2.2.2. David Ricardo	13
1.2.2.3 John Stuart Mill.....	14
1.2.3. Karl Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi.....	15
1.2.4. Neo-Klasik Gelir Dağılımı Teorileri	19
1.2.4.1. Alfred Marshall ve Dağılım Teorisi	19
1.2.4.2. John Bates Clark ve Marjinal Prodüktivite Teorisi	20
1.2.5. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi	22

1.2.6. N. Kaldor' un Gelir Dağılımı Teorisi	23
1.2.7. Sentezci Gelir Dağılımı Modelleri.....	24
1.3. GELİR DAĞILIMI TASNİFLERİ	28
1.3.1. Bireysel Gelir Dağılımı	28
1.3.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	29
1.3.3. Sektörlere Göre Gelir Dağılımı	30
1.3.4. Bölgesel Gelir Dağılımı	30
1.4. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİK ÖLÇÜLERİ.....	31
1.4.1. Gelir Eşitsizliğinin Statik Ölçüleri	32
1.4.1.1. Gelir Dağılımı Sıklık Eğrisi.....	32
1.4.1.2. Lorenz Eğrisi	32
1.4.2. Gelir Eşitsizliğinin Dinamik Ölçüleri	33
1.4.3. Gelir Eşitsizliğinin Objektif Ve Normatif Ölçüleri	34
1.4.3.1. Objektif Ölçütler	34
1.4.3.2. Normatif Ölçütler	37

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI POLİTİKALARI

2.1. GELİR DAĞILIMI POLİTİKASININ AMAÇLARI	38
2.1.1. Eşitlik ilkesi	39
2.1.2. Asgari yaşama seviyesinde asgari gelir hakkı ilkesi	41
2.1.3. Gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması ilkesi	41
2.1.4. Çalışma ilkesi	43
2.1.5. İhtiyaç ilkesi	44
2.1.6. Herkese eşit muamele ilkesi	45
2.2. GELİR DAĞILIMI POLİTİKASININ ARAÇLARI	45
2.2.1. Ücret Politikası	46
2.2.2. Fiyat Politikası	48
2.2.3. Gelirler Politikası.....	49
2.2.4. Servet Politikası	50
2.2.5. Maliye Politikası	51
2.2.6. Eğitim Politikası	52
2.3. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN UNSURLAR	53

2.3.1. Asli Unsurlar	54
2.3.1.1. Emegın Dağılımı	54
2.3.1.2. Servetin Dağılımı.....	56
2.3.1.3. Faktör Fiyatlarındaki Değişmeler	58
2.3.2. Devlet Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi	58
2.4. GELİRİN YENİDEN DAĞILIMI	61
2.4.1. Yeniden Dağılım Politikasının Araçları	64
2.4.1.1. Vergi Politikası ve Gelirin Yeniden Dağılımı	64
2.4.1.1.1. Dolaysız Vergiler ve Gelirin Yeniden Dağılımı	65
2.4.1.1.2. Dolaylı Vergiler ve Gelirin Yeniden Dağılımı	67
2.4.1.2. Kamu Giderleri Politikası ve Gelirin Yeniden Dağılımı	69
2.4.1.2.1. Reel Harcamalar ve Gelir Dağılımı	70
2.4.1.2.2. Transfer Harcamaları ve Gelir Dağılımı	72
2.4.1.2.2.1. Devlet Borçları Faizleri	73
2.4.1.2.2.2. Sosyal Harcamalar	74
2.4.1.2.2.3. Sübvansiyonlar	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

3.1. TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ GELİR DAĞILIMI ARAŞTIRMALARI	78
3.1.1. 1963 Gelir Dağılımı Araştırması	79
3.1.2. 1968 Gelir Dağılımı Araştırması	80
3.1.3. 1973 Gelir Dağılımı Araştırması	81
3.1.4. 1973 -1974 Kırsal Yerler Gelir Dağılımı Araştırması	82
3.1.5. 1978 – 1979 Kentsel Yerler Gelir Dağılımı Araştırması	83
3.1.6. 1986 Gelir Dağılımı Araştırması	84
3.1.7. 1987 Gelir Dağılımı Araştırması.....	85
3.1.8. 1994 Gelir Dağılımı Araştırması	86
3.1.9. 2002 Gelir Dağılımı Araştırması	87
3.1.10. 2003 Gelir Dağılımı Araştırması	88
3.1.11. 2004 Gelir Dağılımı Araştırması	89
3.1.12. 2005 Gelir Dağılımı Araştırması	91

3.2. Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Türlerine Göre Gelir Dağılımı	93
Analizi	
3.2.1. Bireysel Gelir Dağılımı	93
3.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	95
3.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı	98
3.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı	101
3.3. Türkiye’de Gelir Dağılımı Politikalarını Sınırlayan Yapısal	
Faktörler.....	105
3.3.1. Türkiye’de İstihdamın Yapısı ve İşsizlik	106
3.3.2. Kayıt Dışı Ekonomi ve Enformel Sektör	109
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	115

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 : %20'lik Grupların Gelirden Aldığı Paylar	94
Tablo 2 : Gelir Elde Eden Hanehalkı Fertlerinin Elde Ettiği Gelir Türleri...	95
Tablo 3 : Hanehalkı Bireylerinin Esas İşteki Durumlarına Göre Gelirleri 1994.....	97
Tablo 4 : Hanehalkı Bireylerinin Esas İşteki Durumlarına Göre Yıllık Ortalama Gelirleri	98
Tablo 5 : Yıllar İtibariyle Sektörlerin GSMH ve İstihdamdaki Payları	99
Tablo 6 : Gayri Safi Milli Hasıladaki Sektör Payları ve Gelişme Oranları (1987 sabit fiyatları) Milyar TL	100
Tablo 7 : Bölgelere Göre Kişi Başına GSYİH (1987 Fiyatlarıyla TL).....	103
Tablo 8 : Bölgelere Göre Hanehalkı Tüketim Harcamaları 2003- 2004- 2005.....	104
Tablo 9: İşgücü Durumu (Nisan).....	106

ŞEKİL LİSTESİ

		<u>Sayfa</u>
Şekil 1 :	Ekonomik Tablo.....	10
Şekil 2 :	Gelirin Emek ve Kapital Arasında Bölünüşü.....	21
Şekil 3 :	Toplam Arz Eğrisi ve Gelir Dağılımı.....	26
Şekil 4 :	Gelir Dağılımı Sıklık Eğrisi.....	32
Şekil 5 :	Lorenz Eğrisi.....	33
Şekil 6 :	İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı, (Bin Kişi).....	107

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
AR-GE	: Araştırma – Geliştirme
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	: Editör
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: United Nations Development Program

GİRİŞ

1929 Dünya Bunalımı ve ardından yaşanan İkinci Dünya Savaşından sonra uygulanan iktisat politikalarına yön veren büyük iktisatçı Keynes, 1936 yılında yayınladığı ünlü yapıtı **İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi** adlı kitabının ikinci sayfasında önemli bir mektuptan söz etmektedir. 9 Ekim 1820 tarihini taşıyan bu mektup klasik ekolün önemli iktisatçılarından Ricardo tarafından kötümser nüfus kanunu yazarı Malthus'a gönderilmiş olup, özet olarak şu ifadelere değinmektedir: "Size göre iktisat bilimi ulusal refahın artış nedenlerini araştırmaktadır. Bana göre ise bilim, bu refah artışının üretime katılanlar arasında nasıl paylaşıldığını araştırmalıdır. Gün geçtikçe birinci tanımın boş ve aldatici olduğuna, ikincisinin ise bilimin gerçek amacını yansıttığına daha çok inanmaktayım."¹

Ricardo bu cümleleriyle belli bir insancılığını veya bir politik görüşü yansıtmaktan çok bir endişeyi dile getirmekteydi. Ricardo'ya göre gelir dağılımı ekonomik sistemin bütün mekanizmasının anlaşılmasında bir anahtar fonksiyonu görmektedir. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri tüketimde bulunmalarına ve tüketimi karşılayabilmek için üretimde bulunmalarına bağlıdır. Ancak üretim kadar önemli olan bir mesele de üretilen malların bölüşümüdür.

Gelir dağılımı sorunu tarihin her döneminde insanların ilgisini çekmiş ve ilkel toplumlardan günümüze kadar zihinleri meşgul etmiştir. Bu bakımdan iktisadın en çok üzerinde durduğu konulardan birisi de gelir dağılımı haline gelmiştir. Bu nedenledir ki adil gelir dağılımı iktisat politikasının beş temel amacından biridir.

Makro ekonomik anlamda gelir dağılımı üzerinde duran ilk bilimsel okul Fizyokratlar olmuştur. Klasikler de gelir dağılımının önemini kabul etmiş ve zaman zaman iktisat biliminin tanımı içerisinde bu kavrama yer vermişlerdir. Klasiklerin kurdukları

¹ J. Maynard Keynes, **İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Çeviren: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul,1980, s.2

ekonomik sistem aynı zamanda bir gelir dağılımı modelidir. Klasiklere göre gelir bölüşümü denildiğinde üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin ağır bastığı, endüstride yüksek gelişme düzeyine ulaşmış toplumlardaki bölüşüm anlaşılmalıdır. Gelir elde edenlerin toplam sayısı içinde üretim araçları sahiplerinin payı büyüktür. Klasiklerin ekonomi modeli göre üretime katılan üretim faktörlerinin hangi oranda gelir elde edecekleri, üretilen malın değerinin neye göre belirleneceği hatta ekonomik sistemin devamı bölüşüm temelli bir bakış açısında yatmaktadır.

Klasik sisteme alternatif bir yorum ve sistem ortaya atan K. Marx'a göre ise gelir bölüşümü denildiğinde üretim araçları üzerindeki mülkiyetin kamulaştırıldığı, endüstrileşme süreci içinde bulunan ve bölüşüm politikası öncelikle gereksinme ilkesine yönelik olan bir ekonomideki bölüşüm akla gelmektedir. Marx'ın kurmuş olduğu ekonomik sistemde gelirin emekçi ve kapitalist kesimler arası dağılımı en dikkat çekici konudur. Klasikler ve Marx'ı takiben Neoklasik ve Keynesyen teori ve bu teorilerin bir gelir dağılımı yaklaşımlarını birleştiren Sentezciler de gelir dağılımı konusu üzerinde durmuştur.

Gelir dağılımı, ülkede yaratılan toplam gelirin fertler veya ailelerin her birine düşen diliminin büyüklüğü bakımından paylaşılma şekli olarak veya nüfusun aynı oranının gelirin belli oranını alması şeklinde tarif edilebilir. Ailelerin tasarruf ve tüketim eğilimleri ve satın aldıkları mal ve hizmetlerin niteliği gelirlerinin büyüklüğüne göre değiştiğinden, gelir dağılımı bir ülkede tüketimin ve tasarrufun hacmini, tüketimin bileşimini etkiler. Bu sebeple ülke tasarruf hacminin ve yatırımların miktarının tahmininde kişi başına gelir ile birlikte gelir dağılımı da incelenmelidir.

Keynesyen yaklaşıma göre gelir artışı tasarruf meylinin yükselmesine sebep olur. Fakat tasarruf meyli gelirin miktarına bağlı olduğu kadar dağılımına da bağlıdır. Bir yanda harcayabileceğinin çok üzerinde gelir elde eden insanların varlığı diğer yanda ise gelirleri zorlu ihtiyaçlarını karşılamaya dahi yetmeyen insanların varlığı günümüz toplumlarında zaman zaman büyük huzursuzluklara, ayaklanmalara ve ideoloji kavgalarına neden olmaktadır.

Bu yönüyle gelir dağılımı ekonomik bir konu olduğu kadar politik ve kültürel alanda da önem taşıyan bir konu olmuştur. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzlukların olması kaçınılmazdır. Bu bakımdan gelir eşitsizliklerinin giderilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca gelir dağılımının bozuk olduğu toplumların genellikle demokratik olmadığı gözlemlenirken demokratik toplumlarda özgür grupların faaliyetleri sonucunda gelirin daha adil dağıldığı gözlemlenmektedir.

Gelir dağılımı, uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların, gelişmenin zaman içinde evriminin sonucudur. Bu anlamda yalnız üretim araçları mülkiyeti değil, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal geleneksel ilişkiler, işgücünün örgütlenme düzeyi, işgücünün yatay ve dikey hareketliliği, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların evrimi gelir dağılımını belirler.

Gelir dağılımı bir toplumu karakterize eden en önemli göstergelerden biridir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir sahibi olmak için incelenen başlıca göstergelerden biri gelir dağılımı verileridir. Gelişmiş ülkelerde, gelirin fonksiyonel dağılımında görece büyük olan payın ücretli kesim tarafından alındığı görülmektedir dolayısıyla bu ülkelerde geniş bir orta sınıf söz konusudur. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımındaki adaletsizlik gelir uçurumu şeklinde görülmektedir. Gelirin büyük bir bölümü faiz, kar ve rant geliri elde eden gelir grupları tarafından paylaşılırken ücret geliri elden eden kesim ise gelirin oldukça düşük bir payını elde eder.

Diğer yandan gelir dağılımının adaletsiz oluşu talep yetersizliği doğurmakta ve işsizliğe yol açmaktadır. Bu gibi olumsuz sonuçları önlemek için gelirin, toplam talebin artmasını ve toplam arzı dengeleyebilecek bir düzeye çıkması için yeniden dağıtılması gerekir. Özellikle gelişmiş ülkelerde gelirin yeniden dağılımı talep yetersizliğini önlemek ve ekonomik büyümenin belli bir seviyede sürdürülmesini sağlamak açısından önemli iken gelişmekte olan ülkelerde sosyal barışın temini bakımından öncelik taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı iktisat politikasının beş temel amacından biri olan gelir dağılımı konusuna dikkat çekmek ve 1990 sonrası dönemde Türkiye’de gelir dağılımının

nasıl bir görünüm arz ettiğini ortaya koymaktır. Gelir dağılımı konusunun bilinen geniş çerçevesi ile bu çalışmanın boyutlarını aşacağı takdir edileceği gibi bu çalışmada genel bir perspektiften gelir dağılımının analizi yapılmaya çalışılmış ve üç bölümde ifade edilmiştir.

Birinci bölümde gelir dağılımı kavramı üzerinde durularak gelir dağılımı teorileri özetle açıklanacaktır. Devamında gelir dağılımı tasniflerine ve gelir dağılımı eşitsizlik ölçülerine yer verilecektir.

İkinci bölümde gelir dağılımı politikaları incelenerek, gelir dağılımı politikasının amaçlarının ve araçlarının neler olduğu, gelir dağılımını etkileyen unsurlar ve gelirin yeniden dağılımı üzerinde durulacaktır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye’de yapılmış olan gelir dağılımı araştırmaları üzerinde durulacak, bu araştırmalar çeşitli açılardan kendi içlerinde karşılaştırılmak suretiyle Türkiye’de gelir dağılımındaki gelişmeler izlenecektir. Daha sonra 1990 sonrası dönem için türlerine göre gelir dağılımı analizi yapılarak gelir dağılımı politikalarını sınırlayan yapısal faktörlere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE TEORİK ESASLARI

Bu bölümde gelir dağılımının tanımı ve önemi açıklanarak, gelir dağılımı teorileri, gelir dağılımı eşitsizlik ölçüleri ve gelir dağılımı türleri ele alınacaktır.

1.1. Gelir Dağılımı Kavramı ve Gelir Dağılımın Önemi

Burada ekonomik ve sosyal bakımdan son derece önemli bir konu olan gelir dağılımı kavramı açıklanarak gelir dağılımının önemi tartışılacaktır.

1.1.1. Gelir Dağılımı Kavramı

İlkel çağlardaki ufak toplumlardan günümüzün modern toplumlarına kadar geçen zaman içinde insanoğlunun değişmez güdüsü üretim faaliyetlerine katılarak hayatı devam ettirmek olmuştur. Henüz paranın icat edilmediği ve paralı alışverişin görülmediği ilkel toplumlarda dahi akıllara gelen, üretim sonucunda elde edilen ürünlerin, tüketimin ve üretim araçlarının kimin olacağı sorusu bir bölüşüm konusunu gündeme getirmiştir.²

Gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri, sadece bilim adamlarının ve teorisyenlerin ilgisini çekmekle kalmamış insanlık tarihinin en eski çağlarından beri çeşitli şekillerde gündeme gelmiş filozoflar, ideologlar hatta din adamlarına kadar toplumsal adaleti düşünen her kafada yer etmiş olan sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilişkilidir.³

² Korkut Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 4.bs., 1980, s.7.

³ İsmail Karaman, "Dünya'da ve Türkiye'de Gelir Dağılımı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1995, s.154.

Paranın ve parasal gelirin olmadığı dönemlerde bölüşüm mekanizması basittir, insan emeği ile üretilen ürünler belli objektif ve sosyal kurallara göre açık bir şekilde paylaşılır. Belli bir gelişme seviyesinden sonra para iktisadi hayata girmiştir ancak bölüşüm meselesi temelde değişmemiştir. Bu dönemden itibaren paylaşma süreci parasal (nakdi) gelirler aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. Böylece maddi ürünlerin toplamı milli gelir, ürünlerin toplumun fertleri tarafından paylaşılması ise gelir dağılımı olarak ifade edilir.⁴

Daha geniş bir ifade ile gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin bireyler, bireylerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri sahipleri arasında bölüşümü olarak tanımlanabilir. Gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımına “kişisel gelir dağılımı”, üretim faktörleri ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki dağılımına ise “fonksiyonel gelir dağılımı” denir.⁵

Kişisel gelir dağılımı analizi hanehalkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesini hedefleyen bireysel ve statik bir analizdir. Fonksiyonel gelir dağılımı ise bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere faiz, kira, kâr payı, maaş ve ücret gibi dağılım araçları ile paylaştırılmasını ifade eder.

Gelir dağılımı konusunda ikinci bir ayırım ise birincil ve ikincil dağılım şeklinde yapılmaktadır. Birincil gelir dağılımı ifadesi üretim faktörlerinin üretime katılması sonucu gelir elde ederek milli hasıladan pay almalarını yani gelirin piyasada dağılımını ifade eder. Buna karşın ikincil gelir dağılımı ifadesi ise sosyal refahı maksimize etmek amacı ile kamu maliyesi, devlet müdahalesi ve özel bir takım kurumlar vasıtası ile gelir dağılımının düzenlenmesidir. Yapılan müdahalelerle gelirin yeniden dağıtılmasına yeniden gelir dağılımı denir. Tanımından da anlaşıldığı üzere gelir dağılımı ve yeniden

⁴ Mustafa Sönmez, **Gelir Uçurumu-Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, İstanbul, Om Yayınevi, 2001, s.193.

⁵ Erdoğan Alkin, “Gelir Dağılımı”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, Cilt II, Paymaş Yayınları, İstanbul, 1993, s.492.

gelir dağılımı dinamik kavramlardır. Birincil gelir dağılımı iktisat teorisinin, ikincil gelir dağılımı ise sosyal politikalar çerçevesinde incelenmektedir.⁶

1.1.2. Gelir Dağılımının Önemi

Milli hasılanın bireyler ve üretim faktörleri arasında paylaşım biçimi ekonomik ve sosyal bakımlardan son derece önemli bir olgudur. Bu bakımdan gelir dağılımı ekonomik bir kavram olmasının yanı sıra, bir ülkede uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların, gelişmenin zaman içinde evriminin doğrudan sonucudur. Bu bakımdan üretim araçlarının mülkiyeti, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal ve geleneksel ilişkiler, işgücünün örgütlenme düzeyi ve dikey-yatay hareketliliği, maliye politikası, sosyal kurumlar ve politikalar, nüfusun sınıfsal ve sektörel dağılımı, toplumun demokratikleşme düzeyi, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların evrimi gelir dağılımını belirleyen etmenlerdir. Gelir dağılımı bu etmenlerin bir sonucu olarak belirlenir.⁷

Gelir dağılımının ülkenin ekonomik ve sosyal yaşamı üzerinde çok çeşitli etkileri vardır. Ekonomik açıdan bakıldığında bireylerin tasarruf ve tüketim eğilimleri ve satın aldıkları mal ve hizmetlerin niteliği gelirlerinin büyüklüğüne göre değiştiğinden, gelir dağılımı ve biçimi bireylerin tüketim ve yatırım kararlarına yansır ve böylece tasarrufun ve yatırımın hacmini, tüketimin bileşimini etkiler. Bu bakımdan bir ülkede tasarruf hacminin ve yatırımların miktarının tahmininde kişi başına gelir ile birlikte gelir dağılımını da incelemek gerekir.⁸

Toplumdaki eşitlik, sosyal adalet ve özgürlük kavramları gelir dağılımı ile yakından ilgilidir. Bu açıdan baktığımızda gelir dağılımı eşitsizliğinin ileri seviyelere ulaştığı ülkelerde demokrasi bilincinin yerleşmediği görülmektedir ayrıca bu ülkelerin siyasi yapıları da genellikle anti-demokratik, otoriter ve baskıcı niteliktedir. Buna karşın

⁶ Sait Dilik, **Servetin Geniş Kitlelere Yayılması**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Yayın No: 391, s.152.

⁷ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. bs., 2002, s.529.

⁸ Karaman, **a.g.e.**,s.155.

gelirin daha adil dağıldığı ülkelerin daha demokratik, özgürlükçü ve sosyal adaleti sağlayabilmiş oldukları gözlenmektedir.⁹

Sosyal açıdan baktığımızda ise gelir dağılımı uçurumlarının yüksek olduğu toplumlarda kötü beslenme, düşük eğitim ve kültür seviyesi ve bozuk sağlık şartları ile karşılaşılır. Ayrıca günümüzde paraya verilen önem eski devirlere kıyasla çok artmıştır ve prestijin başlıca kaynağı olmuştur. Gösteriş tüketimi artmış ve tüketim toplumlari oluşmuştur. Buna paralel olarak, bilhassa ücret dışındaki kar ve faiz gibi gelirlerin sömürüden doğduğu doktrinin etkisi ile gelir ve servet farklarına karşı hassaslıkta artmıştır.¹⁰

Günümüzde gelir dağılımı konusu daha çok sosyal açıdan ilgi uyandırmaktadır. Sosyal sorumluluk duygusu ile düşünen iktisatçılar, düşünürler ve politikacılar düşük gelirli kesimlerin hayat standartlarını yükseltmek ve gelir farklılıklarını azaltmak isteğinde hemfikirdirler.

Ayrıca gelir dağılımı verileri çeşitli sosyal sistemlerin ve siyasi kadroların sosyal adalet ve eşitlik kıstaslarına göre değerlendirilebilmesine olanak tanır ve toplumlara yön verir.

1.2. GELİR DAĞILIMI TEORİLERİNE TARİHSEL YAKLAŞIM

İktisadi düşünce tarihinde gelir dağılımı konusunda nasıl bir uygulama yapılması gerektiği hususu ilk kez Fizyokratlar tarafından tartışılmıştır. Merkantilist ekol mensuplarının gelir dağılımı konusunda kayda geçen herhangi bir çalışması bulunmamaktadır. Bu bölümde iktisadi düşünce tarihinde, gelir dağılımı konusunu tartışan bilimsel ekollerin gelir dağılımı teorileri ele alınacaktır.

⁹ Mustafa Sönmez, **Türkiye'de Gelir Eşitsizliği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s.10.

¹⁰ A.e.

1.2.1.Fizyokratlar

Fizyokrasi doğal düzen anlamına gelmektedir. 18.yüzyılda yaşamış olan İngiliz ve Fransız düşünürlerin ortaya koymuş oldukları sistematik düşüncelerle iktisadi düşüncede “okul” çağı başlamıştır.

Fizyokrat düşüncenin esası, insanların var olmaları sosyal ve ekonomik hayatı devam ettirebilmeleri için, Tanrısal kabul edilen doğal düzen anlayışına dayanır. Fizyokrasiye göre devletin ekonomik ve sosyal yaşantıya müdahalesi yersizdir çünkü insanlar kendi akıl ve vicdanlarına göre serbest bırakılınca doğal düzene yaklaşmaları daha kolay olacaktır. Bu düşünce “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesi ile iktisadi doktrinde yerini almıştır.

Fizyokratlar toplumsal yaşamın doğal düzen ve doğal yasaların uygulanması sonucunda daha uyumlu olacağı görüşünü savunarak liberal düşüncenin ilk tohumlarını atmışlardır. Fizyokrasinin temel ilkesi kişisel çıkar ile toplumsal çıkar arasındaki uyumdur. Kişisel çıkar insanı daha çok üretmeye ve satmaya yöneltir böylelikle toplumun tatmin düzeyi yükselerek herkese yarar sağlar.¹¹

Tarım, fizyokratlara göre tek verimli faaliyet alanıdır ve maddi servet tarımsal üretimdir. Para ise servet değil sadece mübadelelerde yardımcı bir araçtır. Sadece hammaddenin niteliğini değiştirdiği düşüncesi ile sanayi sektörü ve ticaret önemsenmez.

Gelir dağılımı konusunda ilk kez bir sentez yapmaya çalışan düşünürler Fizyokratlardır. Servetin sınıflar arasındaki dağılımı ve dolaşımı Fizyokrat Okul'un öncüsü Dr. François Quesnay “Ekonomik Tablo” (*Tableau économique*) ile açıklamıştır.¹²

¹¹ Mehmet Selik, **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980, s.149.

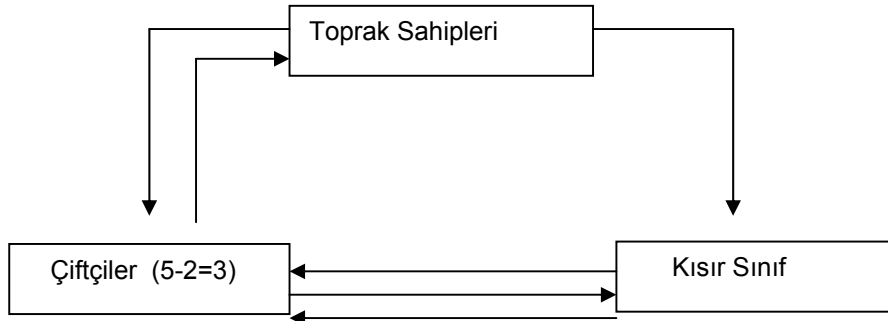
¹² Ömer Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 1993, s.10.

Şekilde görüldüğü gibi Fizyokrat düşüncede toplum başlıca üç sınıfa ayrılır.

- Çiftçiler (verimli sınıf)
- Toprak Sahipleri
- Kısır Sınıf (Sanayiciler, tüccarlar ve serbest meslek erbabı)

Verimli sınıfın topraktan elde ettiği brüt hasıladan kendi masraflarını ve ücretlerini çıkararak kalan net hasılayı, toprak sahibine kira olarak öderler. Çiftçiler ve toprak sahipleri sanayi malı satın almak için sanayi ve ticaret kesimine gelir aktarımda bulunur. Ekonomik Tablo'da görülebileceği gibi, verimli sınıf diğer iki sınıfın ihtiyaçlarını karşılar.¹³

Şekil 1. Ekonomik Tablo



Kaynak: Ali Özgüven, **İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 3.bs, 2005, s.81.

Tabloya göre verimli sınıfı teşkil eden çiftçiler 5 milyon lira değerinde bir değer üretmişlerdir. Bunun iki milyonluk kısmını kendi tüketimleri ve gelecek yıl tohum olarak kullanmak üzere ayırmışlardır. Tarım kesimini net hasılası olarak kalan olarak kalan 3 milyonun kira olarak toprak sahiplerine, 1 milyonunu da kısır sınıfa sanayi malları için öder. Diğer taraftan verimli sınıftan 2 milyonluk rant alan toprak sahipleri, bunun bir

¹³ Cahit Talas, **Ekonomik Sistemler**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1980, s.28.

milyonunu gıda maddeleri almak için üretici sınıfa verirler. 1 milyon ise sanayi kesimine aktarılır. Kısır sınıf ise üretici sınıftan 1 milyon, toprak sahiplerinden 1 milyon olmak üzere toplam iki milyon elde eder ancak bunu besin maddesi ve hammadde almak için kullanır. Sonuçta, tarım sınıfının ürettiği 5 milyonluk gelir üç sınıf arasında el değiştirmiş olur ve başta ödediği 3 milyon tekrar bu sınıfa döner.¹⁴

1.2.2.Klasik Yaklaşım

Klasik ekol, liberal felsefenin bir ürünü olarak Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" isimli eserini yayınladığı 1776 yılında ortaya çıkmıştır. Fizyokratların doğal düzen anlayışının esintilerini taşıyan bu eser ile birlikte ilk kez iktisat bilim hüviyeti kazanmıştır.¹⁵

Adam Smith ile başlayan liberal düşünceye, David Ricardo (1772-1823), T.Robert Malthus (1776-1834), Frédéric Bastiat (1801-1850) ve J.B. Say'in (1767-1832) büyük katkıları olmuştur. Bu iktisatçılarla birlikte Smith' in düşüncesi tamamlanmış ve liberal düşünce okul niteliği kazanmıştır.

Klasik ekol iktisatçıları da, fizyokratlar gibi iktisadi ve sosyal alana devletin müdahalesini, yararsız, anlamsız hatta zararlı bulmuşlardır. Klasik iktisatçılara göre sorunların en etkili çözümü piyasa ekonomisidir çünkü insanlar aklını kullanarak faydalarını maksimuma ulaştırmayı hedefler ve rasyonel hareket eder. Ayrıca klasikler, sadece tarım ya da sanayie değil bütün ekonomik faaliyetlere önem vermişlerdir.

Klasikler gelirin doğuşu ve kullanımından ziyade dağılımı ile uğraşmışlardır. Gelir dağılımı ile ilgili geniş bir tanım ilk kez J.B. Say tarafından yapılmıştır. Say'e göre dağılım, herhangi bir üretim faktörünün geliri ile masrafların mukayesesine göre

¹⁴ Ali Özgüven, **İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 3.bs, 2005, s.82.

¹⁵ Merih Paya, **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2.bs., 2001, s.176.

olmalıdır. Klasiklerin gelir dağılımı teorileri mikro düzeyde kurulmuştur. Ücretler, rantlar ve karlardan oluşan gelir paylarının 'doğal hadleri'ni belirleyen mekanizmalar açıklanmaya çalışılmıştır.¹⁶

1.2.2.1. Adam Smith

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" isimli eseri beş kitaptan oluşmuştur. Bu beş kitapta sırası ile üretim, dağılım, değişim, muhtelif ülkeler tarafından çeşitli zamanlarda izlenen ekonomik politikalar ve kamu maliyesi ele alınarak incelenmiştir. Smith'e göre bir ulusun serveti o ulusun toprağının ve toplumunun bir yıllık üretimidir.¹⁷ Bu üretimde emek birinci derece rol sahibidir. Yaratılan değer birikmesi ve sermayeye dönüşmesi ve nihayet dağılım düşüncesi ile Smith sermaye ve dağılım kuramını ortaya koymuştur.

Smith'e göre sermaye ulusların zenginleşmesi için gereken en önemli faktördür. Bir ulusun zenginleşebilmesi için o ulusun toprak ve emeğini yıllık hasılasının değeri üretici emeğin sayısı artırılarak çoğaltılabilir. Ancak emeğin sayısı fazla çoğaltılamaz buna karşı, teknolojik donanım ve kullanılan makinelerin sayısının artması bir ulusun servetini artırır. Böylece Smith'e göre bir toplumun sanayii sermayesi arttığı oranda artar diyebiliriz. Sermaye ise toplumların birikimlerinden oluşur.¹⁸

Toplumun geliri ise ücretler, rantlar ve karlardan oluşur. Ücretler işçi sınıfı üyelerine ödenmekte, karlar sermaye sahiplerine gitmekte ve rant ise toprak sahipleri tarafından toplanmaktadır. Ancak sermaye ve toprak sahibine giden gelir, işçinin yarattığı fakat kendisine kalmayıp diğerlerine kar ve rant olarak aktarılan gelirlerdir. Bu bir bakıma Marx'ın artı değer kuramına temel oluşturur. Bu bakımdan kar ve rant, emek tarafından yaratılan net hasılanın birer parçasıdır.¹⁹

¹⁶ Aksu, **a.g.e.**, s.11.

¹⁷ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği**, Çev. Ayşe Yunus - Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, 2002, s.25.

¹⁸ Talas, **a.g.e.**, s.33.

¹⁹ William J. Barber, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çev. İhsan Durdu, İstanbul, Çıdam Yayınları, 1993, s.40.

Smith'e göre bir ülkede sermayedarlar arttıkça onları kullanmak suretiyle sağlanan karlar kaçınılmaz olarak azalır. Sermayedarların kendi aralarında rekabet etmeleri sonucu işçi ücretlerinin yükselmesi de karı ve zenginliği azaltır. Kar haddinin düşmesi tasarrufların azalıp tüketimin artmasına neden olur. Tasarruf kar haddinin bir fonksiyonudur ve kar haddi arttıkça tasarruflar artar. Kar haddi, sermaye sahibinin yüklendiği risk primini karşılamayacak düzeye ulaştığında yatırım ve birikim tamamen durur.²⁰

1.2.2.2. David Ricardo

Ricardo, ekonomi bilimini, üretimin üretime katılanlar arasında bölüşülmesini belirleyen yasaları araştıran bir bilim olarak tanımlayan, değer, gelir dağılımı ve rant kuramı ile büyük başarıya ulaşmış bir iktisatçıdır. Bu alandaki çalışmaları ile iktisadi düşünceyi sosyal tarafa doğru yöneltmiştir.²¹

Ricardo'nun gelir dağılımı teorisinde ekonomi tarım ve sanayi olmak üzere iki kesime indirgenir. Ancak ekonominin genel gelişimi açısından kaldıraç gücü oluşturan tarım kesimi analitik üstünlüğe sahiptir ve teori üç ana varsayıma dayanır.²² Bunlardan birincisinde Ricardo, tarım sektöründe üretim fonksiyonunun azalan getiriye tabi olduğunu ifade etmiştir. Bunun nedeni toprak arzının sabit ve toprağın verimliliğinin türdeş olmayıp topraktan toprağa farklı olmasıdır. Ekonomi gelişmesiyle birlikte nüfus ve sermaye arttıkça üretimde kullanılan emek ve kapitalin verimi düşecektir.²³

İkinci varsayım ise ücret haddinin nüfus büyüklüğünü belirlediğini ifade eden Malthus Yasası'dır. Bu ilkeye göre ücretlerin asgari geçim düzeyinin üstüne çıkması halinde nüfusun artacağı ve bu düzeyin altına inmesi durumunda ise nüfusun azalacağı

²⁰ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 11.bs, 2004, s.91.

²¹ Talas, **a.g.e.**, s.38.

²² Wallace Peterson, **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çev. Talat Güllap, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1984, s.452.

²³ Kazgan, **a.g.e.**, s.82.

öngörülür. Üçüncü varsayım ise kar oranlarına dikkat çekmiştir ve sermaye birikiminin iktisadi gelişmede kilit role sahip olduğunu ifade eder.²⁴

Ekonominin çıktısı ücret, rant ve karlar olmak üzere üç ana pay arasında bölüşülür. Ancak bu üç tür gelir sahiplerinin çıkarları çatışmaktadır. Örneğin ücret ve karı ele aldığımızda, ücretlerdeki bir artış karların düşmesine sebep olmaktadır. Teoriye göre sermaye ve emek talebi, nüfus ve emek arzından daha çok olmalıdır ki ücretler yükselsin ve kar hadleri düşsün. Burada açıkça görülmektedir ki kapitalistin ve emekçinin menfaatleri uyumlu değildir. Ancak işçinin yaşaması için gerekli olan malların fiyatları artması durumunda ücretler arttırılabilir. Bu mallar ise daha çok besin maddeleridir.²⁵

Sonuç olarak ücretler sayısal olarak artsa dahi geçimlik ücret düzeyinde bir değişiklik olmayacaktır. Kapitalistlerin karı yani sermayenin payı giderek azalmaktadır ve toprak sahiplerinin aldığı rant sürekli artma eğilimindedir. Buradan emekçiler ve sermayedarların çıkarlarının toprak sahiplerinin çıkarları ile çatıştığını söyleyebiliriz.²⁶

1.2.2.3. John Stuart Mill

John Stuart Mill'in düşüncelerinde temel olan, iktisadi sistemin mal üretmeye ilişkin tartışmasız kudreti ve bu konudaki başarısı ile faydayı yaklaşımın ilişkisiydi. Ancak toplumda bu başarıya katkıda bulunduğu halde acı çekenler, maddi karşılık ve saygınlık bulunmayanlar, olduğunun altını çizmiştir. İşçinin işveren ya da toprak sahibinin gelire göre daha az ücret elde etmesi ve refah düzeyinin düşük olması o zaman ki görüşe göre alt sınıfların aşırı üreme gafleti ile açıklanmıştır ancak John Stuart Mill ilk olarak 1848'de basılan *Principles of Political Economy* adlı eserinde çalışan insanın yoksulluğu azalan kazanç temelindeki fiziksel yasalara atfetmiştir.²⁷

²⁴ Kazgan, **a.g.e.**, s.86.

²⁵ Talas, **a.g.e.**, s.39

²⁶ Özgüven, **a.g.e.**, s.109-110.

²⁷ John Kenneth Galbraith, **İktisat Tarihi**, Çev. Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi, 2004, s.112-113.

Gelir ve beraberinde getirdiği gücün eşitsiz dağılımı ve klasik kuramın kriz ya da bunalımı sistem içinde eritmede yetersiz kalışı klasik sistemin maruz kaldığı iki önemli saldırıyı hızlandırmıştır. Eşitsiz gelir paylaşımı, daha açık bir ifade ile işçinin hakkı olan fazlalığı kapitalistin kullanması ve kapitalistin devlet içinde yararlandığı güç de dahil olmak üzere eşitsiz güç dağılımı Marksçı devrimin kaynağını ve özünü oluşturdu. Ayrıca Klasik sistemde ücret ve fiyat kuramıyla değer ve bölüşüm zeminindeki temel kurallar arasında büyük çelişki vardı. Fiyatları ve ücretleri sınırla belirleyen yani bütün ürünlerin sınırla satıldığı ve bütün emeğin sınırla istihdam edildiği kuramlardı bunlar. Ancak burada Say Yasası (her arz kendi talebini yaratır) ile bir çelişki vardı. Sonuçta satılamayan mallar yığıldı çünkü satın alma gücü yetersizliğinden kaynaklanan talep yetersizliği söz konusuydu. Sonuç olarak klasik sistem bu koşullarla oluşan Büyük Bunalım'la baş etmede yetersiz kaldı ve Keynesçi Devrime uzanan koşulları oluşturdu.²⁸

1.2.3.Karl Marx'ın Gelir Dağılımı Teorisi

Karl Marx, Klasiklerin teorilerine karşı olarak bölüşüm payları kategorilerini yeniden tanımlamıştır. Klasiklerin üretim araçlarının sahipliği hususunda girişimciler, toprak sahipleri ve işçiler ayrımına karşın Marx, toprak ve sermaye sahiplerini bir sınıfta toplayarak bu sınıfı kapitalistler olarak adlandırmıştır. Bu sınıfın geliri ise "kar"dır. Bu bakımdan Marx'ın dağılım teorisinde milli gelir, ücret ve kar olarak ikiye ayrılmıştır.²⁹

Marx'ın gelir dağılımı teorisi genel hatları ile Ricardo'nun kuramına dayanır ancak iki kuram arasında bazı önemli farklar bulunmaktadır. Marx analizinde azalan verimler kanuna yer vermediği için rant ve karı ayırmamış, kapitalistin gelirini kar olarak adlandırmıştır. Ayrıca Marx emeğin arz fiyatının ekonomideki tüm mallar cinsinden sabit olduğunu kabul eder ve ücreti geçimlik düzeyde tutan kuvvetin, emek arzının talebi aşması sonucu oluşan yedek sanayi ordusu olduğunu ileri sürer. Ricardo'dan farklı

²⁸ Galbraith **a.g.e.**, s.113-114.

²⁹ Barber, **a.g.e.**, s.150.

olarak Marx sermaye birikiminin nedeninin yüksek kar hadlerinin cazibesinden değil kapitalist kesimdeki rekabetten kaynaklandığını ileri sürer.³⁰

Marx, dağılım teorisinde kendinden önceki düşünürlerden çok farklı açıklamalar da bulunmuştur. Marx üretim biçimi kavramına önem vermiş, ancak bunu teknik değil de tarihsel bir sorun olarak görmüştür. Marx'a göre üretim biçimi ile, üretim ilişkilerinin sonucu olarak ortaya çıkmış bulunan özel mülkiyet arasında tarihi şartlardan doğan bir çatışma mevcuttur. Marxist düşüncede üretim ilişkileri ekonomik, sosyal ve siyasal hayatın gelişimini de belirlemektedir. Buna göre Marxist teoride gelir dağılımı, tarih içinde gelişen üretim ilişkilerinin doğrudan tezahürüdür. Karl Marx ve taraftarlarına göre gelir dağılımını üretim ilişkileri belirlediği için, yeni bir gelir dağılımını gerçekleştirmek ancak mevcut iktisadi sistemin değiştirilmesi ile mümkündür.³¹

Gayri safi milli hasılanın dağılımındaki gelişmeyi bir ihtilal sonucu mevcut sistemin bütününe değiştirilmesine bağlamasından ötürü, gelir dağılımı politikasıyla ilgilenen pek çok bilim adamı Marxist görüşün gelir dağılımı teorisine hemen hemen hiçbir katkıda bulunmadığını belirtmişlerdir. Marxist teorinin ileri sürdüğü bu şartlar, günümüzün demokratik toplumlarında kesinlikle kabul edilmemektedir.³²

Marksist analizde, toplam hasıla değişken kapital ve artı değer diye ikiye ayrılır. Değişken kapital (V), ücret fonundan, artı değer (S) ise kar, rant ve faizden oluşur. Bu bakımdan toplam hasıla üretim girdileri geliri toplamı olarak değişken kapital ve artı değer arasında bölüşülür. Toplam gayri safi ürün ile safi ürün (hasıla) arasındaki fark amortisman ve enerji hammaddelerinden oluşmaktadır bu bakımdan sabit kapital (C) olarak nitelendirilir. Buna göre belirli bir dönemde toplam gayri safi ürün (hasıla) (C+V+S) olarak tanımlanabilir. Bu miktarlar toplumsal bakımdan gerekli emek-değer itibarıyla ölçülür.³³

³⁰ Güneri Akalın, **Kamu Ekonomisi**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1981, s. 242.

³¹ Aksu, **a.g.e.**, s.11.

³² **A.e.**, s.12.

³³ Kazgan, **a.g.e.**, s. 299.

Artı değerin, ücrete oranı (S/V) artı değer haddi veya sömürme haddi olarak isimlendirilir. Bu oran çıktı toplamındaki ücret ve kar gelirlerinin görelî payındaki değışikliklerin de bir göstergesidir. Bu oranda meydana gelebilecek bir yükseliş sömürü haddindeki bir artışı ifade eder. Daha açık bir ifade kapitalist kesimin hasıladan aldığı payın yükseldiğini ve gelir dağılımında kar elde eden kapitalist kesim lehine bir iyileşme meydana geldiğini ifade eder.³⁴

Marx'a göre ekonominin büyüme eğiliminde olduğu zamanlarda ücret haddi sabit kalırken kar haddi düşmeye başlar. Girişimcilerin sürekli birikim yapmaları ve rekabet içinde bulunmaları ise sermayenin organik bileşimini (C/V) yükseltir. Daha açık bir deyişle, sabit sermayenin değışken sermayeye oranı büyür. Sabit sermayenin büyümesi, makine, teçhizat gibi sabit tesislerin üretimde kullanım oranının arttığını ifade eder. Bu bakımdan emeğin ortalama verimi artar. Ortalama ürün arttığında ücret haddinin sabit kalması hem toplam kar gelirlerini hem de toplam hasıla içinde kar payını arttırmaktadır. Bu durumda ücret gelirleri de artış gösterir fakat toplam hasıla içindeki ücret payı azalan bir seyir izler.³⁵

Bu eğilimler matematiksel olarak da ifade edilebilir. Değişken sermaye yani ücret gelirleri (V), sabit ücret haddi (w) ile istihdam hacminin (N) çarpımına eşittir.

$$V = wN$$

Artı değer (S) ise emeğin ortalama net ürünü (o) ile ücret haddi arasındaki farka eşittir.

$$S = (o - w) N = oN - wN$$

Toplam hasıla (Y), ücretler ile karların toplamıdır:

$$Y = V + S = wN + oN - wN = oN$$

³⁴ Kazgan, **a.g.e.**, s.300.

³⁵ Alkin, **a.g.e.**, s.147.

Ücret payı oranı, ücret gelirlerinin toplam hasılaya oranıdır.

$$\frac{V}{Y} = \frac{wN}{oN} = \frac{w}{o}$$

Kar payı oranı da aynı şekilde bulunur:

$$\frac{S}{Y} = \frac{oN - wN}{oN} = 1 - \frac{w}{o}$$

Bulduğumuz son iki denklemin sonuçlarına göre, ekonomi büyürken emeğin ortama ürünü (o) artan bir seyir izliyor ise ücret payı azalır ve kar payı oranı artar. Kar haddini de yukarıdaki denklemler yardımı ile şöyle yazılabilir:

$$k = \frac{S/V}{b+1} = \frac{(oN - wN) / wN}{b+1} = \frac{(o/w) - 1}{b+1}$$

Burada görüldüğü üzere emeğin ortalama ürünü yükseldiği zaman kar haddi oranının payı ve paydası büyür. Yani kar haddinin azalan bir seyir gösterebilmesi için sermayenin organik bileşiminin, artı değer oranındaki artıştan daha fazla büyümesi gerekmektedir.

Marx'ın bölüşüm teorisi, klasik geleneğin son derece önem verdiği tarım ve sanayi ayrımı dikkate almayarak ve toprak sahiplerini göz ardı ederek toplumu iki katlı bir sınıfsal şemaya indirgediği için eleştirilmiştir. Ayrıca günümüzde işçi kesiminin farklılaşmış olması da teorinin eleştirilen yönlerinden biridir. Çünkü artık uzun yıllar eğitim görmüş, yönetici pozisyonlarındaki kişiler de kapitalistlerin emrinde çalışmaktadır.³⁶

³⁶ Jean Marchal, "Milli Gelirin Bölüşümünde Ana Teorilerin Bir Panoraması", (Çev. Sencer Dividcioğlu) **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 22, No: 1, Ekim- Aralık 1960, s. 47.

1.2.4. Neo-Klasik Gelir Dağılımı Teorileri

Neo-Klasik düşünce 1870'li yıllarda, klasik "değer teorisi"nde köklü bir değişim yapan iktisatçılarla ortaya çıkmıştır. Genel olarak bir ürünün değerini o ürünün imal edilmesi için harcanan emekle açıklayan Klasik iktisatçıların aksine talebe önem vermişlerdir. Bu bakımdan Neo-Klasik iktisatçılarla birlikte değeri belirleyen faktörler değişmiştir. Neo-klasik iktisatçılarda ücret anlayışı ise geçimlik veya doğal ücret düzeyi anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçmiştir.³⁷

Neo-Klasiklerin gelir dağılımı konusunda ise marjinal verime dayanan ve tamamen piyasa şartlarıyla belirlen bir bölüşüm teorisi geliştirmişlerdir. Tam rekabet varsayımı altında her üretim faktörünün nihai ürüne yaptığı katkısı eşit kabul eden ve bunun adil olduğunu savunan bu yaklaşıma göre toplam ürün tüm üretim faktörleri arasında paylaşılmaktadır ve geriye hiçbir artık kalmamaktadır.³⁸

1.2.4.1. Alfred Marshall ve Dağılım Teorisi

Marshall ve diğer Neo-Klasik iktisatçılar için gelir dağılımı analizi temelde üretim faktörlerini fiyatlama tespit sorunuydu. Bu analizde tıpkı mal piyasası gibi faktör piyasasında da denge fiyat arz ve talebin karşılıklı etkileşimi ile tespit edilmiştir.

Bu yaklaşımda bölüşümden pay alan üretim faktörleri toprak, emek ve sermayeyi kapsamaktadır ve bu düzende tüm ücretler beşeri gayretin karşılığı olarak tanımlanmaktadır. Klasiklerden farklı olarak burada Marshall ücret ödemelerini işçi sınıfıyla sınırlandırmamıştır. Maaş gelirleri ve mal sahibinin kendisinin de çalıştığı kurumlarda almaya hak kazandığı "yöneticilik ücreti" de Neo-Klasik ücret sınıflandırmasında yerini almıştır. Faiz ise sermaye sahiplerine sermayelerini kiraya vermeleri karşılığında bir bekleme mükafatı olarak verilmekteydi. Ayrıca Neo-Klasikler,

³⁷ Özgüven, **a.g.e.**, s.197.

³⁸ Kazgan, **a.g.e.**, s.145.

Klasiklerin tarım topraklarına atfettiği önemi geri plana atarak şehir topraklarının mevzi değerlerine önem vermişlerdir.³⁹

Neo-Klasikler bu gelir bölüşümü yaklaşımıyla Klasik ve Marxgil gelir dağılımı modellerindeki sınıfa dayalı şemanın tam tersini temsil etmekte ve gelir ödemelerinde farklı üretim faktörlerinin üretime yaptığı katkıyı göz önüne alarak bölüşüm paylarını belirlemişlerdir.

1.2.4.2. John Bates Clark ve Marjinal Prodüktivite Teorisi

Clark'ın Neo-Klasik analizin gelişimine en büyük katkısı üretim ve bölüşüm teorisi ile ilgili öncü eseri olmuştur. En önemli eseri olan bu yapıt *Distribution of Wealth* (1899) adını taşır.⁴⁰

Clark, emek ve sermaye miktarının sabit, üretim tarzı ve tüketici zevklerinin değişmediği varsayılan statik şartlar altında marjinal verim teorisini bir makro bölüşüm teorisi olarak kullanmıştır. Aynı zamanda marjinal verime göre bölüşümün, haklı ve adil bir bölüşüm olduğunu teorileştirmiştir. Tam rekabet şartlarında girişimci ancak kendi vasıflı emek ücreti karşılığında ücretini alabiliyordu. Statik şartlar ve tam rekabet varsayımıyla safi kar giderildikten sonra, geriye faiz ve ücret kalmaktaydı.⁴¹

Bu teoride Clark, bölüşümün tabii kanunları bulunduğunu ve bu kanunların her üretim faktörüne, ürettiği ürünü verdiğini iddia etmiştir. Bu tabii kanunlar sürdükçe emek ve sermaye pay olarak kendilerinin ayrıca ürettiklerini almaktadır. Üretim faktörleri arasındaki rekabet, birim başına üretim faktörü getirisini kendi marjinal verimine eşitliyordu. Ücret haddi emeğin, faiz de kapitalin marjinal verimine eşitti.

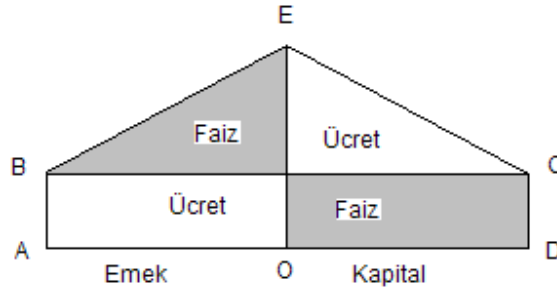
³⁹ Barber, **a.g.e.**, s.187.

⁴⁰ Özgüven, **a.g.e.**, s.214.

⁴¹ Kazgan, **a.g.e.**, s.147.

Toplam hasıla aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi emek ve sermaye arasında marjinal verime ve girdiden kullanılan miktara göre bölüşülüyordu. Aşağıda şeklin sağ tarafı, emek veri iken, kapitalin marjinal verim eğrisi (EC)'yi; sol tarafı da, kapital veri iken emeğin marjinal erim eğrisi (EB)'yi gösterir. Toplam hasıla EBAO veya ECDO' ya eşittir. Faiz gelirini gösteren şeklin sağ ve sol tarafındaki taranmış alanlar ve ücret gelirinin gösteren beyaz alanlar birbirine eşittir. Böylece Clark, statik tam rekabet şartlarında, toplam hasılanın emek ve kapital arasında artık bırakmaksızın bölüşüldüğünü gösterir. Ayrıca bölüşümün tabii kanunları her üretim faktörüne, ürettiği değere eşit pay verdiği için bölüşüm adilidir.⁴²

Şekil 2. Gelirin Emek ve Kapital Arasında Bölünüşü



Kaynak: Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 11.bs, 2004, s. 147.

Ancak gerçek dünyada ki koşullar tam rekabet şartlarına uymamaktadır. Gerçek dünyada pazarlık gücü daha fazla olan işveren sınıfı bu avantajını kullanarak emekçinin marjinal üretim değerinden daha düşük oranda ücret öder. Teoride bir üretim faktörünün birim başına marjinal verimine eşit getiri elde edememesi olarak tanımlanan bu hal Clark tarafından "kurumsal hırsızlık" olarak tanımlanır.⁴³

Clark, sistemin tam rekabet ölçüsünden uzaklaşması durumunda olması muhtemel bir sömürüden bahsetmiştir. Marjinal verimlilik teknikleri kullanılarak geliştirilen

⁴² Kazgan a.g.e., s.21.

⁴³ Barber, a.g.e., s.217.

bu neo-klasik “sömürü” tanımı Marx’ inkinden bütünüyle farklıdır. Clark’a göre emeğin, kapitalistler tarafından sömürülmesi ile adil bölüşümden sapılmasının yanı sıra, en azından prensipte taleplerin sermayenin marjinal ürününün gelirlerini ele geçirerek emekçilerin de sermayeyi sömürmesi mümkündür.⁴⁴

Neo-klasik dağılım teorisi, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında bilimsel çalışmaların odak noktası olduysa da dağılım sorunu makro ekonomik marjinal prodüktivite teorisi ile çözülememiştir. Ancak makro ekonomik marjinal prodüktivite teorisi gerçeğe yakın sonuçlar vermektedir. Özellikle servet teşkili politikasının amacının saptanmasında, ikincil dağılım ve gelirin kullanılmasında bu teori zorunlu olarak dikkate alınmaktadır.⁴⁵

1.2.5. Keynesyen Gelir Dağılımı Teorisi

John Maynard Keynes, Klasik ve Neo-klasik iktisat okullarının kendiliğinden tam istihdam dengesine dayanan teorik temellerini ve bazı temel ilkelerini altüst ederek iktisat teorisinde adeta bir ihtilal yaratmıştır. Ancak bu karşı çıkış kapitalizme karşı değildir aksine tam istihdamı sağlamak bakımından yetersiz kalan sistemin, bu aksaklığını gidererek devam etmesi amacındaydı. Ekonominin eksik istihdam durumunda da dengeye gelebileceğini, devletin ekonomiye müdahalesinin zaman zaman gerekli ve ekonomik açıdan yararlı olabileceğini, toplam talebin ekonomik süreçler üzerinde çok etkili olduğunu, para miktarında ki değişimlerin ekonomik süreçleri etkileyebileceğini ve piyasaların arz ve talebi her zaman dengeleyemeyeceğini ileri sürerek kendinden önceki iktisatçıların tabulaşmış düşüncelerini yıkmıştır.

Keynes, kapitalist bir ekonominin iki önemli sorunundan birinin tam istihdam diğerinin ise gelir dağılımı olduğunu ifade etmiştir. Ancak General Theory of Employment, Interest and Money isimli eserinde efektif talep ve çarpan teorisi yardımıyla

⁴⁴ Barber, **a.g.e.**, s.218.

⁴⁵ Aksu, **a.g.e.**, s.12-13.

sadece tam istihdam sorununu çözmeye çalışmıştır, gelir dağılımı konusunda ayrı bir model geliştirmemiştir. Sonraları K. Boulding ve J. Robinson, Keynesyen anlamda birer dağılım modeli kurmaya girişmişlerdir. Çarpan teorisini gelir dağılımı sprununa başarıyla uygulayan ilk iktisatçı ise N. Kaldor olmuştur.⁴⁶

1.2.6. N. Kaldor' un Gelir Dağılımı Teorisi

Kaldor, gelir dağılımı teorisinde yatırımları egzojen bir değişken olarak kabul etmek suretiyle, tam istihdam halindeki bir ekonomide, görelî faktör paylarını yatırımın hasılaya oranı tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir.⁴⁷

Toplumun maaş geliri elde eden ücretliler ile girişimciler ve mal sahipleri olmak üzere iki ana kategoriye ayrıldığı bir ekonomide faktör fiyatlarıyla milli hasıla (Y), kar gelirleri (P) ile ücret gelirlerinin (W) toplamına eşittir.

$$Y = P + W$$

Kar geliri elde edenlerin tasarrufları (S_p) ile ücret geliri elde edenlerin tasarrufları (S_w) söz konusu gelirlerin fonksiyonudur :

$$S_p = s_p P$$

$$S_w = s_w W$$

Burada s_p , kar geliri elde edenlerin tasarruf eğilimi, s_w ise ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimidir. Gelir dengesinin yatırım (I) ve tasarruf (S) eşitliğine bağlı olduğu ($S = I$) varsayımı altında ekonomideki toplam tasarruf, ücret gelirlerinden yapılan tasarruf ve kar gelirlerinden yapılan tasarrufun toplamına eşittir.

Buna göre

$$I = S = S_p + S_w = s_p P + s_w W = s_p P + s_w (Y - P)$$

⁴⁶ Erdoğan Alkin, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992, s.151.

⁴⁷ Peterson, **a.g.e.**, s.465.

eşitliği yazılabilir. Buradan

$$I = (s_p - s_w) P + s_w Y$$

ve tasarruf veya yatırım oranı için,

$$I / Y = (s_p - s_w) P / Y + s_w$$

eşitliği elde edilir. Kar payını ifade eden (P/Y) oranı sola geçirildiğinde ise, aşağıdaki gelir dağılımı denkleminde ulaşılır.

$$P/Y = [1 / (s_p - s_w)] (I / Y) - [s_w / (s_p - s_w)]$$

Bu modelde çeşitli eleştirilerin ortaya çıkmasına yol açan en zayıf nokta $Y = P+W$ ilişkisinin ex post bir özdeşlik olarak ele alınmasıdır. Çünkü karlar ve ücretler milli gelirin ayrı ayrı fonksiyonudur. Bu ilişkinin kabulü halinde ise marjinal ürün analizinin yardımı olmadan gelir denklemini yazılamaz. Bu görüşleri ileri sürenlere göre Kaldor modeli Neo-klasik gelir dağılımı modelinin yerini alan yeni bir teori niteliğinde değildir.⁴⁸

1.2.7. Sentezci Gelir Dağılımı Modelleri

Sentezci gelir dağılımı modelleri, Neo-klasik ve Keynesyen gelir dağılımı modellerinin eksik yanlarını karşılıklı olarak tanımlamaya çalışan sentezci görüşleri sürmüşlerdir. Bu teorilerin en tanınmışlarından biri dağılım sorununu toplam arz açısından çözmeye çalışan Weintraub modelidir.⁴⁹

Sidney Weintraub'un gelir dağılımı teorisi (Görelî Paylar Teorisi), gelirin fonksiyonel dağılımını, modern gelir ve istihdam teorilerinde önemli bir kavram olan toplam arz fonksiyonu ile çözümlenmeye çalışır. Weintraub, sabit fiyatlar yerine cari fiyatlar cinsinden oluşturulan bir toplam arz fonksiyonunun gelir ve istihdam teorisiyle

⁴⁸ Alkin, **a.g.e.**, s.152.

⁴⁹ A.e.

toplam gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi kuracağını ileri sürer. Bu şekilde oluşturulan toplam arz eğrisi, istihdam ve çıktı düzeyi değiştikçe fonksiyonel gelir dağılımının nasıl değiştiğini göstermekte kullanılır.⁵⁰

Sermaye stokunun veri olduğu durumda, girişimciler toplam gelirlerinin artacağını umuyorlarsa daha çok işçi istihdam etmek isterler. Bu durumda Z fonksiyonu şöyle yazılabilir.

$$Z = f(N)$$
$$dZ / dN > 0$$

Firma gelirlerinde hiçbir artış umulmuyor ise istihdam sıfırdır ve Z eğrisi orijinden geçer.

Weintraub'a göre ekonominin tümü için istihdam düzeyini, firmaların toplam parasal gelirine bağlayan bir toplam arz fonksiyonu kurulabilir. Cari fiyatlarla ölçülen parasal hasılayı istihdam düzeyine bağlayan bu toplam arz fonksiyonu, toplam ücretin, parasal ücret haddi ve istihdam düzeyinden oluştuğu varsayımı altına, toplam ücret, kiralara, faiz gibi sabit ya da sözleşmeli gelirler ile karların toplamından oluşur.⁵¹

$$Z = WN + F + R$$

Z : Toplam arz

N : İstihdam düzeyi

W : Parasa ücret haddi

F : Rantiyelere (kira, faiz, sözleşmeli maaşlar vb.) giden parasal ödemeler hacmi

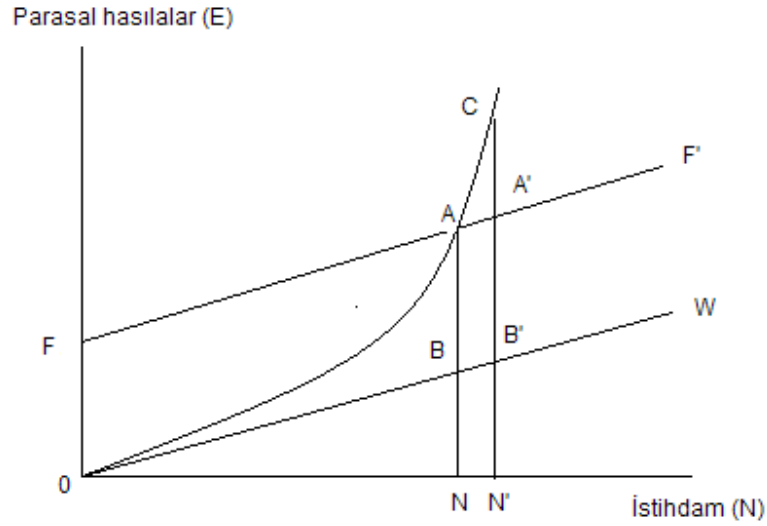
R : Net kar

⁵⁰ Peterson, **a.g.e.**, s.548.

⁵¹ Alkin, **a.g.e.**, s.153.

Bu fonksiyon Weintraub modelinin hareket noktasını teşkil eder ve Keynes'in toplam arzı ile benzerlik gösterir. Fonksiyondan anlaşılacağı üzere milli gelir, ücretler, sabit gelirler ve karlar olmak üzere üç faktöre pay edilmiştir.

Şekil 3. Toplam Arz Eğrisi ve Gelir Dağılımı



Kaynak: Erdoğan Alkin, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992, s.153.

Şekilde OZ eğrisi toplam arz fonksiyonunu, OW toplam ücret ödemeleri doğrusunu, FF' doğrusu ise toplam rantıye gelirlerini belirtmektedir. OW doğrusunun eğimi parasal ücret haddine eşittir. Şekilde ON istihdam düzeyine kadar faktör maliyetleri hasılanın üzerinde olduğu için karlar negatiftir. Bu seviyede firmalar zararına iş yaptıkları için ekonomi uzun süre bu seviyede kalmaz. ON istihdam düzeyinde toplam gelir veya arz AN' kadardır. Bu gelirin AB kadarı rantıye geliri, BN kadarı ise ücret gelirlerinden oluşmaktadır. Bu seviyede kar yoktur ancak istihdam düzeyi arttıkça gelir artacak ve N' istihdam düzeyine gelindiğinde CA' kadar kar oluşacaktır.

Ücret paylarının oranı $N'B'/N'C$, gayri safi kar payı oranı ise $B'C/NC$ oranları ile belirtilebilir. FF' doğrusu her istihdam düzeyinde değişmez niteliğe sahip olarak rantiyeye gelirlerini göstermek üzere OW doğrusuna paralel olarak çizilmiştir.

Kar gelirlerinin nispi payı gelirlerdeki değişmelere bağlıdır. Milli gelir ve istihdam seviyesi arttıkça gelirlerin nispi payı azalır ve karlar artar. Grafikte de gördüğümüz gibi, ücret pay oranının ve dolayısıyla gayri safi kar payı oranının seyri toplam arz eğrisinin yükselme hızına bağlıdır. Eğri hızlı artarak yükseliyor ise istihdam genişlerken ücret payı oranı düşer, brüt kar payı oranı artar. Eğri hızı sabit kalarak yükseliyorsa pay oranları sabit kalır. Eğri hızını azaltarak yükselme eğiliminde ise istihdam artarken ücret payı oranı yükselir, brüt kar payı oranı düşer.

Rantiyelere giden gelir değişmez nitelik taşıdığı için istihdam oranı arttıkça rantiyeye payı oranı azalır. Bu durumda ücret payı oranı değişmez kaldığından, net kar payı oranı da devamlı yükselecektir. Bu analiz gelir dağılımı açısından işçi sınıfı ve sermayedar sınıf arasında kabul edilen çatışmanın yanı sıra sermayedar sınıfın farklı grupları arasında da çıkar çatışması olduğunu gösterir.⁵²

Weintraub modeli dağılım sorununu sadece toplam arz fonksiyonu üzerinden açıkladığı için eleştirilmiştir. Ayrıca bu modele dayanarak anlamı açık denklemler kurmak ve ampirik çalışmalar yapmanın olanaksız olduğu ifade edilmiştir. Modelin kısa devrede dikkate alınması, yatırımların otonom kabul edilmesi ve statik bir model olması diğer modele yöneltilen diğer eleştiriler arasındadır.

1.3. GELİR DAĞILIMI TASNİFLERİ

Çalışmanın bu bölümünde gelir dağılımı tasniflerine yer verilmiştir. Gelir dağılımının bireysel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel olmak üzere başlıca dört türü vardır. Bunlar aşağıdaki gibi açıklanabilir:

⁵² Akin, a.g.e., s.154.

1.3.1. Bireysel Gelir Dağılımı

Bireysel gelir dağılımı, milli gelirin belirli bir dönemde toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade eder. Neoklasik teoriye dayanan bu dağılım türü, refah iktisadının doğması ve gelir vergisinin uygulanıp yaygınlaşmaya başlaması ile ortaya çıkmış ve geliştirilmiştir.⁵³

Bu dağılım türünde kişilerin ekonomik faaliyetleri dikkate alınmaz, sosyal sınıf farklılıkları göz önünde tutulmaz ve kişiler eşit olarak düşünülür. Bir ülkede yaşayan fertlerin ne kadar kısmının ne kadar gelir elde ettiğini ve milli gelirin yüzde kaçını ele geçirdiğini gösteren dağılım şeklidir. Kişisel gelir dağılımı sayesinde tüketici grupları arasındaki dengesizlikleri saptamak mümkündür.⁵⁴

Toplam milli geliri ülkenin nüfusuna bölünerek elde edilen kişi başına düşen milli gelir kavramı bu dağılıma ait bir ölçüttür. Bir başka ölçüt, ülke nüfusunu, en düşük gelirli grup ile en yüksek gelirli gruba doğru, beş eşit gruba ayırır ve her gruba ait milli gelir hesaplar. Gruplara denk gelen milli gelirin toplam milli gelire olan yüzdesini hesaplayarak beş grup arasında karşılaştırma yapar. Eğer gelir dağılımındaki eşitsizlik, en düşük gelirli % 20 ile en yüksek gelirli %20'nin milli gelirden aldıkları paylar arasında büyük bir farkın olması demektir.⁵⁵

Kişisel gelir dağılımı günümüzde özellikle üç bakımdan çok önemli bir göstergedir:

a) Günümüz toplumlarında gelir dağılımında adalete yönelmek yani kişisel gelir dağılımının eşitliğe yönelmesi arzu edilen bir durumdur ve iktisat politikasının önemli

⁵³ Korkut Boratav, **Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No: 196-178, Sevinç Matbaası, 1965, s. 19.

⁵⁴ İsmail Türk, **Maliye Politikası Amaçlar Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Ankara, Sevinç Yayınevi, Mayıs, 1988, s.279.

⁵⁵ DPT, **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s.37, (çevirim içi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oik610.pdf>, 23.01.2007.

araçlarındandır. Bu bakımdan bireyler arası gelir eşitsizliklerinin bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımı bu konudaki analizlerde ve çalışmalarda önemli yer tutar. Ülkede gelir eşitsizliğinin yıldıan yıla seyrini gösterdiği için ekonomik gelişmenin adalet yönünde değerlendirilmesine imkan tanır. Ayrıca vergi ve sosyal güvenlik mevzuatının düzenlemesi söz konusu olduğunda göz önünde tutulur.⁵⁶

b) Kişisel gelir dağılımının değişmesi, yani gelir grupları arasında gelir transferi olması durumunda geliri artan veya azalan birey gruplarının marjinal eğilimleri ve toplam tüketim değişir. Bu da kısa dönemde istihdam hacminin, uzun dönemde potansiyel büyüme hızının kısmen de olsa bireysel gelir dağılımındaki gelişmelere tabi olduğunu gösterir.⁵⁷

c) Kişisel gelir dağılımı araştırmaları, bu dağılımın yapısını ve şeklini de gösterebilir. Bireylere giden gelir büyüklüğü dışında gelirin eğitim durumuna, yaşa, cinsiyete, mesleklere, bölgelere, çeşitli sosyo-ekonomik gruplara göre sınıflandırılmasına olanak tanır.⁵⁸

1.3.2.Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin onu yaratan üretim faktörleri arasında paylaşılmasını ifade eder. Başka bir ifade ile, bir ekonomide belli bir dönemde üretilen hasılanın ücret, rant, faiz ve kar olarak nasıl paylaşıldığını ifade eder.⁵⁹

Bu dağılım, milli gelirin çeşitli sosyal tabakalar arasında nasıl dağıldığını, milli geliri üretime katılan üretim faktörleri sayısı kadar bölerek gösterir. Bu tür dağılım, sosyal sınıfların kendi içlerinde olası farklılıkları göstermez. Bunun sebebi sosyal tabakalaşmamanın, fonksiyonel gelir dağılımının dörütlü sınıflandırmasının kapsamına

⁵⁶ Boratav, **a.g.e.**, s.20-21.

⁵⁷ **A.e.**, s.22.

⁵⁸ DPT, **a.g.e.**, s.38.

⁵⁹ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 7.bs., 2002, s.534.

giremeyecek kadar karmaşık olmasıdır. Çünkü bu sınıflandırmaya göre küçük tüccar ile büyük tüccar, memur ile tarım veya sanayi işçisi arasında fark yoktur. Ayrıca sosyolojik açıdan sosyal gruplar, sadece elde edilen gelirin kaynağına göre tanımlanamaz. Örneğin, bir şirkette yönetici sıfatı ile çalışan kişi de temizlik görevlisi de fonksiyonel dağılıma göre ücretli sınıftandır ancak sosyolojik bakımdan yönetici işçi sayılmaz⁶⁰.

1.3.3.Sektörlere Göre Gelir Dağılımı

Sektörlere göre gelir dağılımı sosyal hasılanın çeşitli üretim sektörlerine göre dağılımını ifade eder. Tarım, sanayi ve hizmet sektörü gibi farklı üretim sektörlerinin sosyal hasıdan ne kadar pay aldığını analiz etmek istediğimizde sektörel gelir dağılımına bakılır. Üretim araçlarının mülkiyetine göre bir analiz söz konusu ise, sektörel gelir dağılımı milli gelirin kamu kesimi ile özel sektör arasındaki dağılımın ifade eder. Bu bakımdan bu dağılım türü devletin ekonomiye müdahale derecesini hatta ekonominin karakterini gösterir. Örneğin gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün milli gelirdeki payı azdır, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün milli gelirdeki payı yüksektir. Bu bakımdan, ülkelerin gelişmişlik derecesini gösterdiği için sektörel gelir dağılımı önemli bir göstergedir.⁶¹

1.3.4.Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı milli gelirin ülkedeki farklı bölgelerde yaşayan kişilere göre dağılımıdır. Bu gelir dağılımı türü, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları gösterir. Yeryüzünde bölgeler arası mutlak gelir eşitliğini sağlayabilen herhangi bir ülke bulunmasa da bölgeler arası eşitsizlik gelişmiş ülkelerde az iken az gelişmiş ülkelerde çoktur.⁶²

⁶⁰ Türk, **a.g.e.**, s.277.

⁶¹ **A.e.**, s.276.

⁶² **A.e.**, s.275.

Ekonomik bölgelerin gelişme düzeylerini, ekonomik, sosyal, tarihsel, coğrafi, iklimsel, ve stratejik faktörler belirlemektedir. Bu bakımdan bölgesel dengesizliği ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde de ifade edebiliriz. Bu dağılım türü bölgesel gelişim araştırmacıları ve ülkedeki politika yapıcıları için önemli bir kaynaktır.

Yukarıda anlatılan tüm dağılım türleri farklı kriterlerle gelir eşitsizliğini gösterir ve hepsi çok önemlidir. Devlet maliye politikası araçlarını kullanarak bu dağılım şekillerini değiştirebilir.

1.4. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİK ÖLÇÜLERİ

Ekonomi tarihinde gelir eşitsizliklerini ölçmeye yarayan çeşitli ölçüler geliştirilmiştir. İlk zamanlarda fonksiyonel gelir dağılımı dikkate alınarak üretim faktörleri gelirleri arasındaki farklar için istatistiksel çalışmalar yapılmıştır.⁶³

Dağılım ölçülerinden, statik ölçülerde gelir dağılımı oranlarının grafiksel gösterimi, dinamik ölçülerde ise matris cebiri kullanılmaktadır. Objektif ölçüler ise gelir dağılımının aritmetik ve geometrik ifadesidir. Normatif ölçüler ise gelir dağılımı oranlarına ek fayda fonksiyonu hesaba katmaktadır.⁶⁴

Aşağıda eşitsizlik ölçüleri statik, dinamik, objektif ve normatif ölçüler olarak incelenmiştir.

1.4.1. Gelir Eşitsizliğinin Statik Ölçüleri

Gelir eşitsizliğinin statik ölçüleri, Gelir Dağılımı Sıklık Eğrisi ve Lorenz Eğrisidir.

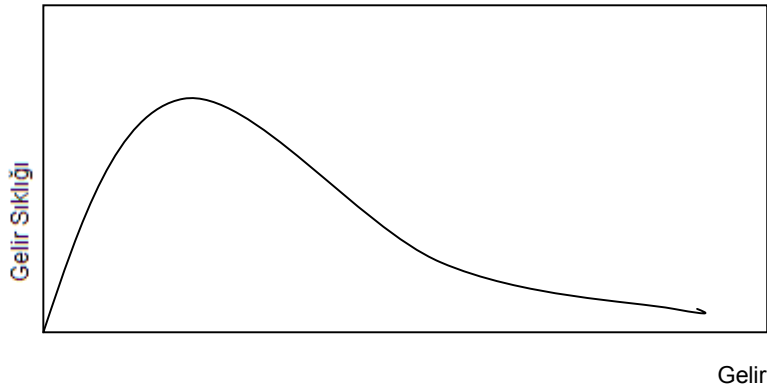
⁶³ DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yeni Türkiye Dergisi, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül-Ekim, 1995, s.284.

⁶⁴ A.e., s.286.

1.4.1.1. Gelir Dağılımı Sıklık Eğrisi

Statik ölçülerde gelir dağılımı oranları grafiksel olarak gösterilir. İki tür gelir eşitsizliği grafiği çizilebilir. Bunlardan birincisi, Dağılım Sıklık Eğrisi'dir. Yatay ekseninde gelir dikey ekseninde nüfusun göreceli sıklığı yer almak koşulu ile çizilen eğri, gelir eşitsizliğini basit bir yolla gösterir.

Şekil 4. Gelir Dağılımı Sıklık Eğrisi



1.4.1.2. Lorenz Eğrisi

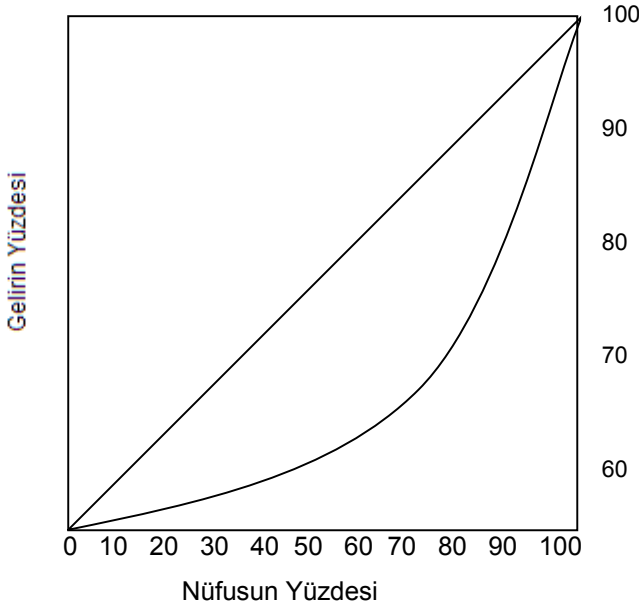
Amerikalı istatistikçi Max Lorenz gelir dağılımını bir diyagram ile göstermek amacıyla bu eğriyi geliştirmiştir. Lorenz eğrisi yüzde olarak ülkedeki toplam gelirin ne kadarını kaç kişinin aldığını gösterir.⁶⁵

Şekilde yatay ekseninde nüfusun yüzde oranı, dikey ekseninde ise gelirin yüzde oranı yer almaktadır. Şekildeki köşegenin üzerindeki her noktada nüfus ve gelirin yüzdeleri birbirine eşittir. "Tam Eşitlik Doğrusu" olarak adlandırılan bu doğru gelir

⁶⁵ Mustafa Sönmez, "Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü", İstanbul, Om Yayınevi, 2001, s.205.

dağılımın tam olarak eşit olduğu varsayılan ütopyik bir durumu ifade eder. Tam eşitlik doğrusuna yaklaşıldıkça gelir dağılımında eşitlik, uzaklaşıldıkça eşitsizlik artar.⁶⁶

Şekil 5. Lorenz Eğrisi



1.4.2. Gelir Eşitsizliğinin Dinamik Ölçüleri

Lorenz eğrisi üzerine birçok gelir eşitsizlik ölçütü geliştirilmiştir. Lorenz eğrisi ve dağılım fonksiyonuna dayalı olarak hesaplanan bu tür gelir yoğunlaştırması göstergelerinin hepsi dinamik ölçüleridir. Kuznet Katsayısı ve Gini Karsayısı dinamik ölçülerdendir ancak uygulamada en kabul görmüş olanı İtalyan bir iktisatçı ve istatistikçi olan Cannado Gini tarafından geliştirilen Gini Katsayısıdır. Gini Katsayısı eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek gelir dağılımlarının karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Gini Katsayısı tam eşitlik doğrusu ve Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, tam eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranıdır. Yukarıdaki şekilde A alanının

⁶⁶ DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımın İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.285.

A+B alanına oranı bize Gini Katsayısını verir. Bu oranlamadan da anlaşılacağı gibi gelir dağılımı '0' ile '1' arasında bir değer almaktadır. Tam eşitlik söz konusu olsaydı gelir dağılımı '0' değerini alır Lorenz Eğrisi tam eşitlik doğrusuna çakışık olurdu.⁶⁷

1.4.3. Gelir Eşitsizliğinin Objektif Ve Normatif Ölçütleri

Gelir eşitsizliğinin objektif ölçüleri; Pearson Çarpıklık Katsayısı, Gini Katsayısı, Kuznet Katsayısı, Görelî Genişlik, Standart Sapma, Görelî Ortalama Sapma, Varyans, Değişim Aralığı, Aralık Ölçüsü ve Logaritmik Standart Sapma' dır. Normatif ölçüleri ise Atkinson Eşitsizlik Ölçütü ve Dalton'un Eşitsizlik Ölçütü'dür.⁶⁸

Normatif ve objektif ölçülerin en belirgin ayrımı, normatif ölçülerin ekonomik refahı dağılım kriteri olarak alması, objektif ölçülerin ise istatistiksel fonksiyonları kriter olarak almasıdır.

1.4.3.1. Objektif Ölçütler

Pearson Çarpıklık Katsayısı : Bu katsayı gelirlerin aritmetik ortalama ve medyanları farkının üç katının standart sapmaya bölünmesi ile bulunur. Pearson çarpıklık katsayısı +3 ile -3 arasında bir değer almaktadır ve -1, +1 aralığı dışına çıkan değerler çarpıklığın büyük olduğunu gösterir. Bir gelir dağılımının sıklık dağılımı genellikle simetrik değildir fakat görelî olarak düşük gelirlerde yüksek gözlemlere sahiptir. Bu tip bir dağılım gözlemlerin çoğunluğu aritmetik ortalamanın solunda olmak üzere sağa çarpıktır. Bir sağa çarpık dağılımda ise aritmetik ortalama medyandan daha büyük ve medyanın kendisi de moddan daha büyüktür. Sola çarpık bir dağılımda eşitsizlikler ters yönde geçerlidir. Bu bakımdan bu ölçütün mutlak değeri, dağılım ne denli çarpıksa o kadar yüksektir.

⁶⁷ Sönmez, a.g.e., s.205.

⁶⁸ DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımın İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, s.288.

Gini Katsayısı: Gini katsayısı gelir eşitsizliğini tek bir değere indirgemektedir. Günümüzde kişisel gelir ağılımı ölçmede kullanılan en yaygın ölçütlerden biridir. Gini oranı, Lorenz eğrisine bağlı olup, Lorenz eğrisi ile köşegen arasında kalan kısmın alanının, köşegenin altında kalan tüm alana bölünmesi ile bulunur. Bu bakımdan Gini Katsayısı '0' ile '1' arasında değişen bir değer alır. Gini oranının artması eşitsizliğin arttığını, azalması ise eşitsizliğin azaldığını gösterir.

Değişim Aralığı: Değişim aralığı, bir serideki maksimum gelir ve minimum gelir arasındaki farkı ifade ederek değişkenlik hakkında kabaca fikir veren bir ölçüdür. Değişkenlik hakkında ancak kabaca bir fikir verebilen bu ölçü, serinin sadece iki uç değerini dikkate alarak arada kalan diğer terimlerin nasıl değiştiklerini hiç hesaba katmadığı için eleştirilebilir.

Aralık Ölçüsü: Aralık ölçüsü en ilkel eşitsizlik ölçütüdür, dağılımın iki ucundaki ekstreme değerleri yani en yüksek ve en düşük gelirleri mukayese eder. Bu nedenle aralık ölçüsü, bu iki düzey arasındaki farkın ortalama gelire oranı biçiminde tanımlanabilir. Aralık ölçüsü iki uç değer arasındaki dağılımı ihmal ettiği için eleştirilmektedir.

Görelî Ortalama Sapma: Dağılımdaki bütün gelir düzeylerini ortalama gelir ile karşılaştırır ve tüm farkların mutlak değerlerinin toplamı bulunup, bu farkların toplamı, toplam gelire oranlanırsa görelî ortalama sapma elde edilir. Ortalamanın aynı tarafında bulunan daha yoksul kişiden daha zengin kişiye yapılan gelir transferine karşı duyarlı olmaması nedeniyle bu ölçü eleştirmektedir.

Varyans: Değişmenin ortak istatistikî ölçüsü olan varyans, mutlak farkların değerlerinin basit toplamını almak yerine, bu farkların kareleri toplandığında ortalamadan uzaklaşan farkları ifade eder. Diğer şeyler sabitken, daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye yapılan gelir transferi her zaman için varyansı, diğer bir ifadeyle eşitsizlik ölçüsünü yükseltir. Bu nitelik bir eşitsizlik ölçütü için çok önemli bir husustur.

Standart Sapma: Bu ölçü, terimlerin aritmetik ortalamadan sapmalarının kareleri ortalamasıdır. Standart sapma, istatistiksel analizlerde dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçüdür. Üst gelir grubundan düşük gelirli birime gelir aktarması olduğunda büyük değerdeki sapma azalır, küçük değerdeki sapma artar. Bütün gelirlerin birbirine eşit olduğu durumda standart sapma sıfırdır.

Kuznets Katsayısı: Kuznets sektörel dengesizlikleri özetleyen bir ölçü geliştirmiştir. Bu ölçü toplam üretimin sektörel yüzde dağılımı ile işgücünün sektörel yüzde dağılımına dayanmaktadır. Sektörel üretim ve sektörel işgücü arasındaki farkların mutlak değerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırarak toplamı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır.

Kuznets katsayısı aşağıdaki gibi gösterilir:

$$K = \sum_i Y_i \left| \left(\frac{X_i}{Y_i} \right) - 1 \right|$$

X_i : i. nci sektörün üretimdeki payı

Y_i : i.nci sektörün istihdamdaki payı

Kuznets katsayısı da Gini katsayısı gibi bir Lorenz eğrisi ölçütüdür. İki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilen bu katsayı '0' ile '1' arasında değişmektedir. Sektörel ortalamanın ülke ortalamasına eşit olması durumunda Kuznets oranı sıfıra eşit olacaktır. Eğer bir ekonomide ki toplam çıktı tek bir sektör tarafından üretiliyor ve bu sektörün istihdam içindeki payı önemsiz derecede küçükse katsayının değeri bir olacaktır.

1.4.3.2. Normatif Ölçütler

Atkinson Eşitsizlik Ölçütü: Atkinson, bir sosyal refah fonksiyonu varsayarak çeşitli eşitsizlik ölçülerini bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralamıştır. Bu

sosyal refah fonksiyonuna toplumun eşitsizliğe verdiği değer sıfır ile sonsuz arasında değer almaktadır. Bu ağırlığın sıfır olması; toplumun gelir dağılımı konusunda kayıtsız olduğunu, diğer bir ifadeyle gelir dağılımına önem vermediğini, ağırlığın sonsuz olması ise toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Atkinson ölçüsü, gelirlerin eşit dağılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Atkinson ölçüsünü gelirin yeniden dağılımından doğan potansiyel kazançların bir ölçüsü olarak yorumlanabilir.

Dalton'un Eşitsizlik Ölçütü: Dalton ölçütü ekonomik refahı da içeren bir ölçüttür. Dalton diğer ölçülerden farklı olarak fayda fonksiyonunu analize dahil etmiştir. Gelir artıkça, gelirin marjinal faydasının düştüğü varsayımından hareketle toplam faydanın fiili düzeyleri ile gelirin eşit dağılması durumunda elde edilecek toplam fayda düzeyinin karşılaştırılmasına dayanır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI POLİTİKALARI

2.1. Gelir Dağılımı Politikasının Amaçları

Gelir dağılımı politikasının amaçları konusunda çeşitli bilim adamlarınca yapılan farklı tasnifler söz konusudur. Korkut Boratav' a göre gelir dağılımı politikası belirlenirken sadece geliri araştırmak yeterli değildir. Asıl önemli olan milli geliri meydana getiren üretim faaliyetleri içindeki insani sosyal ilişkiler ve bu ilişkilerin asli unsuru olan bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesidir.¹

B.Külp ise gelir dağılımı konusunda yaptığı çalışmalarında gelir dağılımı politikası ile ilgili amaçları şöyle tasnif etmiştir:²

- Eşitlik ilkesi
- Asgari yaşama seviyesinde asgari gelir hakkı ilkesi
- Gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması ilkesi
- Çalışma ilkesi
- İhtiyaç ilkesi
- Herkese eşit muamele ilkesi

Bu çalışmada Külp'ün belirlediği ilkeler doğrultusunda gelir dağılımı politikasının amaçları, esasları ve uygulamaya dönük amaçlar arası uyumsuzluklar incelenecektir.

¹Korkut Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 4.bs., 1980, s.11.

²J. Werner, B. Külp, "**Wachstumspolitik- Verteilungspolitik**", Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1971, s.109'den Aktaran: Ömer A. Aksu, " Gelir ve Servet Dağılımı", İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 1993, s.24.

2.1.1. Eşitlik İlkesi

İnsanlık tarihi boyunca bütün toplumlar ve siyasi rejimler, hiyerarşi ile eşitliği uzlaştırmak için çaba sarf etmişlerdir. Ancak hiçbir toplumda mutlak eşitlik gerçekleştirilememiştir. Tarihsel süreç içerisinde çeşitli insan toplulukları eşitsizlik durumunun çözümünü iki yönde aramışlardır. Bunlardan birincisinde insanlar arasındaki sosyal eşitsizliği kabullenerek insanları sınıflandırmak ve sınıflar arası bütün eşitsizlikleri esas bilmektir. Bunun en aşırı şekli kast sistemidir. Diğer ve günümüzde yaygın olan çözüm şekli ise politik eşitlikte ısrarcı olmak suretiyle demokrasi içerisinde ekonomik ve sosyal eşitliği mümkün olduğunca ileri götürme gayretidir.³

Günümüz toplumlarında politik alanda gerçekleştirilen siyasal demokrasi iktisadi alanda da gerçekleştirilmek istenmektedir. Zaman zaman, “bütün insanlar eşittir, o halde eşit gelire sahip olmaları gereklidir” şeklinde düşünceler ortaya çıkmıştır ancak bu tarz bir eşitlik politik alanda görülen demokrasiye rağmen mümkün değildir. Kaldı ki insanların ve toplumların çabaları bu hayali ve teorik eşitlik yönünde değildir. Şayet bu tarz bir eşitlik mümkün olabilseydi bu halde toplumda mutlak bir adaletsizlik hüküm sürerdi. Bu nedenle bütün çabalar teorik bir eşitlik yerine adalet ile ilgili görüşleri ortaya çıkarmaktadır.⁴

Burada eşitlik ilkesi ile anlatılmaya çalışılan adil gelir dağılımından başka bir şey değildir. Aslında bu eşitlik görüşü ile günümüzde hemen hemen hiçbir politik grup gerçek bir amaç olarak bununla uğraşmamaktadır. Kaldı ki farklı niteliklere sahip, farklı eğitim seviyelerinde bulunan ve farklı faaliyet kollarında çalışan insanların eşit gelire sahip olması düşünülemez ve bu durum bütün rejimlerde istenmeyen bir durumdur.

Eşitlik ilkesi, uygulamadaki öneminden ziyade teorik ağırlığı olan bir konudur. Uygulamada ise eşitlik ilkesi şeklinde ifade edilen bu konuya yaklaşım daha ziyade

³ Ömer Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 1993, s.24.

⁴ **A.e.**, s.25.

eşitsizlik ve bu eşitsizliklerdeki büyük farklılıkların giderilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğe ilk dikkat çeken kişi de Vilfredo Pareto olmuştur fakat Pareto gelir bölümündeki eşitsizliği değişmez doğal bir kanun olarak nitelendirmiştir. Daha sonraları yapılan çalışmalarda ise Pareto'nun değişmez olarak gördüğü gelir dağılımının zamanla değiştiği görülmüştür ve Pareto'nun görüşü reddedilmiştir. Bunun üzerine iktisatçılar, sosyologlar ve din adamları ideal denilebilecek bir gelir dağılımına ulaşmanın mümkün olup olmadığını araştırmaya başlamışlardır.⁵

Adil gelir dağılımı tüm toplumlarda arzu edilmesine rağmen adalet kavramı ile ilgili şekil ölçüleri liberaller, sosyalistler ya da dini görüşlerden hareket edenler için birbirinden farklıdır. Ayrıca adalet kavramından anlaşılanlar her ülkede bütün dönemlerde ve bütün ülkelerde birbirinden farklı olmuştur. Günümüzde de bu kavramdan ne anlaşıldığı ve ne anlaşılması gerekeceği hususunda bir uzlaşma yoktur. Ancak adalet kavramı ile ifade edilmek istenen çok genel olarak "herkese eşit muamelede bulunmak" olarak özetlenebilir.

Adalet kavramına ekonomik açıdan bakanların düşüncelerine göre gelir dağılımı adaleti düşüncesi, sosyal hasılanın adil bir dağılımını ilgilendirmekten ziyade çalışmaya başlama ve mülk edinmede eşit şans verilmesine dayanmaktadır. Böylelikle çalışma ve fırsat eşitliğinin önemi vurgulanmaktadır. Bu görüşe göre serbest piyasa düzeninde sosyal adalet büyük ölçüde gerçekleşecektir. Ayrıca gelirin adil dağılımı durgun bir ekonomiden ziyade büyüyen bir ekonomide daha kolay sağlanabilir. Bu sebeple büyüme ve gelir dağılımı birbiri ile çok yakın bir ilişki içindedir. Bu sebeple dağılım sorununun çözülmesi ekonomik büyüme ile sağlanabilir.⁶

⁵ Selahattin Tuncer, **Gelirin Yeniden Dağılımı**, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1970, s.11.

⁶ Aksu, **a.g.e.**, s.28.

2.1.2. Asgari Yaşama Seviyesinde Asgari Gelir Hakkı İlkesi

Bütün dünyada gelir dağılımı politikası amaçlarının ilk basamağı olarak görülen bu ilke ile insanların asgari yaşam seviyelerinin teminat altına alınması hedeflenmektedir.

Hemen hemen bütün ülkelerde ve o ülkelerdeki tüm gruplar tarafından kabul görülen bu ilke ile insanların kişilik hakları ve insan olma gururu gözetilerek bütün insanlar eşit olarak görülürler. Asgari yaşama seviyesini fiziksel ve kültürel ihtiyaçlar belirler bu bakımdan fiziki ve kültürel asgari yaşama seviyesi olarak iki kavramdan söz edebiliriz. Fiziki asgari yaşamaya kişilerin beslenme, barınma gibi ihtiyaçları konu olurken, kültürel asgari yaşama seviyesinin sınırlarını belirlemek zordur.

Bu ilke sanayileşmenin başlangıç dönemlerinde sanayi ülkelerindeki işçi sınıfın yaşadığı zor şartlar sonucu önem kazanmıştır. Günümüzde ise bu ülkelerde fiziki asgari yaşam seviyesinde gelir elde edenlerin sayısı azalmıştır fakat fakirliğin en önemli sorun olduğu gelişmekte olan ülkelerde gıda, giyim, temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar bu seviyenin altında yaşamlarını sürdürmektedirler.⁷

2.1.3. Gelir Farklılıklarının Üst Seviyede Sınırlandırılması İlkesi

Sosyal huzursuzlukların önlenmesi açısından günümüzde geniş ölçüde benimsenen bu ilke ile kişiler arası gelir düzeyindeki farklılıkların belirli bir ölçü içerisinde kalması hedeflenmektedir. Ancak bu ölçünün nasıl tespit edileceği üzerinde tartışılan bir husustur.

⁷ Aksu, a.g.e., s.36.

Gelir farklılıkları için bir ölçü tespit edilmesi ve bu farklılıkların seviyesinin ölçülmesi konusunda Pareto, C. Gini, ve M. O. Lorenz'in çalışmaları olmuştur fakat bu soruna esaslı bir çözüm getirilememiştir.⁸

Serbest piyasa ekonomisinde çalışma şevkini arttırmak için gelir farklılıkları bir ölçüye kadar kabul edilmelidir. Ancak artan gelir ve servet farklılıklarının zemin hazırlayacağı toplumsal hoşnutsuzlukların engellenmesi, sosyal barışın ve huzurun sağlanması için gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması gerekir.

Gelir ve servet farklılıklarının azaltılması politikacılar, işçi kesimi ve toplumun diğer kesimleri tarafından gerekli görülen bir husustur. Devletin yeniden dağılım önlemlerinin bir kısmı, özellikle de artan oranlı gelir vergileri bu amaç için en uygun araç olarak görülmektedir.

Fakat bazı durumlarda ülkeler gelir farklılaşması politikasına gitmektedirler. Burada amaç üretim politikalarının etkinliğini arttırmaktır, adalet düşüncesi göz ardı edilir. Çekoslovakya'da 1968'de gerçekleştirilen reform hareketine bu politikalar uygulanmıştır. Diğer yandan toplumlar üretim ve dağılım politikaları arasındaki ahengi temin etmek zorundadır. Bu dengenin kurulması toplumsal huzur açısından önemlidir. Dünya ekonomi tarihinde bir yanda sistemi etkin kılamayan fakat dağılım politikası hedefini gerçekleştirdiği kanısı içinde olan sosyalist toplumlar, diğer yanda da sistemi etkili kılan fakat bu etkinliği adil ölçüler içerisinde topluma yansıtamayan kapitalist toplumlar söz konusudur. Ancak günümüzde birçok kapitalist toplumda reformlar yoluyla bu denge kurulabilmiştir. Buradaki en etkili faktör bu ülkelerdeki siyasi demokrasidir. Çünkü siyasi demokrasi, iktisadi demokrasiyi de beraberinde getirmektedir. Sosyalist doğu toplumlarında bu siyasi demokrasinin olmayışı iktisadi demokrasiye geçişi engellemektedir.⁹

⁸ Aksu, a.g.e.,s.38.

⁹ A.e.

2.1.4. Çalışma İlkesi

Çalışma ilkesi, gelirin kişiler arasında kendi verimliliklerine göre dağıtılmasını ifade eder. Diğer bir deyişle burada kişisel gelir dağılımı, kişilerin enerjilerinin, kabiliyetlerinin ve özelliklerinin dağılımı ile kendini göstermektedir. Bu ilkeye göre herkesin sosyal hasılaya yaptığı katkı ölçüsünde sosyal hasıladan pay alması şeklinde mutlak olmayan bir eşitlikten söz edilmektedir ve bu tür bir dağılım adil olarak kabul edilmektedir.

Çalışma ilkesi önceleri liberallerce benimsenmiş ve teşvik edilmiştir. Günümüzde ise sosyal hasılanın adil bir şekilde dağılımı için, kişisel çalışmayı ve randımanı dikkate almayan pek az dünya görüşü vardır. Bu bakımdan çalışma kavramının objektif olarak benimsenmesi ve kavranması yönünde sürekli çalışmalar olmuştur. Ancak burada kişilerin sosyal hasılaya yaptıkları katkının ölçülmesi sorun teşkil etmektedir. Sorunun esas kaynağı bir malın üretiminde birbirini tamamlayan birçok faktörün kullanılıyor olması ve üretilen malın toplam değerinin içerisindeki her bir üretim faktörünün hesaplanması ile ilgilidir. Ancak nadiren tek bir faktörle üretilen mal için böyle bir sorun yaşanmaz.¹⁰

Liberal ekonomi bu sorunu fiyat mekanizması yolu ile çözmeye çalışmıştır. Liberallerdeki randıman ilkesi, kişinin kendi çabasına ve gücüne göre şekil aldığı için gelir dağılımı piyasa mekanizmasına terk edilmiş ve gelir dağılımı vazifesi sınırlandırılmıştır. Bu konuda devlet müdahalesinden kaçınılmaktadır. Ancak bu düşünce tarzı devamlı eleştirilere ve değişikliklere maruz kalmıştır.

Çalışma ilkesi, kişilerin aynı özelliklere sahip olduğu ve üretim faktörlerinin herkese aynı ölçü içerisinde dağıtılabildiği zaman herkes için aynı şans ve imkana sahip olur. Üretim faktörlerinin eşitsiz dağıldığı bir ortamda ve özellikle de insan faktöründeki eşitsizlikler nedeniyle dağılım olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu olumsuz etkiye kesin

¹⁰ Aksu, a.g.e., s.39.

bir çözüm bulunamamaktadır. Burada çözümsüzlüğe neden olan iki husus söz konusudur. Bunlardan birincisi kişilerin eşit olmayan başlangıç şartlarıdır ikincisi ise bir toplumda insan ve onun özelliklerine dair bir eşitliği temin etmek söz konusu değildir. Ancak insanların sosyal çevre, eğitim gibi dışarıdan aldığı hususlar değiştirilip geliştirilebilir ve kısmen bir eşitliğe ulaşmak mümkün olabilir. Bu bakımdan insan faktörü ile ilgili konularda eşitliğin sağlanamaması devamlı bir gelir farkına sebep olmaktadır. Bu farklar da zaman içerisinde servet farkları olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹

Sonuç olarak buradaki sorunun insanlardaki farklı özelliklerin, insanlar arasındaki eşitliği bozmasına neden olduğu söylenebilir. İnsanlar eşit teşvik şartlarında dahi farklı davranışlar sergilerler. Çevre şartları, psikolojik faktörler ve eğitim buna neden olarak gösterilebilir. Bu bakımdan çalışma ilkesi toplumda insanların statülerinin tayininde bir ölçü olarak görülmektedir. Toplumda adil eşitliğin sağlanabilmesi için insanların fitri özellikleri dışındaki özelliklerinin yansımalarındaki dengesizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Bunun için kişilere maddi ve sosyal şans eşitliği sağlanmalıdır. Burada kullanılacak araçların en önemlisi ise eğitimidir. Eğitimde fırsat eşitliği sunulmalıdır zira kişilerin aldıkları eğitim onların yaşam tarzlarını, hayata bakışlarını değiştirir ve onlar üzerinde büyük çapta etki eder.

2.1.5. İhtiyaç İlkesi

İhtiyaç ilkesi, sosyal hasılanın kişilerin ihtiyaçlarına göre dağıtılmasını esas almaktadır. Bu ilke özellikle ortaçağda uygulanmıştır. İnsanlar sosyal statüsü doğrultusunda hasıladan pay almışlardır. Günümüzde ise memur maaşları benzer şekilde tahsis edilmektedir. Memur maaşları memurun yaptığı işe göre bir ödeme olmakta ziyade memurun mevkisine uygun bir yaşamı devam ettirebileceği ölçüde belirlenmektedir.¹²

¹¹ Aksu, **a.g.e.**, s.43.

¹² **A.e.**, s. 45.

Bu ilke özellikle dini ve sosyal görüşlere dayanılarak geliştirilmiştir. Günümüzde ise belirli bir dünya görüşüne sahip olan sistemler ihtiyaç ilkesini, diğer dağılım ölçüleri yanında düzeltici olarak görmektedir. Burada ihtiyaç kavramından ne anlaşıldığı ve ihtiyaçların objektif olarak ölçülemeyişi sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Çünkü ihtiyaçlar kişiden kişiye değişmektedir ancak toplumda farklı sosyal mevkie sahip olanlarla, evli ve çocuklu kişiler ile bekarların ihtiyaçlarının aynı olmadığı hususunda görüş birliğine varılmıştır.

İhtiyaç ilkesine göre adil bir gelir dağılımının garanti edilebilmesi için ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek geliri olmayan fertlere sosyal güvenlik sistemleri ve çeşitli sosyal yardım kuruluşları yardım etmelidir. Bu hususta çalışma ilkesi ile ihtiyaç ilkesi arasında bir çelişki söz konusudur. Bu bakımdan ihtiyaç ilkesi yalnızca düzeltici nitelikte bir dağılım ilkesi olarak tanımlanmaktadır.

2.1.6. Herkese Eşit Muamele İlkesi

Herkese eşit muamele ilkesi günümüzde bir çok ülkede anayasal bir güvence altına alınmıştır. Bir toplum içerisinde yaşayan bireylerin farklı ırk, sınıf, cinsiyet, din yada politik görüşler nedeniyle bir gruba ait olmaları adil olmayan gelir elde etmelerine neden olmamalıdır.

Bu ilke, çok demokratik bir ilke olarak çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bir gruba mensup olmak, bir kimseyi ne zarara uğratmalı ne de faydalandırmalıdır.

2.2. GELİR DAĞILIMI POLİTİKASININ ARAÇLARI

Gelir dağılımı politikasının araçları genel olarak ücret, fiyat, maliye, eğitim ve servet politikası olarak sınıflandırılır. Buradaki dağılım politikası araçları her ne kadar ayrı birer politika olarak belirtilmekte ise de uygulamada bu politikalar bir bütündür.

2.2.1. Ücret Politikası

Ücret politikası, üretim faktörlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilen en önemli dağılım politikası araçlarından biridir. Ücret çalışan kesimin en önemli ve tek gelir kaynağıdır bu sebeple devlet ücretli kesimi korumak ve yaşam standartlarını yükseltmek için ücret politikalarını kullanır. Bu bağlamda devlet asgari ücretlerin tespitinde rol oynar, toplu sözleşme tarafları da toplu sözleşme ile asgari ve fiili ücretlerin tayininde rol oynarlar.

Sosyal siyasete göre ücret mefhumu, verime göre ücret ve ihtiyaca göre ücret olarak ikiye ayrılır. Verime göre ücret, herkesin yaptığı işin değerine ve zahmetine göre ücret almasını ifade eden iktisadi bir kavramdır. Ancak ihtiyaca göre ücret sosyal bir kavramdır. Burada ücret üretime katılan emeğin bedeli olarak değil, toplumun ve hayatın merkezini teşkil eden insanın yaşamasını mümkün kılan bir gelir kaynağı olarak görülmektedir.¹³

İhtiyaca göre ücret, çalışan işçinin ve ailesinin zaruri ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek nitelikte olmalıdır. Fakat kar amacı güderek mevcudiyetlerini sürdüren işletmeler bu kavramı kendiliğinden benimsememektedirler. Bu nedenle yasal düzenlemeler devreye girer. Emek sahiplerinin yaşam koşullarının daha sağlıklı bir hale getirilebilmesi için yapılan bu düzenlemeler iki şekilde olabilir. Birincisi, ücret haddine ek olarak işçiye, bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinin sayısına göre değişen bir aile tazminatı verilir ikincisi ise asgari ücretlerin tayinidir.

Aile tazminatı kanunla mecburi olarak kabul ettirilebilir yada toplu sözleşmelerle tespit edilir. Asgari ücretler ise üç şekilde tespit edilebilir. İlkinde devlet çıkardığı bir kanunla bütün ülkede geçerli olan bir asgari ücret tespit edebilir. İkinci yöntemde ise kuruluşları bir kanunla tespit edilecek olan “asgari ücret komisyonları” belirli bölgeler ve belirli iş kolları için asgari ücretleri tespit ederler. Üçüncü yöntemde ise iş veren ve

¹³ Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 9. bs., 1992, s. 168.

işçi sendikaları toplu sözleşmelerle asgari ücret anlaşmasını bir sözleşmeye bağlayabilirler.¹⁴

Ülkemizde ilk olarak 1951 yılında uygulamaya konulan asgari ücret 1951-1967 yılları arasında “mahalli komisyonlar” aracılığı ile tespit edilmiş, 1967 yılında ise mahalli komisyonların yerini merkezi nitelikteki “asgari ücret tespit komisyonu” almıştır. Bu sistem küçük birkaç değişiklikle günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Merkezi nitelikteki asgari ücret komisyonu 1974 yılına kadar bölgeler arası gelişmişlik farklarını dikkate alarak asgari ücret tespiti yapmıştır ancak 1974 yılında bu politikayı terk ederek tarım, sanayi ve 16 yaş üstü olmak üzere ulusal düzeyde asgari ücret tespitine geçmiştir. 1989 yılından günümüze kadar gelen süreçte ise tarım ve sanayi kesimi ayrımı yapılmaksızın sadece 16 yaş üstü ayrımı yapılarak asgari ücret tespit edilmektedir.¹⁵

Türkiye’de asgari ücret politikalarını tespit sistemi açısından değerlendirdiğimizde sistemin sürekli olarak bir merkezileşme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Asgari ücret uygulamasının sosyal tabanına ve genişliğine baktığımızda ise asgari ücretin sınırlarının kapsamının sürekli olarak geliştiğini görmekteyiz.

Asgari ücret uygulamasının en önemli amacı gelir dağılımın düşük gelirli lehine değişmesini sağlamaktır. Bu bakımdan asgari ücret, dağılım politikalarının yönlendirilmesinde ve hükümetlerin diğer iktisadi kararlarında önemli bir araç olarak görülmektedir. Ülkemizde özellikle 1980’lerin sonlarındaki istikrar programlarında en önemli amaç enflasyonla mücadele olduğu için asgari ücret ile enflasyon arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur ve enflasyonla mücadelede en önemli araç olarak ücret politikaları tercih edilmiştir. Bu bağlamda iç talebin düşürülmesi suretiyle enflasyonu düşürmek için asgari ücretlerin tespitinde enflasyona endeksli bir politika izlenmiş ve asgari ücret artışları ile milli gelir artışları arasındaki bağlantı koparılmıştır. Bu durum

¹⁴ Zaim, a.g.e., s.170.

¹⁵ Adem Korkmaz, “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Asgari Ücret: 1951-2003”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:7, 2004, s.57-61, (çevirimiçi) <http://kosbed.kou.edu.tr/sayi7/korkmaz.pdf>, 05.03.2008.

sonucunda gelir dağılımı açısından asgari ücretliler için olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹⁶

Ülkemizde asgari ücretli işçi ile düşük gelirli aile ve fakirlik arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır bu bakımdan gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için ücret politikaları en önemli araçlardandır.

2.2.2. Fiyat Politikası

Fiyat politikası, kişilerin elde ettikleri ücretlerin korunmasına yöneliktir. Ancak reel ücretleri tespit edebilmek için mal fiyatlarını da göz önünde bulundurmamız gerekir. Serbest piyasa koşullarında fiyatlar genel seviyesinde oluşan değişiklikler reel geliri etkilemektedir. Reel geliri iyileştirmek ise fiyat politikası uygulamalarıyla gerçekleştirilir. Fiyat düzeylerindeki değişimler üretici ve tüketici birimler arasındaki gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine ya da aleyhine değiştirir bu bakımdan fiyat politikaları fonksiyonel gelir bölüşümüne doğrudan etkili olabilen bir dağılım politikası aracıdır.¹⁷

Fiyat politikası uygulamalarıyla devlet ilk olarak dar gelirli vatandaşlarını korumayı hedefler. Bu koruma genellikle temel gıda maddeleri, konut ve eşit eğitim olanağı sunma gibi asgari yaşamayı belirleyen mallara yöneliktir. Ayrıca devletin fiyat politikası önlemlerinin başında fiyat istikrarının sağlanması gelir. Çünkü fiyat istikrarı sabit gelirlilerin, tasarruf sahiplerinin ve alacaklıların lehinedir.¹⁸

Fiyat istikrarı, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen sürekli değişimlerin önlenmesidir. Fiyat istikrarı geleceğe yönelik belirsizlikleri ortadan kaldırarak yatırım kararlarının verilmesine uygun bir ortam yaratır. Bu nedenle makro ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir faktördür. Fiyat istikrarının sağlanması,

¹⁶ Sevgi Gerek, **Türkiye’de Asgari Ücretler Ve Enflasyon, 1974-1999**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1094, 1999, s.135.

¹⁷ Türk, **a.g.e.**, s.298.

¹⁸ Aksu, **a.g.e.**, s.49.

enflasyonun ekonomide yaratacağı tahribatı önleyerek ekonomide bir güven ortamı tesis edilmesine, faiz oranlarının düşmesine, yatırımların, üretimin ve istihdamın artmasına neden olur. Bu bakımdan sürdürülebilir bir büyüme ve istihdam artışı sağlayarak toplumun refah seviyesinin artmasına ve gelirin adaletli bir biçimde dağıtılmasına neden olur.¹⁹

2.2.3. Gelirler Politikası

Genel olarak gelirler politikası, gelir elde edenlerin tüm gelirlerine, gelirin doğuşundan itibaren doğrudan etki etmeyi deneyen hükümetlerin politikalarıdır. Gelirler politikası iki önemli özellik arz eder. Bu özelliklerden ilki gelirler politikasının başlangıçta yalnız ücret politikaları ile sınırlı iken zamanla bütün gelir grupları ve bunlarla ilgili politikaları da kapsamıdır. Teorideki bu çalışmalar, uygulamaya geçilip bu politikaların yürütülebilmesi esnasında yeni kurumlara ihtiyaç göstermiştir. Bu şekilde ortaya çıkan yeni organizasyonlarda gelirler politikasının ikinci özelliğidir.²⁰

Gelirler politikası uygulamalarına baktığımızda Avrupa örneği dikkat çekmektedir. Avrupa ülkelerinde gelirler politikası amaç olarak fiyat istikrarına yönelmiştir. Enflasyonla mücadele esasına dayanan bu tür bir gelirler politikası ile ücretlerin sınırlandırılması üzerinde durulmuştur. Böylelikle, gelirler politikası uygulamaları önceleri adil gelir dağılımını amacını ihmal etmiştir. Gelirler politikasını enflasyonla mücadelede etkin bir araç olarak kullanan bu ülkelerde uygulanan istikrar politikaları pek başarılı olmamıştır. Bunun nedeni ise uygulanan politikalar ile gelir dağılımı sorununun ihmal edilmesidir. Bu bakımdan gelirler politikası zamanla değişerek ve gelişerek adil gelir dağılımını da kapsamak zorunluluğunu duymuştur. Bu zorunluluk üzerine gelirler politikasının servetin geniş kitlelere yayılması esasına dayalı uygulamaları ortaya çıkmıştır.²¹

¹⁹ Çetin Doğan, **Fiyat İstikrarı Sorunsalı – Merkez Bankası Eksenli Çözüm Stratejileri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s.1-2.

²⁰ Aksu, **a.g.e.**, s.50.

²¹ Sabahattin Zaim, **Türkiye’de Ücret ve Gelirler Siyaseti**, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonları Yayını, Yayın No:28, 1974, s.41-42.

2.2.4. Servet Politikası

Kişisel gelir, üretim etmeni mülkiyetine bağlı olduğu için kişisel gelir dağılımı, kişisel servet dağılımına önemli ölçüde bağlıdır. Servet dağılımına ilişkin amaçlar, gelir dağılımı açısından bir ön amaç ya da dolaylı amaç niteliğindedir. Gelir farklılıklarının azaltılabilmesi için varlık oluşumunun yaygınlaştırılması etkin bir adım olabilir.²²

Gelir ve servet dağılımının yaygınlaştırılmasında, özellikle sosyal siyaset açısından daha önce kazanılmış servetlere müdahale düşünülmemektedir. Bilindiği gibi demokratik ülkelerde servet edinme ve onun korunması anayasanın teminatı altındadır. Ancak günümüzde, demokratik mekanizma içerisinde, mirastan alınan vergiler ve servet vergileri gibi dolaylı yollardan önceden kazanılmış servetlere yönelmektedir.²³

Servetin yaygınlaştırılması politikaları ile ilgili en etkin araç gelirin kullanılması aşamasında görülmektedir. Çünkü servet oluşumu için birikmiş tasarrufların yatırıma yönelmesi gerekmektedir. Ancak alt gelir grubunda bulunan ve gelirlerinin düşük olması nedeniyle tasarruf eğilimleri düşük olan kişiler tasarrufta bulunamamaktadır. Diğer yandan ücret politikası uygulaması sonucu kişilerin gelir düzeyi arttırılabilir ancak söz konusu kesim marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli sosyal sınıf olduğu için gelir artışları öncelikle zorunlu tüketim mallarına sonra dayanıklı tüketim mallarına ve nihayet lüks tüketim mallarına doğru kayma eğilimindedir.

Servetin yaygınlaştırılması politikasında en önemli sorun kullanılan araçlarla ilgilidir. Hükümetler bu amaç için “tasarrufların teşviki, yaratılabilir ücretler” ve “kara katılma” gibi araçlar kullanırlar.

²² Theodor Pütz, **Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri**, Çev. Naci Kepkep, İstanbul, Der Yayınevi, 4.bs., 1994, s.110.

²³ Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, s.142.

2.2.5. Maliye Politikası

Maliye politikası, devletin kamu ekonomisi değişkenleri vasıtasıyla iktisadi hayata yaptığı müdahalelerdir. Devletin mali araçlarla müdahalesi sonucu ortaya çıkan gelir dağılımı ikincil dağılım olarak adlandırılır. Diğer bir ifade ile devlet mali araçlarını kullanarak birincil dağılımdan ikincil dağılımı elde eder diyebiliriz.

Genel olarak ikincil dağılımın birincil dağılıma göre daha adil olduğu kabul edilmektedir. Çünkü, pür ekonomik olan birincil dağılıma, sosyal politika amaçları doğrultusunda, toplumdaki gelir ve servet farklılıkları arasındaki uçurumu azaltmak için yapılan çeşitli müdahalelerle ikincil dağılım oluşmaktadır.

Devlet maliye politikası aracılığıyla arzulanan yeniden gelir dağılıma ulaşabilmek için vergiler, kamu harcamaları, kamu kredisi ve devlet bütçesi gibi araçlar kullanır. "Devletin çeşitli ekonomik faaliyetlerden değişik oranlarda vergi alması, bazılarında vergi muafiyeti tanınması, bazılarında ise negatif vergi niteliği taşıyan sübvansiyonlar dağıtması bir ulusal ekonomide hangi malların ne miktarlarda üretileceğini, üretimde hangi faktör bileşiminin tercih edileceğini ve gelir dağılımından kimin ne kadar pay alacağını önemli ölçüde etkileyebilecek politika araçlarıdır."²⁴

Günümüzde daha adil bir kişisel gelir dağılımı sağlamak için yüksek gelirli sosyal tabakadan, düşük gelirli kesime gelir transferi yapılması gerektiği kabul edilmektedir. Azalan marjinal fayda kanununa göre bir kişinin geliri artarken, o kişinin gelirinin son birimine attığı değer o nispette azalır. Bu sebeple marjinalistlere göre vergi yükümlülerinin yaptığı fedakarlıkların eşit olabilmesi ancak artan oranlı bir vergi sistemi ile mümkün olabilir.²⁵ Böylelikle yüksek gelir gruplarından düşük gelirli kesimlere yapılan gelir transferleri sosyal fayda ve refahı artırıcı yönde etki yapar.

²⁴ Besim Üstünel, **Ekonominin Temelleri**, İstanbul, Ofset, 5. Baskı, 1988, s.347.

²⁵ Zafer Tunca, "Adil Gelir Dağılımının Önemi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Ağustos 1971, C.8 Sayı 8, s.44.

2.2.6. Eğitim Politikası

Eğitim, yeni kuşakların toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gereken bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerine geliştirmelerine yardım etme etkinliğidir. Eğitim yoluyla insanın bilgilenmesi çağımızın en önemli sermayesi olan nitelikli insan gücünü oluşturmaktadır.

Eğitim, eğitim alanlarının verimliliklerini ve etkinliklerini arttırarak bu kişilerin yaşam kalitesini arttırır. İyi eğitim alan kişiler daha cazip iş kollarında çalışma imkanı bularak öncelikle kendilerine fayda sağlarlar. Diğer bir deyişle eğitim yatırımları neticesinde eğitim alan kişilerin gelirlerinde meydana gelen artış zamanla ailelere ve daha sonra topluma yansır. Dolayısıyla toplumun eğitim seviyesinin yükselmesi, toplumsal refah artışı sağlamanın en etkili yollarından biridir.²⁶

Eğitimin gelir dağılımı üzerindeki etkisi ve önemi 1950'lerin ortalarına kadar yapılan çalışmalarda ihmal edilmiştir. Ancak 1955 yılında Kuznets ile birlikte bu eksikliğin eğitim faktörü ve beşeri sermayenin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin dışlanmış olmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Kuznets'e göre daha adil bir kişisel gelir dağılımı sağlanabilmesi için eğitim düzeyinin arttırılması gerekmektedir. Ayrıca böylelikle bu konuda politik bir tavır oluşturulabilir.²⁷

Fırsat eşitsizliği, yoksulluk gibi gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyen faktörler üzerinde eğitimin doğrudan etkisi vardır. Kişilerin aldıkları eğitim düzeyi mesleki statülerini, yüksek veya düşük gelirli mesleklere sahip olmayı belirler. Ancak piyasa yapısı bu ilişkiyi doğrudan etkilemektedir. Mesleki yapının piyasa şartlarından etkilendiği ve eğitim düzeyinin nispeten düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde gelir farklılıklarının temelinde eğitimdeki fırsat eşitsizliği yer aldığı için bu ülkelerde eğitimin gelir

²⁶ Nusret Ekin, **Küresel Bilgi Çağında Eğitim- Verimlilik- İstihdam**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:1997-43, 1997, s.17.

²⁷ Martin Carnoy, "Education and Economic Development: The First Generation", **The Economic Value of Education: Studies in The Economics of Education**, ed. Mark Blaug, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1992, p. 345.

farklılıklarını açıklama gücü yüksektir. Ancak eğitim dağılımının eşitlenmesi ile gelir dağılımındaki eşitsizlik azaltılabilmektedir.²⁸

Eğitim dağılımının eşitlenmesi eğitim politikaları ile mümkündür. Devlet eğitimde fırsat eşitliği sunabilmek için üç önlem öngörmektedir. Bunlardan birincisi, eğitime başlama ile ilgili tüm engelleri ve kısıtlamaları kaldırarak herkese eğitimde eşit şans tanımaktır. İkincisi eğitim araç ve gereçlerinin temini yönündeki imkanları arttırmaktır. Üçüncü olarak da devlet, artan bir oranda doğrudan ve dolaylı olarak eğitim masraflarını üzerine almaktadır.²⁹

2.3. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN UNSURLAR

Gelir dağılımı teorisinin en fazla üzerinde durduğu sorunlar genellikle gelir dağılımına etki eden unsurlar ile ilgilidir. Bunlardan Klasik iktisatçılar dağılım teorisinde, üretim faktörlerinin fiyatlarının otomatik piyasa mekanizması içerisinde şekillendiğini vurgulamışlardır. Bu iktisatçılara göre gelir dağılımı emeğin dağılımı, servetin dağılımı ve faktör fiyatları gibi iktisadi faktörler tarafından belirlenir. Modern iktisatçılar ise toplumsal, psikolojik ve teknik şartlar gibi ekonomi dışı unsurlarında gelir dağılımı etkilediğini ileri sürmüşlerdir.³⁰

Devletin takip ettiği güncel iktisat politikaları, istihdam, konjonktür ve büyüme politikaları gelir dağılımı belirlemede etkili olan faktörlerdir. Gelir dağılımı üretim araçları üzerindeki mülkiyetin dağılımı da bağlıdır. Özel mülkiyetin tanınması, bölümsel devletleştirme ya da genel kamulaştırma şeklinde olabilen mülkiyet ile ilgili düzen gelir dağılımı politikaları yönünden büyük öneme sahiptir. Ayrıca bir piyasa ekonomisi

²⁸ George Psacharopoulos, "The Contribution of Education to Economic Growth International Comparison", **The Economic Value of Education: Studies in the Economics of Education**, ed. Mark Blaug, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1992, p.483.

²⁹ Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, s.54.

³⁰ **A.e.**, s.70.

düzenindeki gelir bölüşümü o piyasa biçimine de bağlı olduğundan, sendika kurma özgürlüğü ve toplu sözleşme yapma özgürlüğü gelir bölüşümü açısından önemlidir.³¹

2.3.1. Asli Unsurlar

Bilindiği gibi milli gelir üretime katılan üretim faktörleri sahiplerinin gelirleri toplamıdır. Üretim faktörleri sahipleri, faktörlerinin verimlilikleriyle orantılı olarak oluşan gelirden paylarına düşeni alırlar. Üretim faktörlerini emek ve emeğin dışındakileri de servet olarak sınıflandırırsak, gelir dağılımını tayin eden asli unsurları emeğin dağılımı, servetin dağılımı ve faktör fiyatları olarak ifade edebiliriz.³²

2.3.1.1. Emeğin Dağılımı

İlk bakışta emeğin yetişkinler arasında eşit bir şekilde dağıldığı sanılabilir. Gerçekte ise bireylerin sahip oldukları işgücü vasıf bakımından önemli farklılıklar gösterir. Toplumdaki bireylerin gelir farklılıklarını belirleyen en önemli etkenlerden biri bu bireylerin emek kalitelerinin yani vasıflarının farklı olmasıdır. Emeğin vasıflı hale gelebilmesi için yeterli eğitimi görmüş olması ve kendini geliştirebilmesi gerekmektedir. Eğitimin ekonomik rolü beşeri sermaye yaklaşımıyla açıklanabilir. Bu yaklaşıma göre eğitim ile verimlilik arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu nedenle işgücü talebi, eğitimin ve yetiştirme etkinliği olduğu özellikler tarafından belirlenen işe özgü üretkenliklerin talebidir diyebiliriz.³³

Emek piyasasında işçiler, vasıflarına göre vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler olmak üzere üç gruba ayrılır. Vasıflı işçiler, işi için yeterli bir eğitimden geçmiş ve bu eğitim için zamanını ve maddi olanaklarını harcamış kişilerdir. Bu nedenle vasıflı işçilerin

³¹ Pütz, a.g.e., s.54.

³² İsmail Türk, **Maliye Politikası**, Turhan Matbaası, Ankara, 1992, s.297.

³³ L. Işıl Ünal, **Eğitimin Ekonomik Rolü ve Türkiye ile İlgili Bulgular**, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliği, 4-7 Haziran 1992, s.226.

ücretleri belirlenirken, ücretlere bu fedakarlığı karşılayacak bir fark eklenmesi gerekir. Aynı şekilde diğer grupların ücretleri belirlenirken de bu tarz bir uygulama gereklidir. Ancak gerçek hayatta eklenen farklar bazen bu ölçülerin dışına çıkmakta ve bu vasıf grupları arasında zaman ve mekan dahilinde değişen nispetlerde olmamakla birlikte çok cazip farklar sunulmamaktadır. Bu durum emek piyasasında tam rekabet şartlarının mevcut olmaması ile açıklanabilir.³⁴

Eğitim imkanlarının fertler arasında eşitsiz dağılması sonucu emeğin vasıf farkları oluşmasının yanı sıra toplumun iktisadi büyümesi, gelişmesi ve toplumdaki iş kollarının gelişmesi de vasıf bakımından ücret farklarının oluşmasına neden olur. İktisadi gelişmenin hız kazandığı dönemlerde hızla gelişen sanayinin vasıflı işçiye ihtiyacının yüksek olması ve yeni gelişen sanayiye göre yetişmiş emek arzının yetersiz olması nedeniyle bu durumda vasıflı işçilerin ücretleri hızla yükselir. Bunun sonucu olarak vasıflı işçiler ile vasıfsız işçiler arasındaki ücret farkları büyür. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde vasıf bakımından ücret farkları yüksek iken gelişmiş ülkelerde gelişen ve yaygınlaşan emek vasfı nedeniyle emek gelirleri asgari seviyede birbirlerine yaklaşır ve vasıf bakımından ücret farkları nispeten daha azdır.³⁵

Ayrıca ücret gelirleri, işçinin özel becerisi, oturduğu şehir, iş gününün uzun veya kısalığı, işinde tek adam oluşu gibi nedenler dolayısıyla aynı eğitim alan kişiler arasında dahi farklılık gösterebilir. Belirli bir vasıftaki bir iş gücünün ücretinin oluşmasını ise otomatik piyasa mekanizması belirler. Emek talebinin düşük olduğu ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu durumlarda işçiler cari ücret seviyesinin daha altında bir düzeyde emeklerini arz etme eğilimindedirler. Emek talebinin yükseldiği ve işsizlik oranlarının arttığı durumda ise işgücünü çekebilmek için işverenler ücretleri yükseltir. Dolayısıyla bir toplumdaki işsizlik oranları ve emek talebi ile işsizliğin değişme oranı ücret düzeylerine etki etmektedir.³⁶

³⁴ Zaim, **a.g.e.**, s.202.

³⁵ **A.e.**, s.203.

³⁶ Sabahattin Zaim, **Türkiye'de Ücret ve Gelirler Siyaseti**, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını, Yayın No: 28, 1974, s.14.

Ücretler arasındaki farkın yukarıda açıklandığı gibi uzun vadeli arz eğrisinin gayri elastiki olmasından kaynaklandığı gibi talep nedeniyle de oluşabilir. Çünkü her ekonomik sistemde farklı işgüçlerine farklı talepler vardır. Ayrıca arzı tayin eden tek faktör ücret değildir. Yapılan işin ve o işin gerektirdiği beceriyi elde etmenin zahmetli oluşu gibi etkenler de emek arzı üzerinde etkili olur. Arz yönünden mevcut kısıtlamaların ortadan kaldırılması ve böylece çeşitli mesleklere uzun vadeli arz eğrileri elastikiyetlerinin artması ücretleri geniş ölçüde eşitliğe yaklaştırabilir.³⁷

Emeğin vasfının dağılımındaki eşitsizlikler emek gelirleri arasındaki eşitsizliğin en önemli nedenidir. Bu nedenin arkasında eğitim olanaklarının bireyler arasında eşitsiz bir şekilde dağılmış olması yatmaktadır. Eğitimde bir monopolleşme, gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyeceğinden, devletin eğitimde monopolleşmeyi önleyici önlemler alması kalkınma ve gelir dağılımında adaletin sağlanması için gereklidir. Bununla birlikte emeğin niteliğini arttıran beşeri sermaye yatırımlarının arttırması ve teknolojik araştırma geliştirme çalışmalarının yapılması ve desteklenmesi gerekmektedir.

2.3.1.2. Servetin Dağılımı

Servet birikiminin temel kaynağı gelirdir. Diğer bir deyişle gelir, servet artışı için bir kaynak vazifesi görmektedir ve gelir düzeyi yüksek olan kişiler diğerlerine oranla daha kolay servet sahibi olabilmektedir. Ancak gelir düzeyi sahip olunan servetin kapsamı ve verimliliği ile ilişkilidir. Bu nedenle gelir dağılımı ve servet dağılımı birbirlerine bağlıdır. Gelir dağılımının aldığı şekil servet dağılıma etki eder ve buradan da iktidarın dağılımına, kişilerin tüketimlerine ve tasarruflarına yansır.³⁸

Bir toplumda servet dağılımı, politik, toplumsal, ekonomik ve hukuki şartların etkisi altında şekillenir. Servetin dağılımı politikaları, gelir dağılımına oranla önceliklerle

³⁷ Türk, **Maliye Politikası Amaçlar Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, s.282.

³⁸ Salih Turhan, **Vergi Teorisi ve Politikası**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1998, s.230.

ilgili sıralamada bazı farklılıklar göstermektedir. Çünkü servetin yaygınlaştırılması politikaları sistemin ekonomik ve hukuksal yapısına bağlıdır.

Servetin dağılımı konusu, sadece serbest piyasa ekonomisi içinde söz konusu olmaktadır. Servetin tümünün devletleştirildiği bir ekonomide zaten servet dağılımından söz edilemez. Diğer yandan servet dağılımının eşitsizliği piyasa ekonomisinin zaruri bir şartı olarak kabul edilmekte ve sistemin esasından ileri gelmektedir. Bu bakımdan servetin yaygınlaştırılması ile ilgili politikalar, oluşan eşitsizlikleri azaltmak amacıyla kapitalist batı toplumları ile servetlerin tümünün devletleştirilmediği piyasa ekonomisinin bulunduğu ülkelerde ortaya çıkmaktadır.³⁹

Sahip olunan servet ve bu servetlerden elde edilen gelirlerin dağılımı farklı kişi ve grupların elde edecekleri gelirler arasında önemli farklılıkların oluşmasına yola açmaktadır. Ayrıca servet dağılımındaki eşitsizlik, emek niteliğinden kaynaklanan emek gelirlerindeki eşitsizliğe kıyasla daha eşitsiz bir dağılım sergilemektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri emeğin vasıflarının arttırılabilmesi olanağının sınırlı olmasına rağmen servet edinmenin sınırsız olmasıdır. İkinci olarak servet gelirlerinin tamamı çalışarak değil miras olarak edinilmektedir.⁴⁰

Mali servetin yanı sıra beşeri sermaye de miras olarak edinilebilir. Aradaki bağlantı tam ve kesin olmamasına rağmen eğitim görmüş, yetenekli ve zeki ailelerin çocuklarının da zeki ve yetenekli oldukları gözlemlenmektedir. Ayrıca eğitim görmüş aileler çocuklarının da eğitim almalarını sağlamakta ve onları sosyal, kültürel anlamda iyi yetiştirmeye özenmektedir. Böylelikle aileler mali servetlerinin yanı sıra beşeri servetlerini de çocuklarına aktarmaktadırlar.⁴¹

³⁹ Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, s. 75.

⁴⁰ Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, "Makro- Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.6, (Çevirimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf>, 22.11.2007.

⁴¹ Aktan - Vural, **a.g.e.**, s.6.

2.3.1.3. Faktör Fiyatlarındaki Değişmeler

Faktör fiyatları bilindiği gibi, ücret, rant, faiz ve kar gibi üretim faktörlerinin gelirlerinden oluşmaktadır. Servet ve işgücünü bir veri olarak alıp sabit kabul ettiğimizde faktör fiyatlarındaki değişmeler, tüketici birimler arasındaki fonksiyonel gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine ya da aleyhine etkiler.⁴²

Faktör fiyatlarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri önemlidir. Çoğu kez delir dağılımı analizinin tespitine, faktör fiyatlarının tespiti ile başlanır. Günümüzde bazı iktisatçılar ve Neo-Klasik iktisatçıların büyük bir kısmı gelir dağılımı teorisini fiyat teorisinin bir kolu yani faktör fiyatları teorisi olarak kabul etmektedir. Tek başına gelir dağılımını belirleyecek kadar etkili olmasa da özellikle fonksiyonel gelir dağılımının tespiti açısından faktör fiyatlarının tespiti temel kabul edilir.⁴³

2.3.2. Devlet Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi

Gelir dağılımını belirleyen en önemli etkenlerden biri de devletin ekonomide oynadığı roldür. Devlet, üretici (işveren) konumuyla, üretken olmayan devlet hizmetleri ile ve vergi mekanizması yoluyla bölüşümün dengelerini ve boyutlarını etkileyen önemli bir kurumdur.⁴⁴ Hükümetlerin elinde gelir dağılımı ve yoksulluğu etkileyen birçok araç vardır. Bunlar kamu harcamaları, kamu borçlanmaları, vergi politikaları gibi mali politika araçları ile istihdam, ücret ve fiyat kontrolleri gibi mali olmayan politika araçlarıdır. Ayrıca para politikası da bu araçlar kadar olmasa bile gelir dağılımı üzerinde etkilidir.⁴⁵

Ekonomik sistemin aşırı liberal ya da sosyal bir piyasa ekonomisi görünümü taşıması ve bununla birlikte devletin piyasaya müdahale biçimi ve derecesi gelir

⁴² Türk, **Maliye Politikası Amaçlar Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, s.283.

⁴³ Boratav, **Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı, Kavramlar ve Metot Meseleleri**, s. 72.

⁴⁴ Sönmez, **Türkiye'de Gelir Eşitsizliği**, s.15.

⁴⁵ Aktan - Vural, **a.g.e.**, s.1.

dağılımını farklı boyutlarda etkiler. Günümüzde ortaya çıkan sosyal piyasa ekonomisi ile devletin müdahalesi sınırlı olsa da devlet müdahalelerinin topluma yansıyan etkileri çok büyüktür.

Devlet, kendi işletmeleri ile ekonomide yer almanın yanı sıra eğitim sağlık gibi faaliyetleri de üstlenerek ekonominin genel üretkenliğini arttırıcı faaliyette bulunur. Ayrıca savunma adalet, savunma, emniyet gibi sistemin devamlılığı ve esenliği açısından zorunlu hizmetleri üstlenir.

Devlet gerek eğitim, sağlık gibi genel üretkenliği arttırıcı faaliyetleri, gerekse sistemin esenliği için zorunlu olan savunma, adalet, emniyet gibi hizmetleri yerine getirirken çeşitli harcamalar yapar. Devlet daireleri bu işler için personel istihdam eder, ve onlara maaş ödenir. Ayrıca orduya alınan silahlar, araçlar, diğer gereçler, binalar vb. ekonominin üretken kesimlerine yeni talepler yaratır. Dolayısıyla bu tür devlet harcamaları yeni istihdam olanakları yaratarak genel ücretli sayısını arttırır ve ücretli kesime bir fayda sağlar. Bununla beraber sanayicinin malını satın almak suretiyle bu kesimlere de fayda sağlar. Devletin eğitim, sağlık gibi alanlar için yaptığı harcamalar ise işgücünün niteliğini yükselterek, emeğe vasıf kazandıran niteliktedir.⁴⁶

Aynı ve nakdi yardımlar şeklinde devlet tarafından yapılan transfer harcamaları da yoksulların refahını arttırarak gelir dağılımını iyileştirici etkide bulunur. Ancak amacına ulaşması bakımından bu yardımlar yoksullara yönelik olmalı ve üretimi, istihdamı arttırıcı yönde verimli bir şekilde kullanılmalıdır.⁴⁷

Devlet yaptığı bütün bu harcamaları ekonomiden topladığı fonlar ile yapar ve vergi bu fonların en önemlisidir. Vergiler iki kaynaktan toplanır. Bunlardan birincisi geniş anlamda kardan, faizden ve ranttan alınan vergilerdir ikincisi ise ücretten yani çalışan ücretli kesimden kesilen vergilerdir. Vergiler bir toplumdaki gelir dağılımını belirlemede en önemli unsurlardan biridir. Vergilendirme düzeyi yüksek olan kesimler, sonuçta

⁴⁶ Sönmez, **Türkiye'de Gelir Eşitsizliği**, s.17-18.

⁴⁷ Aktan - Vural, **a.g.e.**, s. 20.

toplam gelir dağılımından daha az pay almış olurlar.⁴⁸ Hükümetlerin uyguladığı vergi politikaları, vergide ödeme gücünün dikkate alınıp alınmadığı, vergi oranı, vergilerin dolaylı ya da dolaysız vergiler oluşu ve yansıtılma olanaklarının varlığına bağlı olarak gelir dağılımını etkilemektedir.⁴⁹

Verginin sosyal amacı, gider politikası önlemleriyle yeterli düzeye gerçekleştirilemeyen gelir ve servetin ekonomik yönden güçsüz olanların lehine, politik olarak istenilen düzeyde dağıtılmasını sağlamaktır.⁵⁰

Vergiler temel olarak, gelir, servet ve harcama üzerinden alınan vergiler şeklinde sınıflandırılabilir. Uygulanan politikalarla hangi tür vergilere daha fazla ağırlık verileceği ekonomik yapı, siyasi ve iktisadi sistemin niteliği, iktidarların felsefeleri, baskı gruplarının eğilimleri ve etkinlikleri gibi çeşitli etmenlere bağlı olarak değişir. Ancak bu sorunun “ödeme gücü ilkesi” dikkate alınarak çözümlenmesi en rasyonel ve adil bir yoldur. Bununla birlikte ödeme gücüne ulaşmada kullanılan araçlar olarak kabul edilen en az geçim indirimi, artan oranlılık, ayırma ilkesi gibi unsurları olan gelir vergisi çağımızın en verimli ve adil olarak kabul edilen vergi türüdür.⁵¹

Gelir vergisi kişisel nitelikte bir vergi türü olması nedeniyle ödeme gücü açısından önem arz eden kişisel ve ailevi farklılıkları dikkate alır. Bu bakımdan geleneksel maliye teorisyenlerine göre, gelir vergisi iyi uygulandığında gelir dağılımını iyileştirebilecek çok etkin bir araçtır.

Harcama vergileri ise yeterince şahsileştirilemediği için adil olmayan vergiler kategorisinde yer almaktadır. Bir ülkenin vergi politikalarında harcama vergilerine ağırlık verilmesi vergi yükünün toplumun düşük gelirli kesimi tarafından taşınmasına yol açar.

⁴⁸ Sönmez, **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, s.16.

⁴⁹ Mehmet E. Palamut, Mehmet Yüce, “Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi İle Eğitim Ve Sağlık Harcamaları İlişkisi”, **Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar**, 16. Maliye Sempozyumu, Naturland/Antalya, 28-31 Mayıs 2001, s.7, (Çevirimiçi) <http://www.bayar.edu.tr/~msempoz/palamut.zip>, 22.11.2007.

⁵⁰ Fritz Neumark, **Vergi Politikası**, Çev. İclal Cankorel, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1975, s.21.

⁵¹ Palamut - Yüce, **a.g.e.**, s. 7.

Çünkü harcama vergileri marjinal tüketim eğilimi daha yüksek olan düşük gelirli kesimin satın alma gücünün düşmesine ve bu kesimin refahının gerilemesine yol açar.⁵²

Servet vergileri ise servet dağılımındaki uçurumun yol açtığı adil olmayan gelir dağılımının düzeltilmesi amacıyla uygulamaya konulmuştur. Servet vergileri ödeme gücü bakımından önem taşıyan ve gelir vergisi ile vergilendirilemeyen bazı iktisadi değerlerin vergilendirilmesinde kullanılır. Bu bakımdan gelir vergisini tamamlayıcı bir niteliği vardır. Servet vergileri iki tür etki yaparak gelir dağılımını olumlu yönde etkileyebilir. Bunlardan birincisi servet dağılımındaki eşitsizliği ortadan kaldırılması, ikincisi ise dolaylı olarak diğer vergilerin hasılatının artırılmasıdır. Vergi denetiminin yeterli düzeyde olması ve beyanname sisteminin iyi çalışması durumunda bütün servet ve gelir unsurları doğru bir şekilde beyan edileceğinden servet vergisi amacına ulaşır ve vergilerin gelir dağılımını düzeltici etkileri güçlendirilebilir.

2.4. GELİRİN YENİDEN DAĞILIMI

Devletin sosyal ve ahlaki nedenlerle, üretim faktörlerinin payları biçiminde oluşan birincil gelir dağılımına müdahale etmesi sonucu ikincil dağılım oluşmaktadır.

Yaklaşık bir asır öncesinde A. Wagner' in toplumsal adalet ile vergi adaleti arasındaki ilişkilere dikkat çekmesi ile birlikte gelirin yeniden dağılımı önem kazanmaya başlamıştır. Daha sonraları ise müdahaleci devlet akımları ve vergi adaleti ilkelerinin gelişmesi ile birlikte gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi vergi politikalarının temel bir aracı haline gelmiştir.⁵³

Siyasi ve felsefi alanda gündeme gelen gelirin yeniden dağılımı kavramı, marjinalizmin önem kazanması ile birlikte iktisadi esaslar bakımından da desteklenmiştir. Marjinal fayda teorisine göre gelirin marjinal faydası gelir artışına karşılık azalan bir seyir

⁵² Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2003, s. 445-446.

⁵³ Salih Turhan, **Vergi Teorisi**, İstanbul, Elektronik Ofset Matbaası, 1982, s.340.

takip ettiği için kişilerin milli gelirden sağladıkları faydalar toplamının yani sosyal refahın en yüksek noktaya ulaşması, gelir dağılımında mutlak eşitliğin sağlanması ile gerçekleşebilir. Bu bakımdan devletin yüksek gelirli kesimden düşük gelirli kesimlere gelir aktarımı yapması toplumsal fayda ve refahı artırıcı yönde etkide bulunur.⁵⁴

Ancak marjinal faydanın ölçülememesi nedeniyle yeniden dağılım politikası kişilerin çeşitli mal ve ürün gruplarından sağladığı faydalara dayanarak bilimsel bir biçimde gerekçelendirilemez. Ayrıca gerçek hayatta, marjinal fayda teorisinin ifade ettiği gibi mutlak bir gelir eşitliğine ulaşmak mümkün olmadığı gibi mutlak gelir eşitliği iktisadi büyüme ve gelişme adına arzu edilmeyen bir durumdur. Yeniden dağılım politikalarıyla mevcut gelir ve servet eşitsizliğinin belirli bir oranda giderilmesi istenmektedir.⁵⁵

Gelirin yeniden dağılımının ekonomik önemi destekleyen bir diğer gelişme ise Keynesyen politikaların iktisadi hayata girmesiyle olmuştur. Keynes'in teorisine göre tasarruf eğilimi, gelirlerdeki artışa paralel olarak artar. Böyle bir gelişme sürecinde özel tüketim talebi azalır ve ekonomideki efektif talep tam istihdamı gerçekleştirmeye yeterli olmaz. Bu bakımdan gelişmiş ekonomilerde ortaya çıkabilecek durgunluğa engel olabilmek için, gelirin tüketim eğilimi düşük gelir gruplarından tüketim eğilimi yüksek olan gelir gruplarına yeniden dağıtılması gerekir. Bunun sonucu olarak tasarruf eğilimi düşer, fiyat istikrarı korunur ve tam istihdam seviyesine yaklaşılr.⁵⁶

İktisat teorisi brüt gelir yani devletin müdahalesinden önceki geliri konu almıştır. Brüt gelir yani üretim faktörlerinin üretime katılması sonucu sağladıkları gelirin dağılımı birincil gelir dağılımının konusunu oluşturmaktadır. Ancak sosyal politika açısından daha adil bir gelir dağılımına yaklaşma arzusu ikincil gelir dağılımına geçilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.⁵⁷

⁵⁴ Kenan Bulutoğlu, **Vergi Politikası**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1962, s.40-41.

⁵⁵ **A.e.**, s. 42.

⁵⁶ Turhan, **a.g.e.**, s.267.

⁵⁷ Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, s. 82.

İkincil dağılım devletin araya girerek sosyal ve etik nedenlerle birincil dağılımı düzenlemesi anlamına gelir, bu nedenle ikincil dağılımda devlet ve sosyal güvenlik sistemi önemli bir rol oynamaktadır. Etkin kaynak dağılımının sağlanması ve kabul edilebilir bir gelir dağılımına ulaşmada ki başarısızlıklar halkın devletten piyasa ekonomisine müdahale etmesini istemesine yol açmaktadır.⁵⁸ Modern devletler, giderek artan bir şekilde, geliri düşük gelirli kitleler lehine dağıtmaya yönelmektedir.⁵⁹

Kavram olarak gelirin yeniden dağılımı faktör gelirleriyle, harcanabilir gelirler arasındaki farklılığı belirlemektedir. Bu ise üretimden elde edilen faktör gelirlerine devlet tarafından müdahale edilerek bu gelirlerin bir kısmının vergiler yoluyla alınması ve harcanabilir gelire dönüştürülmesidir.

Ekonomik olan birincil dağılımın sosyal politika ve düzenleme politikası amaçları açısından haklı görülmeyen gelir farklılıkları ikincil dağılımla azaltılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda devletin gelir dağılımını daha adil bir düzeye sokma yönündeki çabaları gelirin yeniden dağılımı olarak adlandırılır.⁶⁰

Devlet, gelir dağılımına müdahale ederek, emen ve püskürten bir pompa gibi geliri çeşitli sosyal sınıflardan alıp, daha az gelirli sosyal sınıflara püskürterek gelirin yeniden dağılmasını sağlamaktadır. Toplumsal adaletin sağlanması ve sosyal fayda amacıyla yapılan müdahaleler sonucu oluşan ikincil dağılım birincil dağılıma oranla daha eşitçi olarak kabul edilmektedir.⁶¹

⁵⁸ Richard G. Lipsey, **İktisat**, Çev. Ahmet Çakmak, Ömer Faruk Batırel, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1994, s. 432-433.

⁵⁹ Nur Serter, **Devlet Görevlerindeki Gelişmenin Sonucu Olarak Sosyal Devlet**, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Rektörlük No:3856, Fakülte No:547, 1994, s. 72-73.

⁶⁰ Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, s. 82.

⁶¹ Neumark, **a.g.e.**, s. 209.

2.4.1. Yeniden Dağılım Politikasının Araçları

Gelirlerin daha dengeli hale getirilebilmesi için devlet, kamu gelirleri ve kamu harcamaları kanalıyla gelirin yeniden dağıtılmasını sağlar. Diğer bir deyişle yeniden dağılım mekanizması ile gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek, maliye politikasının görev alanına girmektedir. Kamu gelirleri içinde en büyük payı alan vergiler, kurumların ve kişilerin aldıkları gelire göre farklı oranlarda tespit edilerek gelirin yeniden dağıtılmasında kullanılır. Diğer bir araç olan kamu harcamaları ise toplumun düşük gelirli kesimine yeniden gelir dağıtılır. Her iki araçta gelirin yeniden dağılımını düzenleyen en önemli faktörlerdir. Ancak uygulama bakımından bu görüş çeşitli eleştiriler almıştır. C. Föhl'e göre gelirin vergiler yoluyla yeniden dağılımını sağlamak büyük ölçüde hayal olarak nitelendirilmektedir.⁶²

2.4.1.1. Vergi Politikası ve Gelirin Yeniden Dağılımı

Toplumların iktisadi ve sosyal gelişmesi ile beraber kamu hizmetlerine olan talep artmaktadır. Kamu hizmetlerine olan talebin karşılanabilmesi ve genişleyen devlet faaliyetlerinin finansmanının sağlanabilmesi için kamu gelirlerine ihtiyaç duyulmaktadır.⁶³

Vergiler kamu otoritesi olan devletin temel gelir kaynağıdır. Devlet vergi politikalarını düzenlerken kamu geliri elde etmek gibi mali amaçların yanı sıra sosyal ve iktisadi amaçlarla hareket eder. Yakın zamana kadar sosyal amaçları olmayan vergilemenin amaçları, devletin görevlerinin gelişimine paralel bir seyir izlemiştir. Liberal iktisadi düşüncenin geçerli olduğu dönemlerde devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği düşünüldüğü için vergilerin de tarafsız ve sadece kamu giderlerini karşılamak amacına yönelik olması gerektiği ileri sürülmüştür. Ancak 1929 Ekonomik Buhranı ile birlikte devletin ekonomiye müdahale etmesinin yerinde olduğu görüşü egemen olmaya başlamıştır. Keynes ile birlikte ekonomik konjonktürün durgunluk dönemlerinde ve efektif

⁶² Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, s. 83.

⁶³ Özhan Uluatam, Yaşar Methibay, **Vergi Hukuku**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 3.bs., 1999, s.4.

talebin yetersiz olduğu durumlarda toplam talebi arttırıcı bir etki yapmak için vergi politikaları ve kamu harcamaları önemli bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁴

Keynes, vergi politikasının yüksek gelirliilerin gelirini törpüleyip, düşük gelirli kesimi desteklemek üzere gelir dağılımını denkleştirici yönde olması ile toplumun ortalama tüketim eğilimi ile efektif talebin arttırılacağını ve istihdam seviyesinin yükseltileceğini ileri sürmüştür.⁶⁵

Yeniden dağılımı gerçekleştirici başlıca vergicilik tedbirlerini gelir vergilerinde artan oranlılık prensibini uygulamak ve onu tamamlayan genel bir net servet vergisi, makul ölçülerde emlak vergileri, miras vergisi ve zaruri ihtiyaçların vergi konusu olmaktan çıkarılması olarak sıralayabiliriz.⁶⁶

Ekonomi politikalarına yöne verilmesi açısından etkin vergilemenin gerekliliği tartışılmazdır. Adil olmayan vergi yükü dağılımı, giderek çarpıklaşan gelir dağılımının ve vergi politikasının etkin olmadığıının bir göstergesidir.

Uygulanan vergiler, niteliğine, yapısına, kapsadıkları gelir gruplarına ve toplumdaki vergi mükelleflerinin tasarruf ve tüketim eğilimlerine göre gelir dağılımına farklı şekilde etki ederler. Vergiler dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere iki şekilde uygulanır.

2.4.1.1.1. Dolaysız Vergiler ve Gelirin Yeniden Dağılımı

Vergi mükellefi ile ödeyicisinin aynı olduğu, kişi ve kurumlardan elde ettikleri gelir düzeyine göre alınan vergilere dolaysız (doğrudan) vergiler denir. Gelir vergisi, servet

⁶⁴ Serter, **a.g.e.**, s.75.

⁶⁵ Günter Schmölders, **Genel Vergi Teorisi**, Çev. Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayını, İ.Ü. Yayın No: 2149, İstanbul, 1976, s.75.

⁶⁶ Fritz Neumark, **Gelişmiş Ülkelerin Maliye Politikasında Yeni Eğilimler**, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İstanbul, Çeltük Matbaacılık, 1971, s.25.

vergisi, kurumlar vergisi, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi dolaysız vergiler kapsamına girmektedir.⁶⁷

Dolaysız vergiler gelir dağılımının denkleştirilmesinde önemli bir fonksiyon icra ederler. Özellikle artan oranlı olarak uygulanan gelir vergisi, gelir dağılımının düzeltilmesinde en etkili olan vergi türüdür. Ancak artan oranlı vergiler, fazla çalışma ile elde edilen geliri de vergilendirildiği için, devletin fazla çalışana bir nevi cezası şeklinde de değerlendirilmiştir.⁶⁸

Dolaysız vergilerin gelir dağılımını olumlu yönde etkileyebilmesi için vergi mükelleflerinin, kendisine düşen vergi yükünü başkalarına yansıtma olanağı bulamaması gerekmektedir. Ancak günümüzde işletmelerin ödediği dolaysız vergilerin bir kısmının fiyat mekanizması aracılığıyla tüketici gruplara yansıtıldığı görüşü benimsenmektedir. İşletmelerin vergi yükümlülüklerini tüketici kesime yansıttığı bu gibi durumlarda gelirim yeniden dağılımı arzu edildiği gibi dar gelirli grupların lehine olmaktan uzak kalacaktır.⁶⁹

Gelirin yeniden dağıtılmasıyla daha adil bir gelir dağılımına ulaşılması hedeflenirken sermaye birikiminin sekteye uğratılmaması gerekir. Bu amaçla müterakki bir vergi sisteminin yanı sıra devletin üretim fonksiyonunu genişletecek bir şekilde bütçede bir sermaye birikimi fonu tesis etmesi gerekmektedir.⁷⁰

Gelirin dikey yönde dağıtılarak gelir dağılımı adaletsizliklerinin giderilmesinde dolaysız vergilerin, dolaylı vergilere kıyasla daha başarılı olduğu maliye teorisince kabul edilmektedir.⁷¹

⁶⁷ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitapevi, Ankara, 2003, s.446-447.

⁶⁸ Serter, **a.g.e.**, s.77-78.

⁶⁹ Korkut Boratav, **Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı, Kavramlar ve Metot Meseleleri**, s.159.

⁷⁰ Bulutoğlu, **a.g.e.**, s.49.

⁷¹ Turan Yazgan, **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, Yayın No: 92-34-Y-0147-86, İstanbul, 1992, s.178-179.

2.4.1.1.2. Dolaylı Vergiler ve Gelirin Yeniden Dağılımı

Dolaylı vergiler mal ve hizmet kullanımından kaynaklanan vergilerdir. Dolaylı vergilerde kişilerin gelir düzeyine bakılmaksızın vergiye tabi mal ve hizmetlerden kullananlar aynı oranda vergi öder. Bu vergilerde vergi mükellefi ve ödeyici farklıdır. Katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi dolaylı vergiler arasında yer alır.⁷²

Mal ve hizmetlere yapılan harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergiler, geliri dikey olarak yeniden dağıtabilir ancak bu durumun sağlanabilmesi için dolaylı vergilerin özellikle yüksek gelirli kesimlerin tükettiği mal ve hizmetlere uygulanması ve zorunlu tüketim maddelerinin vergi konusu olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde dolaylı vergilerin büyük bir kısmı, marjinal tüketim eğilimi yüksek olan az gelirli kişiler tarafından ödenir ve bu durum gelirin dağılımındaki adaletsizliği destekler nitelikte gelişir.⁷³

Vergilemede dolaylı vergilerin ağırlık kazanması vergi yükünün marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli kişilerde toplanmasına neden olur. Bu bakımdan uygulan vergilerin, toplumdaki kesimler üzerindeki etkileri dikkate alınarak yürürlüğe konması gerekir. Ayrıca uygulanan vergi muafiyeti ve istisnaların büyüklüğü ve kapsamı, tarifeler, vergi matrahı ve vergi idaresinin etkinliği de gelirin yeniden dağılımında etkili olur.⁷⁴

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplam devlet gelirlerinin içinde dolaylı vergilerin payı, dolaysız vergilere oranla hayli yüksektir. Bu durumun temel nedeni gelir üzerinden alınan vergilerin uygulama güçlüklerine rağmen, kişi ve kurumların satın aldıkları mal ve hizmet bedellerine eklenen dolaylı vergilerin toplanmasının daha kolay oluşudur.⁷⁵

⁷² Akdoğan, **a.g.e.**, s.445-446.

⁷³ Serter, **a.g.e.**, s.79.

⁷⁴ Akdoğan, **a.g.e.**, 445-447.

⁷⁵ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Yayın No:118, Eskişehir, 1999, s.285.

Dolaylı vergiler, vergi mükelleflerinin fiyat mekanizması kanalıyla tüketicilere yansıtıldığı vergiler olarak bilinmektedir. Burada bir yükümlülüğün üçüncü kişilere transfer edilmesi söz konusudur. Vergilerle birlikte girişimcilerin marjinal maliyetleri yükseleceği için endüstri kısa ve uzun dönem arz eğrileri sola kayarak daralır ve fiyatlar yükselir. Sonuçta kanuni mükellef olan girişimciden alınacak vergi, fiyatların artmasıyla birlikte talep esnekliğine ve arz koşullarına bağlı olarak kısmen yada tamamen ileriye doğru (tüketicilere) yansır.⁷⁶

Dolaylı vergilerin yansımaları arz ve talebin fiyat esnekliği ve yapısıyla ilgilidir. Arz esnekliği yüksek, talep esnekliğinin ise az olduğu ürünlerde yansıma daha kolay olur. Bu açıdan zorunlu tüketim maddeleri üzerine konan vergiler lüks mallar üzerine konan bir vergiye kıyasla daha büyük bir oranda tüketiciye yansır.⁷⁷

Vergi uygulanan mal ve hizmetlere karşı talebin çok esnek olduğu durumlarda satılan mal ve hizmetlerin fiyatını arttırmak mümkün olmayabilir. Böyle durumlarda vergi mükellefi olan girişimci, satın aldığı üretim faktörlerinin fiyatını düşürerek vergi yükümlülüğünü üretim faktörlerine yansıtır. Bu durum vergilerin geriye yansımaları olarak adlandırılır. Vergilerin geriye yansımaları normal dönemlerde sık rastlanmayan bir durumdur ancak ekonomik kriz dönemlerinde görülebilir.⁷⁸

Dolaylı vergilerde indirim söz konusu olduğunda, vergi gelirleri artar ve bunun sonucunda hem ekonomik büyüme hem de gelir dağılımı olumlu yönde etkilenir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yüksek oranlı vergiler kişilerin vergiden kaçmasına neden olmakta ve vergi gelirlerini artırıcı herhangi bir etki yapmamaktadır. Oysa oranlar düşürüldüğü zaman Laffer eğrisinin (vergi oranlarının azalması ile bazı şartlar altında

⁷⁶ Arif Nemli, **Kamu Maliyesine Giriş**, İ.Ü. Yayını, İ.Ü. Yayın No:2565, İktisat Fakültesi Yayını No:441, İstanbul, 1979, s. 225.

⁷⁷ Turhan, **a.g.e.**, s. 250-251.

⁷⁸ **A.e.**, s. 246.

vergi gelirlerinin artabileceği yaklaşımı) ifade ettiği gibi vergi gelirleri artar ve kişilerin vergi ödemekten kaçınmalarının önüne geçilmiş olunur.⁷⁹

Dolaylı vergilerden sağlan gelirlerin devlet tarafından kullanım şekli gelirin yeniden dağılımının etkili olup olmamasında belirleyici rol oynar. Toplanan vergi gelirleri, kamu harcamalarının finansmanında kullanılmıyorsa ekonomide deflasyonist bir ortam oluşur. Ancak normalde vergi gelirleri kamu harcamalarının finansmanında kullanılır ve tam istihdam ile fiyatlarda makul ölçüde bir yükseliş deflasyona tercih edilir. Fiyat yükselişi deflasyona tercih edildiği için devlet para arzını artırır ve vergi yükü tüketiciye taşınır. Vergiden sonra para arzının da yükselmesiyle fiyatlar genel seviyesi yükselince işçi sınıfı üretim faktörü olarak katlanamadığı vergi yüküne tüketici olarak katlanmak durumunda kalır. Bu durumda işçi sınıfının refah seviyesi olumsuz etkilenir ve sendikalar zam isteklerini gündeme getirir.⁸⁰

Özetle mal ve hizmet kullanımından alınan dolaylı vergilerin, gelir dağılımını olumlu yönde etkileyebilmesi için düşük gelirli kesimlerin tükettiği ürün gruplarının vergi dışı tutulması gerekmektedir. Bunun dışında büyük ölçüde tüketiciye yansıtılan vergilerin yansıma mekanizmasının önlenmesine ve asgari geçim indiriminin gerçekçi bir biçimde tespit edilmesine özen gösterilmelidir.

2.4.1.2. Kamu Giderleri Politikası ve Gelirin Yeniden Dağılımı

Bir ekonomideki tüm kişiler emek ya da servetleri ile üretim sürecine katılarak yaşamaları için yeterli geliri elde edebilecek durumda olsalardı gelirin yeniden dağılımı çerçevesinde kamu giderleri politikasına gereksinim duyulamayabilirdi. Ancak gerçek hayatta bazı kişiler hastalık, sakatlık, yaşlılık ya da işsizlik nedeniyle emek geliri elde etmeye muktedir değildir. Bununla birlikte verimli bir şekilde işletilmesi halinde düzenli gelir getirecek bir servet stokuna da sahip olmayan bu kişiler için özel vergi

⁷⁹ Ali Rıza Akbulut, "Verginin Mali Amacı ve Türkiye'deki Sonuçları", **Vergi Dünyası**, Sayı :231, 2000, s.126.

⁸⁰ Nemli, **a.g.e.**, s. 227.

düzenlemeleri yapılsa bile geçinmelerini kısmen ya da tamamen sağlamak üzere yeterli bir gelire kavuşmalarını mümkün kılacak yeniden dağılım tedbirlerine ihtiyaç duyarlar.⁸¹

Devletler ise ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri üreterek kamu hizmetleri görmek üzere harcama yapmak durumundadırlar. Kamu giderleri gelirin yeniden dağılımını hem doğrudan hem de dolaylı olarak farklı boyutlarda etkilemektedir. Ayrıca kamu giderleri, gelir dağılımını etkileme bakımından vergilerden ve kamu borçlarından daha etkin bir araçtır.⁸²

Kamu giderlerini gelir dağılımına etkisi bakımından reel harcamalar ve transfer harcamaları olarak ikili bir ayrıma tabi tutabiliriz.

2.4.1.2.1. Reel Harcamalar ve Gelir Dağılımı

Devletin mal ve hizmet satın almak yada üretim faktörü kullanmak üzere yaptığı harcamalara reel harcamalar denir. Reel harcamalar etki ve sonuçları bakımından;

- Cari harcamalar
- Yatırım harcamaları, olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Cari harcamalar, devlet mekanizmasının işleyişini sağlamak için, devletin mal ve hizmet satın alması ve tüketimi ile ilgili harcamalardır ve bu tür harcamaların faydası dönemde tükenir. Ülkemizde personel harcamaları ve diğer cariler olarak ifade edilen cari harcamalar, devletin personeline ödediği maaşların yanı sıra ödenen kiralar, ve faturalar gibi harcama kalemlerinden oluşmaktadır.⁸³

⁸¹ Heinz Haller, **Maliye Politikasının Teorik Esasları ve Temel Problemleri**, Çev Salih Turhan, Fakülteler Matbaası, 4.bs., İstanbul, 1974, s. 298.

⁸² Akdoğan, **a.g.e.**, s. 469-470.

⁸³ Ahmet Arslan, "Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim", **Maliye Dergisi**, Sayı: 140, Mayıs- Ağustos 2002, s. 8, (Çevirimiçi)
http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md140/Kamu%20Harcamaları%20_A.%20ARSLAN_.pdf, 05.12.2007.

Ekonomide sermaye birikimi sağlama ve üretim kapasitesini arttırma ile ilgili harcamalar ise yatırım harcamaları olarak adlandırılır. Yatırım harcamaları, istihdam hacminde ve milli gelirden artışlara sebep olarak ekonomiye uzun vadeli fayda sağlarlar.⁸⁴

Türk bütçe sisteminde yatırım harcamaları;

- Makine- Teçhizat alımları ve büyük onarımları
- Taşıtlar alımları
- Yapı, tesis inşası ve büyük onarım giderleri, şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Eğitim ve sağlık harcamaları gibi nesnel olmayan hizmetlere yapılan masraflar ise toplum üyelerinin daha sağlıklı ve bilgili olmasına dolayısıyla ekonominin genel üretkenliğinin artmasına yol açarlar. Faydası cari dönemde tükenmeyip daha sonraki dönemleri de olumlu yönde etkileyen bu harcamalar kalkınma carileri ya da beşeri sermaye yatırımları olarak isimlendirilir ve cari harcamalar arasında yer alır.⁸⁵

Geleneksel görüşe göre reel harcamalar, durgunluk dönemlerinde düşük gelirli sosyal grupların gelirini arttırıcı bir etki yapar. Konjonktürün normal olduğu dönemlerde ise reel harcamalar yeni gelir akımlarının ortaya çıkmasına, efektif talebin artmasına dolayısıyla milli gelir ve istihdam düzeyinin yükselmesine neden olur. Reel harcamaların alt gelir grupları lehine gelirin yeniden dağılımını sağlamada etkili olabilmesi için toplumdaki herkesin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanması ve bu hizmetlerin dolaysız ve artan oranlı vergilerle finanse edilmesi gerekir. Ayrıca alt gelir grubundakilere daha fazla fayda sağlayan harcama türlerinin arttırılması ve toplumdaki herkesin kamu hizmetlerinden ön koşulsuz ve hiçbir engelle karşılaşmaksızın yararlanması bu etkiyi güçlendirir.⁸⁶

⁸⁴ Arslan, a.g.e, s.8.

⁸⁵ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş**, Filiz Kitabevi, 3.bs., İstanbul, 1981, s.219.

⁸⁶ C. Can Aktan ve İ. Yaşar Vural, "Makro- Ekonomik Politikalar Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara,2002, s.26, (Çevirimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf>, 05.12.2007.

Reel harcamaların gelir dağılımı üzerindeki etkisini tespit edebilmek için farklı gelir gruplarının kamu hizmetlerinden ne oranda yararlandığının tespit edilmesi gerekir. Bu bakımdan kamu hizmetleri, yararlanan gruplara bölünebilir ve ölçülebilir faydalar sağlayan kamu hizmetleri ve bütün topluma fayda sağlayıp faydası bölünemeyen, ölçülemeyen kamu hizmetleri olarak iki sınıfa ayrılır.⁸⁷

Adalet, güvenlik hizmetleri gibi faydası tüm topluma yayılan ve bölünemez, ölçülemez nitelikteki kamu hizmetlerinin kişisel gelir dağılımı üzerindeki etkisi nötr kabul edilir. Ancak bu hizmetlerin finansmanına katılım dikkate alındığında faydası tüm topluma yayılan hizmetlerin de yeniden gelir dağılımını olumlu yönde etkilediği kabul edilmelidir. Sağlık, eğitim hizmetleri vb. gibi faydası bölünebilir ve yarı kamusal nitelikteki mal ve hizmetlerin arzında fiyatların düşük tutulup geniş halk kitlelerinin yararlanabileceği bir uygulama gelirin yeniden dağılımını olumlu yönde etkiler.⁸⁸

2.4.1.2.2. Transfer Harcamaları ve Gelir Dağılımı

Transfer harcamaları, üretim faktörü kullanılmadan ve ele alınan dönem hasılasında herhangi bir değişiklik yaratmadan sadece sosyal refahı arttırmak amacıyla belirli kaynakların devlet tarafından kişi ve kurumlara karşılıksız aktarılmasıyla oluşan harcamalardır.⁸⁹

Müdahaleci maliye politikası önerilerini savunan iktisatçılara göre yoksullara yönelik ayni ve nakdi yardımlar şeklindeki transfer harcamaları yoksulların refahını artırır ve gelir dağılımında iyileşmelere yol açar. Ancak söz konusu olumlu etkinin sağlanabilmesi için transfer harcamalarının yoksullara yönelik olması, üretimi, istihdamı, üretim kapasitesini arttırıcı yönde ve verimli bir şekilde kullanılması gerekir.⁹⁰

⁸⁷ Türk, **a.g.e.**, s. 322-323.

⁸⁸ Akdoğan, **a.g.e.**, s. 469-470.

⁸⁹ Palamut - Yüce, **a.g.e.**, s. 18.

⁹⁰ Aktan - Vural, "**Makro- Ekonomik Politikalar Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**", s.20.

Transfer harcamaları, kamu borçları faizleri, sosyal harcamalar ve sübvansiyonlar olmak üzere üç alt kategoride incelenebilir.

2.4.1.2.2.1. Devlet Borçları Faizleri

Devlet borçlarının faiz ödemeleri, devlete borç verenlerin buldukları gelir grupları ve faiz oranlarına bağlı olarak gelir dağılımını değiştirebilir. Devlet tahvili ve senet satın alarak devlete borç verenler genellikle yüksek gelirli gruplar olduğu düşünüldüğünde bu durumda gelir dağılımı yüksek gelirli gruplar lehine etkilenir. Ayrıca borç faizlerinin vergilerle finanse edilmesi durumunda, özellikle tüketim vergileri ile bu faizlerin finansmanına katılmak durumunda kalan düşük gelirli gruplar bundan olumsuz etkilenir ve bu durumun sonucunda gelir, düşük gelirli gruplardan yüksek gelirli gruplara doğru yeniden dağılmış olur.⁹¹

Diğer yandan devletin kamu hizmetlerini karşılamak için borçlanmaya gitmesi piyasa faiz haddinin yükselmesine neden olmaktadır. Yükselen faiz haddi ise sermaye sahiplerini finansal araçlara yatırım yapmaya çeker ve bu durumda tahvil alarak devlete borç verenler faiz geliri elde ederek gelir dağılımından aldıkları payı büyütürler. Faiz hadlerinin yükselmesinin bir diğer sonucu olarak ekonomideki reel yatırımlar azalır ve işsizlik sorunu büyümeye devam eder ve gelir dağılımı yoksul kesim aleyhine etkilenir. Ayrıca borçlanma sonucunda faiz ödemelerinin bütçe içerisindeki payının artması bütçe açıklarına neden olur ve devletin sosyal alandaki görevleri yerine getirmesini güçleştirir.⁹²

Ülkemizde transfer harcamaları içinde en büyük payı borç faizleri oluşturmaktadır. Gelir dağılımı adaletini sağlamada çok önemli bir araç olan transfer

⁹¹ Beyhan Ataç, Engin Ataç, "Türkiye'de 1964-1991 Döneminde Ekonomik Açısından Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi", **3. İzmir İktisat Kongresi** (4-7 Haziran, 1992), 2. Cilt, DPT Yayınları, Ankara, 1993, s. 34-35.

⁹² Mehmet Yüce, "Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 3 Sayı 2, (Çevirimiçi) <http://www.isguc.org/myuce3.htm>, 11.09.2007.

harcamaları borç faizlerinin yüksek olması nedeniyle istenilenin tersine bir etki yaparak gelirin varlıklı kesimler lehine yeniden dağılmasını sağlamakta ve gelir dağılımı adaletini bozucu etki yapmaktadır.⁹³

2.4.1.2.2.2. Sosyal Harcamalar

Adil gelir dağılımı amacını benimseyen devletler, kendi kusurları olmadığı halde çeşitli nedenlerle geçimlerini sağlayacak geliri elde edemeyen kesimlerin yeterli bir gelire kavuşmalarını mümkün kılacak yeniden dağılım tedbirlerini almak zorundadır. Hastalık, sakatlık, yaşlılık, işsizlik gibi nedenler dolayısıyla gelirsiz kalan ya da yeterli gelir elde edemeyen kişilere devlet kamu maliyesi kanalıyla yardımlarda bulunarak bu kişilerin geçinmelerini mümkün kılabilir.⁹⁴

Devlet yukarıda sözü edilen nedenlerle gelirsiz kalan kişilere yapacağı sosyal yardımları iki şekilde finanse edebilir. Birleşik bir biçimde uygulamaları da mümkün olan bu iki yöntemden ilkinde göre devlet vergi yükünü bu tip transfer harcamalarını karşılayacak şekilde düzenleyerek, bu kesimlere yapacağı yardımları vergi gelirleri ile finanse edebilir. İkinci yöntemde göre ise devlet yasal düzenlemelerle bu kişilere yönelik zorunlu bir sosyal sigortalar sistemi (işsizlik, yaşlılık, sağlık sigortası v.b.) oluşturmak suretiyle gelirin düşük gelirli kesimlere lehine yeniden dağılımını sağlayabilir.⁹⁵

Saf şekliyle uygulandığı takdirde ilk yöntem yani kamu maliyesi metodu ile yeniden dağıtım daha adil görünmektedir çünkü kendi kusurları olmaksızın gelirsiz kalan kesimlerin geçimlerinin finansmanına sadece düşük gelir elde eden kesimler değil tüm gelir sahipleri katılmaktadır. Ancak bu tür yardımlar kişilerin çalışma yerine tembelliği tercih etmelerine neden olabilir, çalışmadan da geçimlerini sağlayacak bir gelir elde eden insanlar üretim faaliyetinde bulunarak bir gelir elde etmek için çaba sarf etmezler ve bu

⁹³ Palamut - Yüce, **a.g.e.**, s. 19.

⁹⁴ Haller, **a.g.e.**, s. 298-299.

⁹⁵ Aktan - Vural, "**Makro- Ekonomik Politikalar Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**", s.21.

durumda iktisadi verimlilik azalır.⁹⁶ Ayrıca bu yöntem çalışkanlık ve tutumlulukları sayesinde gelir elde eden kişilerin bir nevi “cezalandırılması” olarak addedilmekte ve bu yönden eleştirilmektedir.⁹⁷

Zorunlu sigorta yoluyla yapılan yeniden dağıtımda ise yardım talep etmeye haklı bulunan kimseler başlangıçtan itibaren belirlidir, sistemden yararlanan kişiler herhangi bir riziko durumunda kendilerine ödenecek olan ve mevcudiyetlerini garanti eden gelirlerin finansmanına ödedikleri aidatlar ile katkıda bulunan kişilerdir. Ancak bu sistemde kişilerin sisteme yaptığı ödemelerle orantılı olarak sistemden yararlanması söz konusu değildir ayrıca gelir seviyesi görece yüksek olan işverenler yaptıkları ödemeleri fiyat mekanizması kanalıyla yansıtabilir. Bu gibi nedenler sistemin gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkisini azaltmaktadır.⁹⁸

2.4.1.2.2.3. Sübvansiyonlar

Devletin herhangi bir mal ve hizmetin üretimine ya da tüketimine yaptığı yardımlar, mali katkılar ve desteklemeler sübvansiyonlar olarak adlandırılır. Desteklemeler belirli masrafların devlet tarafından karşılanması ya da özel vergi kolaylıkları tanıma şeklinde olabilir ve yeni sanayi dallarını ve AR-GE faaliyetlerini teşvik etmek, bazı endüstrileri korumak ve geliştirmek, bölgeler arası ekonomik dengesizlikleri önlemek gibi amaçlarla uygulanır.⁹⁹ Bunların dışında, sübvansiyon uygulamaları, tüketicilerin reel gelirini arttırmak amacıyla fiyatları aşağı çekmek, üreticilerin gelirlerini arttırmak, ödemeler dengesi açıklarını gidermek, gelir ve servet dağılımını daha adil bir hale getirmek ve işsizliği önlemek gibi amaçlar taşır.¹⁰⁰

⁹⁶Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.5-6, (Çevirimiçi) <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, 22.11.2007.

⁹⁷ Haller, **a.g.e.**, s. 302.

⁹⁸ **A.e.**, s. 301-302

⁹⁹ **A.e.**, s. 305.

¹⁰⁰ Aktan - Vural, “**Makro- Ekonomik Politikalar Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**”, s.22.

Sübvansiyonların ekonomiye üç temel etkisi söz konusudur. Göreli fiyatları değiştiren sübvansiyonlar kıt kaynakların sektörler arasında yeniden dağılımına yol açarlar. Ayrıca birtakım kaynakların belirli sektörlere aktarılması bu sektörlerin korunmasına sebep olur. Sübvansiyonlar, vergi ödeyenlerden sübvansiyondan direkt olarak yararlananlara doğru bir gelir transferine yol açar ve bu bakımdan gelir dağılımını sübvansiyonlardan yararlananlar lehine değiştirir.

Sübvansiyonların ekonomiye olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de söz konusudur. Sübvansiyonların temel olumsuz etkileri şöyle sıralanabilir.¹⁰¹

- Sübvansiyonlar ile devlet yardımlarını kullanan işletmeler piyasada rekabet avantajı elde ederler ve bu durum sonucunda yardımlardan faydalanamayan işletmelerin pazar payı düşebilir. Ayrıca iç piyasada sübvansiyonlarla desteklenen ürünlerin tercih edilmesi tüketici refahı açısından olumludur fakat dış ticareti daraltıcı bir etkiye sahiptir. İthal ürünlere karşı yerli ürünlerin rekabet gücünün artması diğer ülkeler açısından karşı tedbir uygulamalarına neden olabilir.
- Uygulanan yurtiçi sübvansiyonlar, desteklenen sektörlerin aşırı büyümesine ya da desteklenen ürünlerin tüketiminde normalden fazla artışların görülmesine neden olabilir bu durumda kaynak dağılımında kaymalar ve ekonomik etkinlikte azalma görülebilir. Ayrıca bu tip yardımlar genellikle istihdamın artması için değil de sabit yatırımlar için verildiğinden üretim faktörlerinin dağılımı da olumsuz etkilenir.
- Sübvansiyonlar nedeniyle artan kamu harcamaları, bütün ülkelerde bütçe üzerinde önemli bir yük teşkil eder ve bu yükün finansman şekline göre ekonomik istikrarsızlıklar oluşabilir. Sübvansiyonları finanse etmek amacıyla vergilerin artırılması vergiler yükü arttırabilir, dolaylı vergilerin artırılması ve kamu harcamaları bileşiminin değişmesiyle gelir ve servet dağılımını bozucu etkilerde bulunabilir.

¹⁰¹ Aktan - Vural, “**Makro- Ekonomik Politikalar Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**”, s.22-23.

Sonuç olarak sübvansiyonların, gelir düzeyi düşük olan üretici ve tüketicilerin refah düzeylerini arttırdığını ve toplam üretim artmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz ancak sübvansiyon uygulaması, bu uygulamadan faydalanan kesimleri devlet yardımlarına bağımlı hale getirdiği için eleştirilmektedir.¹⁰²

¹⁰² Aktan - Vural, “**Makro- Ekonomik Politikalar Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**”, s.24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

3.1. Türkiye'de Yapılmış Gelir Dağılımı Araştırmaları

Türkiye'de milli gelir istatistiklerinin düzenlenmesi uzun zaman öncesine dayanır ancak milli gelirin dağılımı ile ilgili çalışmalara bu istatistiklerden çok sonra başlanmıştır. Bu konu hakkındaki ilk çalışma bir doktora tezi olarak hazırlanan ve Columbia Üniversitesine sunulan, tarımsal gelirlerin 1951- 1953 yılları arasındaki dağılımını konu alan Eva Hirsch'in çalışmasıdır. Ülkemizde ise Prof. Dr. Nejat Bengül, 1959 yılında Stanford üniversitesinden yayınlanan "Gelir Dağılımı Araştırması için Öneriler" adlı çalışmasıyla gelir dağılımı sorununu ciddi bir şekilde gündeme getirmiştir.¹

Bireysel gelir dağılımı göstergelerini ortaya çıkarmak üzere yapılan gelir dağılımı araştırmalarının çoğu veri kaynağı olarak gelir dağılımı anketlerini kullanır. Ancak gelir dağılımı araştırmaları yöntemleri ve kapsamaları açısından bazı farklılıklar içerir. Gelir dağılımı anketlerinin yanı sıra beyanname ile gelir vergisi ödeyen yükümlülerin gelir vergisi beyanlarına dayanan araştırmalar da mevcuttur. Türkiye için yapılmış olan bireysel gelir dağılımı araştırmalarının ilki olan 1963 araştırması, gelir vergisi beyanlarına dayanan araştırmalara bir örnektir.²

Türkiye'de ilk kapsamlı gelir dağılımı çalışması 1963 yılında Yusuf Hamurdan ve Tolgay Çavuşoğlu tarafından Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde yapılmıştır. Bunu 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdlere Enstitüsü'nün yürüttüğü araştırma ile Tuncer Bulutay, Serin Timur ve Hasan Ersel'in yaptığı Ankara Üniversitesi SBF

¹ İsmail Karaman, "Dünya'da ve Türkiye'de Gelir Dağılımı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1995, s.158.

² TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**, Yayın No: TÜSİAD- T /2000-12/295, 2000, s. 30.

araştırması izlemiştir. Bu araştırmaların ardından 1973'te DPT, 1973-1974'te DİE, 1986'da TÜSİAD, 1987, 1994 ve 2002 yıllarında DİE tarafından çeşitli gelir dağılımı araştırmaları yapılmıştır.

3.1.1. 1963 Gelir Dağılımı Araştırması

DPT, Sosyal Planlama Dairesince yapılan 1963 Gelir Dağılımı Araştırması, ülkemizde yapılan ilk kapsamlı gelir dağılımı araştırmasıdır. T. Çavuşoğlu ve Y. Hamurdan tarafından yürütülen bu araştırmada gelirler, beyanname veren mükelleflerden 327.000 mükellefin gelir vergisi beyanlarına dayanılarak derlenmiştir.³

Araştırmada metot olarak 1963 yılındaki toplam yurtiçi gelirlerden hareket edilmiş ve kişisel gelire yaklaşmak için bu miktara transfer gelirlerinin eklenmesi ve Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin oluşturduğu fonların düşülmesi gibi bazı işlemlerle sonuca varılmıştır. Elde edilen toplamdan tarım geliri ve tarım dışı sektörde ödenen ücretlerin tahmini miktarları indirilmiş ve beyannameli mükelleflerin, serbest meslek ve küçük ticaret ve sanayi erbabının vergi dairelerine bildirilmiş olan gelirlerinin doğru beyan olduğu kabul edilmiştir. Daha sonra bu gelirler, gelir gruplarına bazı kısmi istatistikler ve varsayımlar altında dağıtılmıştır.⁴

Ancak araştırmanın yapıldığı dönemde Türkiye'de gelir vergisi kapsamının çok dar olması nedeniyle bunun ülkenin temsilinde hatalı olacağı yönünde eleştiriler olmuştur.⁵ Verilerin yetersizliği ve bulguların güvenilirliğine dair haklı olan bu eleştirilerin yanı sıra 1963 araştırması Türkiye'de bireysel gelir dağılımındaki eşitsizliği ilk olarak ortaya çıkarması ve konuya dikkat çekmesi açısından önemli bir boşluğu doldurduğu için değerli bir çalışma olarak kabul edilmektedir.

³ DİE, **Hane Gelir Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987**, Yayın No: 1441, Aralık, 1990, Ankara, s.3.

⁴ İsmail Karaman, **Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959 - 1986**, Ankara, DPT Yayınları, Yayın No: 2076, 1986, s.20.

⁵ Süleyman Özmucur, **Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yüğü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995, s.1.

3.1.2. 1968 Gelir Dağılımı Araştırması

Gelir dağılımı anketlerine dayanarak bireysel gelir dağılımını ölçmeye yönelik ilk çalışma olan 1968 Gelir Dağılımı Araştırması, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etüdüleri Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Daha kapsamlı olan bu araştırmada bireysel gelir dağılımı Türkiye geneli olarak, coğrafi bölgelere, yerleşim tabakalarına ve meslek gruplarına göre hesaplanmıştır. Araştırmada kırsal, kentsel ve bölgesel farklılıkları ortaya çıkaracak biçimde tabakalı küme örnekleme tekniği ile seçilen 4505 hanehalkı ile yapılan görüşmeler esas alınmıştır.⁶

Araştırma verilerinin tespitinde örnekleme halen evli ve eşi 45 yaşından genç erkekler dahil edilmiş ve onlara yöneltilen sorular üzerinden veriler tespit edilmiştir. Böylece evli ve eşi 45 yaşından küçük olmayan erkeklerin haneleri kapsam dışı tutulmuştur. Örneklem kapsamı dışında tutulan bu hanelerin miktarı ise o dönemde Türkiye'deki toplam hanelerin %17,2'sine tekabül etmektedir. Bu nedenle bu çalışma da Türkiye genelini yansıtmaktan uzaktır.⁷

Bu araştırmada gelir tespitinde alandan veri toplaması yaklaşımına geçildiği için 1963 Gelir Dağılımı Araştırmasına kıyasla önemli bir merhale olarak kabul edilmektedir. 1968 araştırması metodik hatalar taşımaktadır fakat 1963 araştırmasına göre daha gelişmiş ve tutarlı bir çalışma olarak yorumlanmaktadır. 1968 araştırmasında kullanılan yöntem dünya gelir dağılımı tespit metoduna uygunluk arz eder. Ayrıca 1963 ve 1968 yıllarında yapılan gelir dağılımı araştırmaları üzerinden gelir dağılımına yönelik bir karşılaştırma yaparken araştırmaların kullandığı kaynakların ve hesaplama yöntemlerinin birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Ancak her iki çalışmada da Türkiye'de gelirin çok dengesiz dağıldığı görülmektedir. 1968 gelir dağılımı araştırmasına göre, Türkiye'de

⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul, Beta Yayınevi, 6. bs., 1999, s. 74.

⁷ Karluk, **a.g.e.**, s.74.

hanehalklarının en yoksul %20'si gelirin %3'ünü alırken, en zengin %20'lik kesim gelirin %60'ını almaktadır.⁸

3.1.3. 1973 Gelir Dağılımı Araştırması

1973 yılında yapılan Hacettepe Nüfus Etüdüleri Enstitüsünün "Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları" konulu ülke çapındaki bir örnekleme niteliğindeki araştırmasının hane halkı gelirlerine ilişkin verileri kullanılarak hazırlanan bir DPT çalışmasıdır.⁹

1973 araştırmasında, Türkiye çapında, beş coğrafi bölge ile İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropol alanları için ayrı ayrı hesaplamalar yapılmış, metropollerin dışında kalan alanlar ise kentsel ve kırsal alanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Örneklem seçilirken kentsel alanlar nüfus büyüklüklerine göre beş gruba ayrılmıştır. 1500'ü metropollerden olmak üzere kentsel alanlardan 5000 hane halkı ile kırsal alanlardan tabakalama yapılmadan seçilen 1500 hane halkı örnekleme dahil edilmiştir. Örneklem seçilen kentsel ve kırsal alanların ağırlığı dikkat çekicidir. 1973 yılında Türkiye'de köylü nüfus toplam nüfusun %60,4 ünü oluştururken bu örnekleme %23,1 olarak kabul edilmiştir. Son aşamada seçilen 6500 hane halkından 4658'i analize dahil edilmiştir. Ancak bu aşamadaki kentsel- kırsal alan ayrımı bilinmemektedir.¹⁰

Ankette elde edilen gelir kavramı hane halkına yurtdışından gelen transfer gelirlerini kapsam dışı tutan kullanılabilir gelirdir. Gelir hesaplama yöntemi 1968 araştırması ile aynı temele dayanmaktadır, burada da kişilerin anketlere verdiği cevaplar üzerinden sonuca varılmıştır. Kırsal kesim gelirleri ankete katılan kişilerin verdiği

⁸ Selver Korkut, **Türkiye'de Gelir Dağılımı Konusunda Yapılmış Araştırmalar**, Ankara, DPT, Haziran 1986, s.4.

⁹ İsmail Karaman, "Dünya'da ve Türkiye'de Gelir Dağılımı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1995, s.158.

¹⁰ Süleyman Özmucur, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1995, s.146.

cevaplar doğrultusunda arazi verimi ve tarımsal girdi oranları kullanılarak hesaplanmıştır. Tarım dışı sektörlerde ise gelir, kişilerin bildirimlerine dayanılarak hesaplanmıştır.¹¹

1973 araştırması, 1963 ve 1968 yıllarında yapılan araştırmalara göre daha başarılı olmuştur ancak bazı metodik hatalar içermektedir. Örneğin tarım gelirleri hesaplanırken masraf kalemlerinde yapılan ihmaller sonucu tarım geliri elde edenlerin milli gelirden aldıkları pay gerçek durumdan yüksek çıkmıştır. Buna karşılık kişilerin gelir beyanına dayanarak hesaplanan tarım dışı kesim geliri elde edenlerin gelir payı gerçek durumdan daha az hesaplanmıştır.¹²

1973 gelir dağılımı araştırmasına göre %20'lik gelir gruplarının payları, sırasıyla %3.5, %8.0, %12.5, %19.5 ve %56.5'tir. Buna göre nüfusun en az gelirlisi %20'lik grubu gelirin %3.5'ini alırken, nüfusun en yüksek gelirlisi %20'lik grubu ise gelirin %56.5'ini almaktadır. Gini katsayısı ise tarımsal gelirler için 0.60, tarım dışı gelirler için 0.63 olarak hesaplanmıştır.¹³

3.1.4. 1973 - 1974 Kırsal Yerler Gelir Dağılımı Araştırması

1973 -1974 Kırsal Yerler Gelir Dağılımı Araştırması, DİE tarafından nüfusu 2000'in altında olan yerleşim birimlerinin sosyal ve ekonomik yapısını tespit etmek amacıyla yapılan Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi verilerine dayanılarak yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı, araştırmanın yapılmasında DİE ile işbirliği içerisinde bulunmuşlardır.¹⁴

Araştırmada yöntem olarak çok tabakalı basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Üç aşamadan oluşan hanehalkı seçimlerinde, ilk aşamada 67 ilin

¹¹ DPT, **Gelir Dağılımı Araştırması 1973**, Ankara, s.8.

¹² İsmail Karaman, "**Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959 - 1986**", s. 24.

¹³ Süleyman Özmucur, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", **Yeni Türkiye Dergisi**, 146.

¹⁴ İsmail Karaman, "**Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959 - 1986**", s. 28.

tamamından iki bölge, ikinci aşamada ise her bölgeden üçer köy tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Üçüncü aşamada ise her köyden on hanehalkı örneğe dahil edilmiştir. Örneğe dahil edilen aileler bütün sene gözlenmiştir. Gelir dönemi olarak Haziran 1973- Haziran 1974 tarihleri arasındaki bir yıllık sürenin kullanıldığı araştırmada hanelerin yıllık ortalama gelirleri saptanmıştır. Toplam 3983 hanenin kapsandığı araştırmada gelirlerle ilgili verilerde anketler kullanılırken, tarımsal gelirin hesaplanmasında alanda elde edilmiş olan girdi ve çıktı değerleri kullanılmıştır.¹⁵

1973 – 1974 Kırsal Yerler Gelir Dağılımı Araştırmasına göre %20'lik gelir gruplarının payları, sırasıyla %3.5, %11.1, %14.4, %18.7 ve %52.2'dir. Gini katsayısı ise 0.47 olarak hesaplanmıştır.¹⁶

3.1.5. 1978 – 1979 Kentsel Yerler Gelir Dağılımı Araştırması

DİE tarafından yapılan 1978 - 1979 araştırması, Türkiye genelinde nüfusu 10.000 den fazla olan bütün kentsel yerleri kapsamaktadır. 40 kentsel alanda bir yıl süreyle uygulanan bu çalışmada 2 - 9 kişiden oluşan hanehalkları örneğe seçilmişlerdir ve her ay 822 hanehalkı izlenmiştir.¹⁷

Beş coğrafi bölgede uygulanan bu araştırmada her bölgede, 14 sosyo-ekonomik göstergeye dayanarak, gelişmiş, orta gelişmiş ve az gelişmiş olmak üzere üç tabaka oluşturulmuştur. Ağırlık olarak nüfus kullanılmak üzere orta gelişmiş alanların nüfusunun dörtte biri, az gelişmiş alanların ise beşte biri sistematik örnekleme ile seçilmiştir. Yörelere ise sosyo- ekonomik durumuna göre fakir, ara gelirli ve zengin olmak üzere iki veya üç tabakaya ayrılmıştır.¹⁸

¹⁵ Süleyman Özmucur, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1995, s.146.

¹⁶ Özmucur, **a.g.e.**, s.147.

¹⁷ Gülay Günlük Şenesen, "Türkiye'de Gelir Dağılımının Yapısına İlişkin Son Veriler", **İktisat Dergisi**, Sayı 1941, Aralık 1984, İstanbul, s.63.

¹⁸ Özmucur, **a.g.e.**, s.147.

1978 – 1979 Kentsel Yerler Gelir Dağılımı Araştırmasına göre %20'lik gelir gruplarının payları, sırasıyla; %6.3, %12.0, %13.0, %21.0 ve %47.0 dir. Diğer bir ifade ile araştırmaya göre nüfusun en düşük gelirli % 20'lik grubu gelirin %6.3' ünü alırken, en yüksek gelirli %20'lik grubu ise gelirin %47'sini almaktadır. Gini katsayısı ise 0.40 olarak hesaplanmıştır.¹⁹

3.1.6. 1986 Gelir Dağılımı Araştırması

Türkiye'de gelirin hanehalkları arasında dağılımına ilişkin sonuçlar sunun bir diğer araştırma da 1986 yılında TÜSİAD tarafından hazırlanmıştır. (Esmer, Fişek, Kalaycıoğlu, 1986) Özellikle bir gelir dağılımı araştırması yapmak amacıyla yapılmayan bu araştırmada Türkiye'de hanehalklarının sosyal ve ekonomik açıdan genel bir resmini çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan ve tamamı dört ciltten oluşan araştırma sonucunda "Türkiye'de Hane Gelirleri, Hanehalkı Harcamaları ve Hayat Standardı" bölümü bir gelir dağılımı çalışması niteliğinde görülmektedir.²⁰

Araştırmada, çok aşamalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ancak tabakalama için diğer araştırmalardan farklı olarak nüfus yerine seçmen kitlesi kullanılmıştır. Kırsal – kentsel ayrımı yapılarak 1444 hane seçilmiş ve 1032 haneden 6760 kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.²¹

Seçmen nüfusu 10.000' in üzerinde olan yerler kentsel alan kabul edilirken seçmen nüfusu 10.000'in altında olan yerler ise kırsal alan kabul edilmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki iller beş bölgeye dağıtılmıştır. Kentsel alandaki tabakalama ekonomik durum ve politik tercihlere göre yapılmıştır. Kentsel alandan 17 ildeki 51 ilçede 117 mahalle seçilmiştir. Kırsal alanda ise altı tabaka belirlenmiş ve 60 yerleşim alanı örnekleme dahil edilmiştir.

¹⁹ Özmucur, **a.g.e.**, s.147.

²⁰ TÜSİAD, **a.g.e.**, s.31.

²¹ Hüsnü Kızılyallı, "TÜSİAD'ın Türkiye'de Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyo- Ekonomik İhtiyaçları Üzerine Araştırmaları Hakkında Görüş", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı:7, Temmuz 1987, s. 55.

Araştırmada hanehalklarının gelir kaynakları imalat, üretim, maaş ve ücretler, kira, emekli aylıkları, sermaye gelirleri ve diğer olarak yer almaktadır. Ancak haneye giren gelirler belirli aralıklarla izlenmemiştir. Araştırma sonucunda %20'lik nüfus gruplarının gelirden aldıkları paylar şöyledir: %3.9, %8.4, %12.6, %19.2, %55.9. Diğer bir ifade ile araştırmaya göre nüfusun en düşük gelirli % 20'lik grubu gelirin % 3.9'unu alırken, en yüksek gelirli %20'lik grubu ise gelirin %55.9'unu almaktadır. Gini katsayısı ise 0.50'dir. Araştırma sonucundaki bu paylar ve gini katsayısı 1973 Gelir Dağılımı Araştırması (DPT, 1976) sonuçları ile büyük benzerlik göstermektedir.²²

3.1.7. 1987 Gelir Dağılımı Araştırması

DİE tarafından 1987 yılında yapılan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları anketi, bölge, nüfus tabakaları ve kırsal-kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere ülkenin bütününe kapsayan ilk anket çalışmasıdır. 1985 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre oluşturulan örnekleme tabakalı çok aşamalı sistematik örnekleme yöntemi kullanılmıştır.²³

Araştırmada yerleşim yerleri coğrafi, sosyal ve ekonomik yapıya göre beş bölgeye ayrılmıştır. Her bölgede nüfusu 20.000'den fazla olan yerleşim yerleri kentsel kesim, 20.000'den az nüfusu olan yerler ise kırsal kesim olmak üzere tabakalanmıştır. Kırsal alanlar kendi içinde beş tabakaya, kentsel alanlar ise kendi içinde üç tabakaya ayrılarak incelemiştir. 1987 yılı süresince kentsel yerlerde her ay değişen 1202 hanehalkı, kırsal yerlerde ise bir yıl boyunca 998 hanehalkı örnekleme dahil edilmiştir. Toplamda 26.400 haneye ilişkin veri sunulmuştur.²⁴

Gelir tanımı kullanılabilir gelir (maaş ve ücretler, faiz, kira, kar ve transferler) ve aynı geliri kapsamaktadır. Kırsal kesimde ise hanehalkı tarımsal işletme olarak kabul

²² Özmucur, **a.g.e.**, s.147.

²³ DİE, **1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları- Gelir Dağılımı**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No: 1441, 1990, s.5.

²⁴ **A.e.**, s.6.

edildiğinden geliri brüt olarak elde edilmektedir ve girdilerden çıktıların düşülmesiyle net gelir bulunmaktadır. Araştırma sonucunda %20'lik grupların gelirden aldıkları paylar ise şöyledir: %5.2, %9.6, %14.1, %21.2, ve %49.9. Buna göre, nüfusun en düşük gelirli %20'lik kesimi gelirin %5.2'sini alırken, en yüksek gelirli %20'lik kesiminin gelirin %49.9'unu aldığını söylenebilir. Gini katsayısı ise 0.43 olarak hesaplanmıştır. Araştırma sonucuna kırsal ve kentsel alanlar için ayrı ayrı incelendiğinde ise gini katsayısı kırsal alanlar için 0.418, kentsel alanlar için 0.445 olarak hesaplanmıştır. Buradan hareketle 1987 yılında kırsal alandaki dağılımın daha eşit olduğunu söylenebilir.²⁵

3.1.8. 1994 Gelir Dağılımı Araştırması

1994 Gelir Dağılımı Araştırması, DİE tarafından Türkiye'yi temsilen seçilen 62 kentsel, 174 kırsal yer olmak üzere toplam 236 yerleşim yerinde 26.236 hanehalkı ile görüşme yapılarak uygulanmıştır. Bu çalışmada, "1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları" ve "1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi" olmak üzere iki soru kağıdı kullanılmıştır.²⁶

1990 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre oluşturulan örneklem genel olarak yerleşim yerleri, bloklar ve hanehalkları şeklinde üç aşamalıdır. Bu araştırmada daha önceki gelir dağılımı araştırmalarından farklı olarak beş sosyo-ekonomik bölge yerine yedi coğrafi bölge tabakalanması kullanılmıştır. 1987 anketinde olduğu gibi 20.000'den fazla nüfusu olan yerleşim yerleri kentsel, 20.000'den az nüfusu olan yerleşim yerleri ise kırsal yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Her bölgedeki kırsal ve kentsel yerleşim yerleri nüfusları dikkate alınarak üçer tabakaya ayrılmıştır.²⁷

Araştırma sonuçlarına göre nüfusun en yüksek gelire sahip birinci %20'lik kesimi toplam gelirin %54.9'unu alırken, ikinci olarak en yüksek gelire sahip %20'lik kesim gelirin %19'unu, üçüncü %20'lik kesim gelirin %12,6'sını, dördüncü %20'lik kesim gelirin

²⁵ Özmucur, **a.g.e.**, s.148.

²⁶ Erkan Işığışok, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.16, S.1., Mayıs 1998, (Çevirimiçi) <http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/gelir.doc>, 13.02.2008.

²⁷ TÜSİAD, **a.g.e.**, s.33.

%8,6'sını, beşinci ve son olarak nüfusun en az gelirlili %20'lik grubu ise gelirin %4,9'unu almaktadır. Gini katsayısı ise 0.49 olarak hesaplanmıştır.²⁸

3.1.9. 2002 Gelir Dağılımı Araştırması

Devlet İstatistik Enstitüsü, hanehalkı tüketim harcamaları ile gelir dağılımı konusunda bilgi veren 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi'ni önceki yıllara oranla daha küçük bir örneklem hacmi ile yapmıştır. Ayrıca bu çalışmada hem tüketim harcamaları hem gelir dağılımı anketi birlikte yapılmıştır.

Anket, 1 Ocak 2002- 31 Aralık 2002 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen 650 ve kırsal kesimden yine her ay değişen 150 hane olmak üzere aylık 800, yıllık 9.600 örnek hanehalkına uygulanmıştır. 2002 Hanehalkı Bütçe Anketinde daha önceki araştırmalardan farklı olarak 12 yaş ve üzeri değil, 15 yaş ve üzeridekiler istihdama dahil edilmiştir.²⁹

Hanehalkı kullanılabilir geliri türleri itibariyle maaş ve ücret gelirleri, faiz, kira, kar, transferler ve aynı gelirden oluşmaktadır. 2002 yılı anketinde izafi kira gelirleri mülk gelirlerine dahil edilmemiştir. Dolayısıyla önceki dönemler ile karşılaştırma yapılırken bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir.³⁰

Araştırma sonucunda %20'lik nüfus gruplarının gelirden aldıkları paylar en düşük gelirlili %20'lik gruptan başlayarak şöyledir : %5.3, %9.8, %14.0, %20.8, %50.1. Gini katsayısı ise Türkiye geneli için 0.44 olarak hesaplanmıştır. Araştırma sonucuna göre gelir dağılımında Türkiye genelinde ve kentlerde iyileşme gözlenirken, kırsal kesimde

²⁸ DİE, **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları**, Ankara, 1996, (Çevirimiçi) <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>, Erişim Tarihi: 15.02.2008.

²⁹ Zafer Yükseller, **2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2003/6, Aralık 2003, (Çevirimiçi) <http://kutuphane.marmara.edu.tr/ems/ems15.pdf>, 20.01.2007.

³⁰ A.e., s.6-7.

hafif bir bozulma görülmektedir. Gelir eşitsizliğinde bir düzelme olarak Gini katsayısı Türkiye geneli için 1994 araştırmasında 0.49 iken 0.44'e inmiştir.³¹

3.1.10. 2003 Gelir Dağılımı Araştırması

2003 gelir dağılımı araştırması, 1 Ocak–31 Aralık 2003 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen 1512 ve kırsal kesimden her ay değişen 648 hanehalkı olmak üzere aylık toplam 2160, yıllık toplam 25920 örnek hanehalkına uygulanmıştır.³²

Üretim faktörlerine yapılan gerçek ödemeler ile kamu ve özel teşebbüslerden ve dış alemden kişilere yapılan tek taraflı transferlerden, dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferler düşüldükten sonra kalan değer kişisel kullanılabilir gelir olarak tanımlanmıştır.

Hanehalkının fertlerinden herbirinin kişisel yıllık kullanılabilir gelirinin toplamından hanehalkı kullanılabilir gelirine ulaşılmıştır. Hanehalkının kullanılabilir geliri türleri faaliyet gelirleri (maaş, ücret, yevmiye gelirleri ve müteşebbis gelirleri) ve faaliyet dışı gelirlerden (menkul kıymet geliri, gayrimenkul, karşılıksız gelirler) oluşmaktadır.³³

Anket kapsamında hanehalkının son bir yılda elde ettiği kullanılabilir geliri uygulamanın aylık gerçekleşmesi nedeniyle, tüm gelirlerin karşılaştırılabilir olması amacıyla indekslenerek yıl 2003 yılına çekilmiş ve hanehalkı gelirleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak, hanehalkları sayıları 5 eşit parçaya bölünmek suretiyle % 20'lik gruplar oluşturulmuştur.

³¹DİE, **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları**.

³²DİE, 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi, **2003 Gelir Dağılımı Sonuçları**, (Çevirimiçi)
www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/061004/metedoloji.doc, 06.03.2008.

³³ A.e.

Araştırma sonucunda %20'lik nüfus gruplarının gelirden aldıkları paylar en düşük gelirli %20'lik gruptan başlayarak şöyledir: Birinci en alt grup %6.0, ikinci %10.4, üçüncü %14.5, dördüncü %20.9, beşinci en üst grup ise %48.3 paya sahiptir.³⁴

Maaş, ücret, yevmiye gelirlerinin toplam yıllık net gelirden aldığı pay 1994 yılında % 28.3 iken, 2003 yılında % 41.7' ye yükselmiştir. Müteşebbis gelirlerinin toplam yıllık net gelir içindeki payı ise 1994 yılındaki %42,4'den 2003 yılında % 32' ye düşmüştür. Transfer gelirleri 1994 yılındaki %10 dan 2003 yılında % 20'ye yükselmiştir. 1994-2003 yılları arasında transfer gelirleri yaklaşık %75 artmıştır.

Gini katsayısı Türkiye geneli için 0.42 hesaplanmıştır. Buna göre yıllar itibarıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik azalmış olmakla birlikte hala önemini korumaktadır. %20 lik nüfus gruplarına bakıldığında en alt %20'lik grubun geliri 1994'de %4,9 iken 2003 yılında %6 ya yükselmiştir.³⁵

3.1.11. 2004 Gelir Dağılımı Araştırması

2004 yılı gelir dağılımı araştırması, Hanehalkı bütçe anketi 1 Ocak -31 Aralık tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen aylık toplam 720,yıllık toplam 8600 örnek hanehalkıyla yürütülmüştür.

Anket çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan tüm hanehalkı fertleri kapsama alınmıştır. Ancak huzurevi, hapishane, askeri kışla, otel, özel nitelikli hastanede bulunan nüfus ile pratik nedenlerden dolayı göçer nüfus kapsam dışında tutulmuştur.

Hanehalkı bütçe anketi sonuçlarına göre 2004 yılı kullanılabilir gelirine göre oluşturulan %20'lik grupların birinci gruptaki hanehalkının gelirden aldığı pay %6.0, ikinci

³⁴ DİE, **2003 Gelir Dağılımı Sonuçları**.

³⁵ Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 10.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006, s.130.

gruptaki %10.7, üçüncü gruptaki %15.2, dördüncü gruptaki %21.9,ve beşinci grubun hanehalkının gelirden aldığı pay %46.2'dir. Buna göre beşinci %20'lik grubun birinci %20'lik grubun payına oranını veren S80/S20 eşitsizlik ölçüsü 2004 yılında %7.7 olarak gerçekleşmiştir.³⁶

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinden gini katsayısı, Türkiye geneli için 0.40, kentsel yerleşim yerleri için 0.39, ve kırsal yerleşim yerleri için 0.37 olarak gerçekleşmiştir. Sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça bozuk gelir dağılımını ifade eden gini katsayısı, 2003 yılında Türkiye genelinde 0.42 olarak gerçekleşmiştir.

Yıllık kullanılabilir fert gelirlerinin %38.7'si maaş ve ücret geliri, %31.8'i müteşebbis geliri, %21.2'si transfer geliri, %4.9'u mülk geliri, %3.5'i yevmiye gelirinden oluşmaktadır. Kentsel yerleşim yerleri için maaş ve ücret geliri %44.5, müteşebbis geliri %25.7, transfer geliri %21.6, menkul kıymet geliri %2.3, gayrimenkul kıymet geliri %3.2, yevmiye geliri %2.9 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal yerleşim yerleri için sırasıyla %23.9, %5.0, % 47.5, %1.3, %2.0,% 20.2 olarak gerçekleşmiştir.³⁷

2004 yılı gelir dağılımı araştırması sonuçlarına göre hanehalkı tüketim harcamalarının yarısından fazlasını gıda ve konut harcamaları oluşturmaktadır. İstanbul başta olmak üzere batı illerinde konut ve kira harcamaları ön plana çıkarken, doğu illerinde gıda harcamaları ön plana çıkmaktadır. 2004 Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre Türkiye genelinde hanehalklarının yaptığı tüketim harcamaları içinde en yüksek paya %27'lik oranla konut ve kira harcamaları sahip olurken, harcamaların %26,4 oranına gıda ve alkolsüz içecekler sahiptir. Doğu illerinde eğitimin harcamalar içindeki payı %0,7'dir.

³⁶ TÜİK, 2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, **2005 Gelir Dağılımı Sonuçları**, Sayı:207, 25 Aralık 2006, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 5 Nisan 2008.

³⁷ A.e.

İstanbul bölgesinde ise en yüksek payı %32,2 ile konut ve kira harcamaları alırken, gıda ve alkolsüz içeceklerin harcamalardaki oranı %20 ile ikinci sırada yer alır. Sağlık harcamalarında en yüksek payı %3 ile İstanbul alırken en düşük payı %1,4 ile Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi alır. Bölgelerin hanehalkı harcamalarına bakıldığında en yüksek payı 1.266 YTL ile en yüksek aylık ortalama harcamaların İstanbul'da, en düşük harcamanın da 601 YTL ile Doğu Anadolu bölgesinde olduğu görülmektedir.

3.1.11. 2005 GELİR DAĞILIMI ARAŞTIRMASI

2005 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak – 31 Aralık 2005 tarihleri arasında bir yıl süre ile her ay değişen aylık 720, yıllık ise 8640 örnek hanehalkına uygulanarak, Türkiye geneli kentsel ve kırsal yerler ayrımında tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir. Her ay değişen hanehalklarının, aylık tüketim harcaması kapsamında alınan bilgilerin yanı sıra anket ayı bitiminde de fertlerin anket ayı ve son bir yıl içindeki istihdam durumu, iktisadi faaliyeti, mesleği, işteki durumu ile elde ettikleri faaliyet ve faaliyet dışı gelir bilgileri alınmıştır.³⁸

2005 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi için örnekleme çerçevesi iki kaynaktan elde edilmiştir. Belediye teşkilatı olan yerleşim yerleri için; Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2000 yılında gerçekleştirilen Numaralama Çalışması Form Nüfus 1 bilgileri ve belediye teşkilatı olmayan yerleşim yerleri (köyler) için; 1997 Genel Nüfus Tespiti sonuçları birinci aşama örnekleme birimi olan blokların seçiminde ilk aşama örnekleme çerçevesi olarak kullanılmıştır.

Coğrafi kapsam olarak, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan tüm yerleşim yerleri kapsama dahil edilmiştir. Bu yerleşim yerleri, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından belirlenen ve Enstitünün diğer anket çalışmalarında da kullanılmakta olan kent-kır tanımı dikkate alınarak Kentsel ve Kırsal Yerler olarak iki tabakaya ayrılmıştır. Kentsel Yerler,

³⁸ TÜİK, 2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, **2005 Gelir Dağılımı Sonuçları**, Sayı:207, 25 Aralık 2006, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 5 Nisan 2008.

nüfusu 20.001 ve daha fazla olan yerleşim yerleri, kırsal yerler ise nüfusu 20.000 ve daha az olan yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır.³⁹

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2005 yılı gelir dağılımı araştırmasına göre en yoksul %20'lik dilim ile en zengin %20'lik dilim arasındaki fark, 7.7 kattan 7.3'e düşmüştür. Araştırmaya göre, en zengin %5'lik dilimden üst orta dilime doğru 2.5 puanlık bir kayma söz konusudur. Bu da yoksulluğun azalmadığını ancak gelirden orta kesimin aldığı payın artması ile gelir adaletsizliğinde bir düzelmeye yaşandığını göstermektedir.

Açıklanan 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırmasından elde edilen, 2005 Gelir Dağılımı sonuçlarına göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik durumunu ortaya koyan ölçütlerden gini katsayısı 2004 yılında 0,40 iken, 2005 yılı için düşüş göstererek 0,38 olarak gerçekleşmiştir. Gini katsayısının sıfıra yaklaşması, Türkiye'de gelir dağılımının düzelmeye eğilimi içerisinde olduğunu işaret etmektedir.⁴⁰

%5, %10 ve %20'lik gelir dilimlerine göre sınıflandırılan TÜİK verilerinde, en yoksul ve en zengini temsil eden uçlardaki değişim de oldukça dikkat çekicidir. % 20'lik ayrıma göre, en alt %20'yi temsil eden grubun gelirinde %6,0'dan %6,1'e çıkarken, %5'lik dilimler incelendiğinde, en alt grubun geliri %0,85'ten %0,78'e düştüğü görülmektedir.⁴¹

Diğer taraftan 2005 yılında Türkiye'de açlık sınırının altında yaşayan kişilerin nüfusa oranı %0.87, yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı ise %20.5'tir. 2004 yılında bu oranlar sırasıyla %1.29 ve %25.6 idi. Yani burada da tıpkı gelir dağılımı adaletsizliğinde olduğu gibi düzelmeye söz konusudur. Buna karşılık ülke nüfusunun dörtte birinin hâlâ yoksulluk sınırı altında yaşaması son derecede dikkat çekicidir.

³⁹ A.e.

⁴⁰ TÜİK, 2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, **2005 Gelir Dağılımı Sonuçları**.

⁴¹ A.e.

3.2. Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde Türlerine Göre Gelir Dağılımı Analizi

Çalışmanın bu bölümünde bireysel, fonksiyonel, bölgesel ve sektörel gelir dağılımı türlerine göre 1990 sonrası dönem gelir dağılımı verilerinin analizine yer verilmiştir.

3.2.1. Bireysel Gelir Dağılımı

Bireysel gelir dağılımı, hanehalklarının yüzde dağılımıyla, gelirin yüzde dağılımının karşılaştırması esasına dayanır. Ülkemizde yurt çapında gelir dağılımını inceleyen en son araştırma Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2005 yılı ‘Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Araştırması’dır.

Türkiye’de 1990 sonrası dönemde yapılan gelir dağılımı araştırmalarının sonuçlarına göre %20’lik hanehalkı gruplarının gelirden aldıkları paylar Tablo 1 de sunulmuştur. Bu verilere göre zaman içinde gelir gruplarının nasıl değiştiği izlenebilmektedir. Tüm yıllar için verilere genel olarak baktığımızda milli gelirden en düşük payı alan %20’lik grubun aldığı payın en yüksek gelirli %20’lik gelir grubunun payına oranla çok küçük olduğu görülmektedir. Yıllar arasında en iyimser sonucu gördüğümüz 2005 yılında dahi en yüksek %20’lik gelir payı en düşük %20’lik gelir payının yaklaşık 7,3 katı olarak hesaplanmıştır. Diğer taraftan 2005 yılına kadar azalan bir seyir izlemesine rağmen toplam gelirin %44,4 gibi yarısına yakın bir kısmının nüfusun %20’si tarafından elde edildiği görülmektedir. Toplam gelirin %56,6 si ise orantısız bir şekilde nüfusun %80 arasında paylaşılmaktadır. Bu veriler ışığında ülkemizde gelir dağılımında ciddi bir bozukluk olduğu görülmektedir.

Tablo 1 : % 20'lik Grupların Gelirden Aldığı Paylar

Hanehalkı Yüzdeleri	Türkiye					Kent					Kır				
	1994	2002	2003	2004	2005	1994	2002	2003	2004	2005	1994	2002	2003	2004	2005
Birinci %20	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1	4,8	5,5	6,1	6,4	6,4	5,6	5,2	6,4	6,3	6,1
İkinici %20	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1	8,2	9,7	10,3	10,8	11,5	10,1	10,3	11	11,2	11,3
Üçüncü %20	12,6	14	14,5	15,2	15,8	11,9	13,9	14,5	15,2	16,0	14,8	14,7	15	15,8	15,9
Dördüncü %20	19	20,8	20,9	21,9	22,6	17,9	20,5	20,8	21,4	22,6	21,8	21,7	21,2	22,7	22,6
Beşinci %20	54,9	50,1	48,3	46,2	44,4	57,2	50,4	48,3	46,1	43,5	47,7	48,0	46,3	43,9	44,2
Gini Katsayısı	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38	0,51	0,44	0,42	0,39	0,37	0,41	0,42	0,40	0,37	0,38

Kaynak: TÜİK, 2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, 2005 Gelir Dağılımı Sonuçları, Sayı:207, 25 Aralık 2006, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 5 Nisan 2008.

DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1996, (Çevirimiçi) <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>, 15.02.2008.

2005 yılı verilerine bakıldığında ise 1994 yılına nazaran Türkiye geneli içinde en düşük gelire sahip %20 nüfusun payı %4,9'dan %6,'ya çıkmıştır. Bu orana kentsel ve kırsal alanları ayırarak bakıldığında kentsel alanda en düşük gelire sahip %20 nüfusun payı %4,8'den %6,4'e, kırsal alanda %5,6'dan %6,1'e yükselmiştir. En yüksek gelire sahip %20 nüfusun gelir içindeki payı ise Türkiye genelinde %54,9'dan %44,4'e, kentsel alanda %57,2'den %43,5'e, kırsal alanda %47,7'den 44,2'ye düşmüştür.

Tablo 1 deki veriler ışığında 1994 yılından itibaren gelir dağılımında bir miktar düzelme olduğunu söylenebilir ancak 2005 yılı itibariyle 0,38 olan gini katsayı eşitsiz bir dağılımı göstermektedir. UNDP'nin 2005 yılı raporuna göre gelişmiş ülkelerde gini katsayısı 0,25 ile 0,40 değerleri arasında yer almaktadır. Gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde gelir daha adil dağılmaktadır. ABD ve İngiltere gibi gelir dağılımının nispeten daha bozuk olduğu ülkelerde insanların sosyal hizmetlere ulaşımındaki yeterlilik

ve yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların sayısının az olması nedeniyle gelir dağılımı sorunu az gelişmiş ülkelere oranla daha az rahatsız edici durumdadır.⁴²

3.2.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Gelirin fonksiyonel dağılımı ülke içinde yaratılan milli gelirin üç temel üretim faktörü olan işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında nasıl dağıldığını gösterir. Burada Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımı alanında 1990 sonrası dönemde yapılan araştırma ve çalışmaların sonuçları özetlenmekte ve yorumlanmaktadır.

Tablo 2: Gelir Elde Eden Hanehalkı Fertlerinin Elde Ettiği Gelir Türleri

Gelir Türleri	Yıllar				
	1994	2002	2003	2004	2005
	%	%	%	%	%
Toplam	100	100	100	100	100
Maaş ve Ücret	23,7	35,8	38,7	38,7	39,2
Yevmiye	4,6	2,9	3,1	3,5	3,3
Müteşebbis	42,4	34,5	32	31,8	28,8
Gayri Menkul	11,6	4,4	3,6	2,7	2,9
Menkul Kıymet	7,7	4,9	2,6	2,2	2,7
Transfer	10,0	17,5	20	21,2	23,0

Kaynak: TÜİK, 2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, **2005 Gelir Dağılımı Sonuçları**, Sayı:207, 25 Aralık 2006, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 5 Nisan 2008.

DİE, **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları**, Ankara, 1996, (Çevirimiçi) <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/gelir11.gif>, 15.02.2008.

TÜİK tarafından 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılan Hanehalkı Bütçe Anketi verilerine göre hanehalkı yıllık kullanılabilir gelirlerinin gelir türlerine göre dağılımı yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁴² Inequality in Income or Consumption, **UNDP Human Development Report 2005**, (Çevirimiçi) <http://hdr.undp.org/reports/global/2005/s.283-290>, 13.02.2008.

Tablo 2’de görüldüğü gibi maaş ve ücret gelirlerinin payı diğer gelir türlerinin payından daha fazladır. Burada maaş ve ücret geliri elde eden nüfusun diğer gelir türleri elde eden nüfustan daha fazla olması etkilidir. 2005 yılı verilerine göre yıllık kullanılabilir fert gelirlerinin %39,2’si maaş ve ücret geliri, %28,8’i müteşebbis geliri, %23’ü transfer gelirleri, %5,6’sı mülk geliri, %3,3’ü ise yevmiye gelirinden oluşmaktadır. Aynı oranlar 1994 yılında sırasıyla, %23.7, %42.4, %10.0, %19.3 ve %4.6 olarak gerçekleşmiştir.

Çeşitli gelir gruplarının milli gelirden aldıkları payların hangi seviyede olduğunun tespitinde kullanılan yöntemler, veri seçimi, ücret ortalamalarının tayini gibi hususlar bireysel araştırmalarda çok etkili olduğu için araştırma sonuçları her zaman karşılaştırılabilir nitelikte olmamaktadır. Bu bakımdan 1994 yılı ile 2005 yılı arasındaki verileri karşılaştırırken araştırma yöntemlerindeki değişikliklere dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin 1994 yılı araştırmasında kira gelirleri mülk gelirleri kapsamında iken 2002 yılından itibaren fert gelirlerine dahil edilmiştir. Bu nedenle 1994 yılında %19,3 olan mülk gelirleri 2002 yılında %9,3, 2003’te %6,2 2004’te %4,8 ve son olarak 2005 yılında %5,6 olarak gerçekleşmiştir.

Söz konusu dönem için transfer gelirlerini incelediğimizde %13 puanlık bir artış görülmektedir. 1994 yılında %10 olan transfer gelirleri 2005 yılına gelindiğinde %23’e yükseldiği görülmektedir. Burada emekli nüfusun artışının ve sosyal yönlü yapılan transfer harcamalarının artışının etkisi olmuştur.

Aşağıda görülen Tablo 3’de 1994 yılı için ortalama yıllık gelirin çalışanların işteki durumuna göre bölüşümü incelenmiştir. TÜİK tarafından 1994 yılında gerçekleştirilen gelir dağılımı araştırması diğer çalışmalarla kıyaslandığında daha dar kapsamlı olmasına rağmen gelir dağılımı konusunda bilgi vericidir. Tablo 3’e göre %35,1 gibi bir oranla nüfusun en büyük payını oluşturan iş durumu ücretsiz aile işçiliğidir. Ücretli kesim ise nüfusun %27,8’ini oluşturmaktadır. Buradan 1994 yılı için ülkemizde ücretli kesimin yeterince büyüyememiş olduğunu görülmektedir. Ancak ücretli kesimin istihdam içindeki payı gelişmiş ülke olma kriterlerinden biridir. Aynı verilere gelişmiş ülkeler için

bakıldığında, ücretli kesimin istihdam içindeki payının %80 - %90 dolaylarında olduğunu görülmektedir.

Tablo 3: Hanehalkı Bireylerinin Esas İşteki Durumlarına Göre Gelirleri 1994

Esas İşteki Durumu	Hanehalkı (%)	Gelir (%)	Ortalama Gelir (Milyon TL)
Ücretli/Maaşlı	27,8	35,1	75,3
Yevmiyeli	9,3	5,8	38,1
Kendi Hesabına	24,0	37,0	93,5
İşveren	3,7	21,1	336,0
Ücretsiz Aile İşçisi	35,1	-	-
Toplam	100 24557,4	100 1462,9	100 59,6

Kaynak: DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu, Ankara, 2001, s.14, (Çevirimiçi)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oik610.pdf>, 03.02.2007.

Ülkemizde işçileşmenin yeterli düzeylere ulaşamamasında ücretsiz aile işçiliği önemli yer tutmaktadır. Gelişmiş ülkelerde de ücretsiz aile çalışanları söz konusudur ancak nüfus içindeki oranları çok düşüktür. Ülkemizde kırsal kesimde çalışan nüfusun görece çok olması nedeniyle özellikle bu alanda çalışan ücretsiz aile işçilerinin nüfus içindeki oranı yüksektir. 1994 yılı için Türkiye nüfusunun % 35,1 ini oluşturan ücretsiz aile işçiliğinin 1990 yılında AB nüfusunun ortalama %2,7'si civarındadır.

Tablo 4'de, 2003, 2004, 2005 yıllarında Türkiye genelinde hanehalkı bireylerinin esas işteki durumlarına göre yıllık ortalama gelirleri gösterilmektedir. Tabloya göre 2003 yılında 5.297 Milyon TL olan esas işten elde edilen yıllık gelir ortalaması 2005 yılına varıldığında 967 YTL artarak 6.264 YTL'ye ulaşmıştır. Esas işten elde edilen yıllık ortalama geliri kentsel ve kırsal alanlar için ayrı olarak incelediğimizde 2005 yılında kentsel alanlarda elde edilen yıllık ortalama gelirin kırsal alan gelirinin yaklaşık 2,2 katı olduğu görülmektedir.

Tablo 4 : Hanehalkı Bireylerinin Esas İşteki Durumlarına Göre Yıllık Ortalama Gelirleri

Esas İşteki Durum	Türkiye			Kent			Kır		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005	2003	2004	2005
	Gelir (Milyon TL)	Gelir (Milyon TL)	Gelir (YTL)	Gelir (Milyon TL)	Gelir (Milyon TL)	Gelir (YTL)	Gelir (Milyon TL)	Gelir (Milyon TL)	Gelir (YTL)
Toplam	5297	5827	6264	7102	8028	8008	3366	3464	3841
Ücretli/Maşlı	6520	7220	8007	6845	7431	8392	5309	6360	6560
Yevmiyeli	2424	2464	2886	2641	2889	3159	2105	2002	2534
Kendi Hesabına	5913	6800	7240	7221	9041	9054	5327	5776	6398
İşveren	17754	20268	20088	18507	23467	23108	15895	11427	12855
Ücretsiz Aile İşçisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak : TÜİK, 2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, “2005 Gelir Dağılımı Sonuçları”, Sayı:207, 25 Aralık 2006, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 5 Nisan 2008. DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu, Ankara, 2001, s.14, (Çevirimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oik610.pdf>, 03.02.2007.

3.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Tarım, sanayi, hizmet, ticaret ve diğer sektörlerin milli gelirden aldıkları payları gösteren sektörel gelir dağılımı, ülkenin ekonomik gelişimi açısından da bilgi verir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemde izledikleri yol, sosyal hasılaya katkısı gibi ekonomik veriler, devlete gösterge teşkil ederek hangi sektörlerin teşvik edileceğini hangi sektörlerin milli gelir dağılımını ne şekilde etkilediğini sektörler göre gelir dağılımının sonuçlarına bakarak karar verme imkanı sağlar.⁴³

Sektörel gelir dağılımı analizleri, ülkenin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi verir. Gelişmiş ekonomilerde, ekonomi sanayileşmesini tamamlayıp hizmet aşamasında

⁴³ Şevki Özbilin, **Maliye Politikası**, Bursa, Ezgi Yayınevi, 1998, s. 129.

olmasından dolayı tarım sektörünün milli gelirdeki payı azdır. Az gelişmiş ülkelerde ise ekonomi tarıma dayalı olduğundan tarım sektörünün milli gelirdeki payı fazladır.

Sektörel gelir dağılımı ülkenin endüstrileşme sürecinde hangi konumda olduğu, küreselleşme sürecinde ise hangi sektöre ağırlık vermesi veya vermemesi gerektiği gibi konularda ülkelere politika önerileri açısından ışık tutar. Tablo 5'te, ülkemizde sektörel gelir dağılımını açıklamaya yönelik yıllar itibariyle sektörlerin GSMH ve istihdamdaki paylarına ilişkin veriler gösterilmiştir.

Tablo 5: Yıllar İtibariyle Sektörlerin GSMH ve İstihdamdaki Payları

Yıllar	Sektörler					
	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	GSMH'daki Payı (%)	İstihdamdaki Payı (%)	GSMH'daki Payı (%)	İstihdamdaki Payı (%)	GSMH'daki Payı (%)	İstihdamdaki Payı (%)
2000	13,1	36,0	27,8	24,0	59,0	40,0
2001	13,6	37,6	28,5	22,7	57,8	39,7
2002	13,6	34,9	28,8	23,0	57,6	42,1
2003	12,5	33,9	29,3	22,7	58,2	43,4
2004	11,6	34,0	29,2	23,0	59,2	43,0
2005	11,4	29,5	28,9	24,7	59,7	45,8

Kaynak: TÜİK, **Ulusal ve Uluslararası Seçilmiş Ekonomik Göstergeler**, (Çevirimiçi) <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=20&altMenuGoster=1>, 05 Nisan 2008.

TÜİK, **İşgücü İstatistikleri, Hanehalkı İşgücü Araştırmaları**, (Çevirimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8, 05 Nisan 2008.

Tabloda görüleceği üzere, tarım sektöründe 2000 yılından sonraki ilk iki yıl için %0,5 artış göstermiş, 2005 yılına gelindiğinde %1,7 azalarak %11,4'e düşmüştür. Sanayi ve hizmetler sektörleri, 2000 yılından 2005'e GSMH ve istihdamdaki paylarını arttırarak; Sanayi GSMH'da %28,9 istihdamda %24,7'ye, Hizmetler GSMH'da %59,7 istihdamda %45,8'e çıkmıştır.

**Tablo 6 : Gayri Safi Milli Hasıladaki Sektör Payları ve Gelişme Oranları
(1987 sabit fiyatları) Milyar TL.**

YILLAR	GSMH	GSMH Gelişme (%)	Tarımın Payı (%)	Tarımdaki Gelişme (%)	Sanayinin Payı (%)	Sanayideki Gelişme (%)	Hizmetler Payı(%)	Hizmetlerdeki Gelişme (%)
1990	84.592	9,4	16,3	7,4	25,9	9,4	57,9	10,1
1991	84.887	0,3	16,1	-0,9	26,5	2,7	57,4	-0,5
1992	90.323	6,4	15,8	4,4	26,5	6,4	57,8	7,1
1993	97.677	8,1	14,5	-0,8	26,5	8,1	59	10,4
1994	91.733	-6,1	15,3	-0,9	26,6	-5,7	58,1	-7,5
1995	99.028	8	14,4	1,6	27,7	12,4	57,9	7,6
1996	106.080	7,1	14	4,1	27,7	7,1	58,3	7,9
1997	114.874	8,3	12,7	-1,8	28,1	9,9	59,2	10
1998	119.303	3,9	13,4	9,6	27,6	2	59	3,5
1999	112.044	-6,1	13,4	-6,1	27,9	-5,1	58,7	-6,6
2000	119.144	6,3	13,1	4	27,8	6	59	6,9
2001	107.783	-9,5	13,7	-4,4	28,5	-7,1	57,8	-11,9
2002	116.338	7,9	13,7	6,9	29,3	9,4	56,9	7
2003	123.165	5,9	12,6	-2,5	29,9	7,8	57,5	6,9

Kaynak : DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK Raporu, Ankara, 2001, s.14, (Çevirimiçi)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oik610.pdf>, 03.02.2007.

DİE, Ulusal ve Uluslararası Seçilmiş Ekonomik Göstergeler,

<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/101202t.html>, 08.04.2008.

1990 yılından 2003 yılına kadar olan tarım, sanayi, hizmetler sektörlerini GSMH içerisindeki payları ve gelişme oranları bir bütün olarak Tablo 6'da şekillendirilmiştir. Buna göre, Türkiye'de ekonomik krizlerin yaşandığı 1994 ve 2001 yılları ile Marmara Depreminin yaşandığı 1999 yılı haricindeki yıllarda hizmetler sektörünün GSMH içerisindeki payının büyüdüğü görülmüştür. 2003 yılı itibarıyla GSMH içerisinde tarımın payı %12,6 iken, sanayinin payı %29,9, hizmetler sektörünün payı %57,5 olmuştur. Bu

oran 1990 yılında tarımda %16,3, sanayide %25,9 olarak karşımıza çıkmaktadır. Son 13 yıl içerisinde GSMH' daki tarım sektöründen sanayiye olan kayma, buradan daha net bir şekilde görülmektedir.

Sektörel gelir dağılımına ilişkin son dönemlerde başka bir gösterge olan Hanehalkının Temel Gelir Kaynağına Göre Tüketim Harcamaları'nın dağılımı incelendiğinde ise temel gelir kaynağı maaş, ücret, yevmiye gelirlili hanehalkları %25 ile en yüksek payı konut harcamalarına ayırmışlardır. 2005 yılı sonuçları ile 2004 yılında gerçekleştirilen araştırma sonuçları karşılaştırıldığında da; gıda harcamasına ayrılan aylık payın %26,4'ten %24,8'e düştüğü, buna karşılık ulaştırma harcamalarının %9,5'dan %12,6'ya yükseldiği görülmüştür.⁴⁴

3.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel dengesizlik dar anlamda bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında görülen sosyo-ekonomik eşitsizlikler olarak nitelendirilebilir. Bölgeler arası sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında, tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından büyük ölçüde farklılıkların olmasıdır. Bütün bu göstergelerin ortaya çıkardığı sonuçlar bölgeler arasında gelir dağılımının da farklı olması sonucunu doğurur.

Bölgeler arası gelir dağılımının adaletsiz oluşu toplumsal yapının önemli bir göstergesidir. Eğitim, nüfus yapısı, coğrafi konum, doğal kaynaklar, ekonomik faaliyetler, bölgesel sermaye birikimi, istihdamın yapısı, altyapı gibi faktörlerin farklılığı nedeniyle bölgesel dengesizlikler oluşmaktadır. Bu bakımdan olumsuz bir sonuç niteliğinde olan bölgeler arası gelir dağılımı adaletsizliği bu sonuca neden olan olumsuz faktörlerin

⁴⁴ TÜİK, Haber Bülteni, **2005 Hanehalkı Tüketim Harcaması Sonuçları**, Sayı: 154, 18 Eylül 2006, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2039>, 08.05.2008.

ortadan kaldırılmasıyla giderilebilir. Bunun için bölgesel sosyo-ekonomik dengesizliklere yol açan etmenlerin düzeltilmesi gereklidir.⁴⁵

Bilindiği gibi ülkemiz bölgesel dengesizliklerin yaşandığı ve bu dengesizliklerin zaman içinde derinleştiği bir ülkedir. Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında özellikle Kuzeybatısı ile Güneydoğusu arasında ciddi sosyo-ekonomik dengesizlikler mevcuttur. Maalesef bu güne kadar devlet tarafından yapılan yatırımlar ve özel kesime teşvikler bölgesel dengesizlikleri azaltmada yeterli olamamıştır.⁴⁶

Bölgelerin sahip olduğu ekonomik potansiyele ilişkin göstergeler farklı olduğu için bölgesel gelir dağılımında adaletten söz edildiğinde ancak göreceli eşitlik söz konusu olabilir. Farklı konum ve potansiyele sahip olan bölgeler arasında hiçbir zaman mutlak eşitlik söz konusu olamaz bu nedenle her bölge için kendi özelliklerine uygun olarak politikalar uygulanmalıdır.

Bu çalışmada bölgesel sosyo-ekonomik dengesizliklerin nedenleri ve sonuçları üzerinde ayrıntılı olarak durmayacağız. Sadece durum tespiti yapmakla yetineceğiz. Tablo 7'de 1990-2005 yılları arasında kişi başına GSYİH'nin bölgelere göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo incelendiğinde Marmara ve Ege Bölgesinin Türkiye'nin en yüksek gelirli bölgeleri olduğunu görülmektedir. Marmara Bölgesi'nde 1990 yılında kişi başına GSYİH 2.274.373 TL iken 2005 yılına gelindiğinde %17,5 lik bir artışla 2.671.361 TL değerine ulaşmıştır. Ege Bölgesi'nde ise kişi başına GSYİH 1990 yılında 1.822.911 TL iken %42,9 oranında artarak 2005 yılında 2.605.537 TL değerine ulaşmıştır. Tabloda açıkça görüldüğü gibi bu bölgedeki hanehalklarının GSYİH'dan aldıkları pay diğer bölgelerin ve Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Türkiye'nin en düşük gelirli bölgelerinin ise Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri olduğu görülmektedir. Kişi başına GSYİH'nin en düşük olduğu Doğu

⁴⁵ DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 1994, s.296.

⁴⁶ Erdoğan Özötün, **Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın İller İtibariyle Dağılımı 1979-1986**, İstanbul Sanayi Odası Yayını, İstanbul, 1988, s.32.

Anadolu bölgesinde 1990 yılında kişi başına gelir 615.865 TL iken 2005 yılına gelindiğinde %28,4'lük bir artışla 790.676 TL olmuştur. Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise kişi başına GSYİH %26 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde kişi başına gelir artışının en fazla olduğu bölge ise %70,1 oranında artışla Karadeniz Bölgesi'dir, bunu %52 ile İç Anadolu Bölgesi ve %42,9 ile Ege Bölgesi takip etmiştir. Karadeniz bölgesindeki kişi başına GSYİH artışının yüksek olmasında bölgenin son yıllarda nüfusunun azalmakta olması etkili olmuştur.

Tablo 7 : Bölgelere Göre Kişi Başına GSYİH (1987 Fiyatlarıyla TL)

BÖLGELER	1990	1992	1994	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AKDENİZ	1,481,551	1,453,896	1,452,261	1,554,081	1,712,882	1,617,706	1,607,672	1,498,072	1,597,268	1,662,461	1,782,159	1,883,823
D. ANADOLU	615,865	626,713	643,754	647,481	673,339	656,732	635,411	620,311	655,728	687,582	742,546	790,676
EGE	1,822,911	1,856,538	1,918,373	2,103,466	2,280,039	2,117,534	2,234,412	2,030,079	2,175,696	2,276,074	2,452,413	2,605,537
G. D. ANADOLU	890,773	918,768	853,544	888,899	989,641	902,960	925,812	904,705	960,906	996,989	1,065,451	1,122,762
İÇ ANADOLU	1,364,712	1,424,737	1,427,576	1,549,648	1,708,810	1,623,860	1,650,019	1,480,437	1,733,115	1,812,839	1,953,034	2,074,706
KARADENİZ	1,001,788	1,077,467	1,063,647	1,213,393	1,366,704	1,326,361	1,279,616	1,193,638	1,362,034	1,445,450	1,580,352	1,704,203
MARMARA	2,274,373	2,309,062	2,169,458	2,457,502	2,667,003	2,472,951	2,621,463	2,318,719	2,289,852	2,374,578	2,536,311	2,671,361
TÜRKİYE	1,487,082	1,530,808	1,507,540	1,670,657	1,829,755	1,719,559	1,760,856	1,601,407	1,711,527	1,786,748	1,921,135	2,036,782

Kaynaklar: DİE, **İstatistiksel Bölgelere ve İllere Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 2001**, Ankara, 2003, (Çevirimiçi) <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSYIH/160503t.html>, 21.11.2007

DPT, **İstatistik Bölge Birimlerine Göre Çeşitli Göstergeler**, Ankara, Nisan 2003, (Çevirimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003/10.xls>, 21.11.2007.

TÜİK, **Bölgesel İstatistikler**, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloyilSutunGetir.do?durum=ackapa&menuNo=113&altMenuGoster=1>, 09.03.2008.

2006 yılı Hanehalkı Tüketim Harcamaları anketinin sonuçlarına göre Türkiye genelinde hanehalkı başına aylık tüketim harcaması 1.225 YTL'dir. Kırsal ve kentsel yerler olarak baktığımızda ise bu rakam kentsel yerlerde 1.364 YTL, kırsal yerlerde ise ortalama 973 YTL olarak tahmin edilmiştir. Tüketim harcamaları içinde en yüksek payı %27,2 ile konut harcamaları alırken %24,8 oranında gıda harcaması, %13,1 oranında

ulaştırma harcaması, %2,1 oranında eğitim harcaması ve %2,2 oranında kùltür ve eğlence harcaması yapılmıştır.⁴⁷

Tablo 8 : Bùlgelere Gùre Hanehalkı Tùketim Harcamaları 2003- 2004- 2005

BÙLGELER	Toplam	Gıda ve Alkolsüz İçecekler	Alkollü İçecekler Sigara ve Tütün	Giyim ve Ayakkabı	Konut ve Kira	Mobilya ve Ev Aletleri	Sağlık	Ulaştırma	Haberleşme	Eğlence ve Kùltür	Eğitim	Çeşitli Mal ve Hizmetler
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
AKDENİZ	11.8	12.7	11.7	12.1	10.4	12.1	12.1	14.4	11.4	9.8	11.2	11.3
BATI ANADOLU	11.8	10.2	11.0	11.6	12.1	12.3	11.4	11.9	12.2	17.2	16.8	12.8
BATI KARADENİZ	5.4	6.7	5.3	5.1	5.0	6.1	4.3	4.3	5.4	4.1	4.2	6.0
BATI MARMARA	4.3	4.4	5.3	4.3	4.3	3.9	4.4	4.1	4.0	4.1	4.4	4.7
DOğU KARADENİZ	3.9	4.6	3.8	4.3	3.3	4.3	4.4	3.5	4.3	4.0	4.8	3.5
DOğU MARMARA	9.2	8.9	10.5	9.5	9.0	10.3	7.5	9.3	9.6	8.6	6.9	10.4
EGE	15.6	14.5	16.8	15.5	15.9	16.4	14.2	16.8	15.2	19.0	14.6	14.7
G.DOğU ANADOLU	4.7	6.9	4.7	6.0	3.8	4.4	4.1	2.7	3.9	2.8	2.7	5.9
K.DOğU ANADOLU	2.1	2.8	2.4	2.7	1.8	2.4	1.1	1.5	2.0	1.3	1.2	1.8
ORTA ANADOLU	4.8	5.7	6.3	5.4	4.5	5.5	3.3	3.7	4.9	3.3	4.2	5.0
O.DOğU ANADOLU	3.2	4.2	3.1	4.3	2.8	3.6	2.0	2.0	3.1	2.3	1.8	2.5
İSTANBUL	23.2	18.4	19.2	19.2	27.1	18.4	31.2	25.7	24.1	23.5	27.2	21.4

Kaynak: TÜİK, **2003-2004-2005 Hanehalkı Tùketim Harcamaları Bölgesel Sonuçları**, Sayı:84, 30 Mayıs 2007 (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=1890>, 01.06.2007.

⁴⁷ TÜİK, **2006 Hanehalkı Tùketim Harcaması Sonuçları**, Sayı:152, 18 Eylül 2007, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=569>, 09.03.2008.

Tablo 8'de 2003, 2004 ve 2005 yıllarında uygulanan Hanehalkı Bütçe Anketi verileri istatistiksel yöntemlere göre birleştirilmesiyle ulaşılan bölgesel düzeyde tüketim harcamaları gösterilmiştir. Bu verilere göre toplam tüketim harcamasının %23,2'si İstanbul'da oturan hanehalkları tarafından yapılırken, Ege Bölgesi %15,6'lık oranla ikinci sırada yer almaktadır. Harcamaların sadece % 2,1'i ise Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'ne aittir.

Bölge içindeki harcama gruplarının dağılımına bakıldığında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hanehalklarının tüketim amaçlı yaptığı harcamalar içinde en yüksek payı % 38,4 oranıyla gıda ve alkolsüz içecekler harcaması alırken, aynı bölgede harcamalardaki en düşük payı %1,1 ile eğitim hizmetleri oluşturmaktadır. İstanbul Bölgesi'nde ise harcama grupları içerisinde en yüksek payı %31,2 ile konut ve kira harcamaları alırken, gıda ve alkolsüz içecekler grubu %20,7 oranıyla ikinci sırada yer almaktadır. Konut, sağlık, lokanta ve otel harcamalarına en yüksek payı İstanbul Bölgesi ayırırken, ulaştırma harcamalarına Akdeniz Bölgesi, eğitim harcamalarına ise Batı Anadolu Bölgesi en yüksek payı ayırmaktadır.

Görüldüğü gibi Türkiye'nin doğu ile batı bölgeleri arasında gelir düzeyi açısından doğu aleyhine önemli bir farklılık söz konusudur. Bu durum geri kalmış bölgelerden gelişmiş batı bölgelerine doğu göçe neden olmakta ve bunun sonucu olarak çarpık kentleşme ve asayiş sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan bölgeler arası gelir farklılıklarının tüm dünyada ayrılıkçı hareketlere zemin hazırladığı düşünüldüğünde, ülkemizde yaşanan terör olaylarının bir nedeni olarak doğu ile batı arasındaki gelir farklılıkları gösterilebilir.⁴⁸

⁴⁸ Orhan Karaca, **Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı?**, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, İstanbul - 2004, s.10, Çevirimiçi <http://www.tek.org.tr/dosyalar/O-KARACA.pdf>, 19.02.2008.

3.3. Türkiye’de Gelir Dağılımı Politikalarını Sınırlayan Yapısal Faktörler

Türkiye’de istihdamın yapısı, işsizlik, kayıtdışı ekonomi, enflasyon, vergi sistemi, sosyal güvenlik politikaları, konsolide bütçe harcamaları gibi pek çok faktör gelir dağılımı politikalarını sınırlamaktadır. Bu bölümde Türkiye’de gelir dağılımını iyileştirici yöndeki uygulamaları güçleştiren unsurlardan Türkiye’de İstihdamın yapısı ve işsizlik ile kayıtdışı ekonomi ele alınacaktır.

3.3.1. Türkiye’de İstihdamın Yapısı ve İşsizlik

İstihdam ve işsizlik konuları daha önceki dönemlerde olduğu gibi günümüzde de güncelliğini koruyan sorunlardandır. Bir ekonomide yaratılan gelirden pay alınabilmesi için her şeyden önce bireylerin bir işte çalışır olması gerekmektedir. Bu bakımdan istihdam arttırıcı ve işsizliği önleyici politikalar, yatırım politikaları öncelikli olmak üzere siyasal iktidarların amaçlaması gereken temel hedeflerin başında gelmelidir.

Tablo 9: İşgücü Durumu (Nisan)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)	68 733	69 500	43 289	44 194	25 443	25 306
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	49 054	49 819	31 335	32 117	17 719	17 702
İşgücü (000)	23 512	23 943	14 183	14 520	9 330	9 423
İstihdam (000)	21 216	21 650	12 532	12 815	8 684	8 834
İşsiz (000)	2 296	2 293	1 650	1 704	646	589
İşgücüne katılma oranı (%)	47.9	48.1	45.3	45.2	52.7	53.2
İstihdam oranı (%)	43.3	43.5	40.0	39.9	49.0	49.9
İşsizlik oranı (%)	9.8	9.6	11.6	11.7	6.9	6.2
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	12.4	12.3	11.9	12.1	13.9	13.1
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı^(*)(%)</i>	18.7	17.4	20.9	20.3	14.8	12.4
Eksik istihdam oranı (%)	3.4	3.6	3.0	3.4	4.0	3.8
<i>Genç nüfusta eksik istihdam oranı^(*)(%)</i>	3.5	4.0	2.8	3.7	4.7	4.7
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	25 542	25 876	17 153	17 597	8 390	8 278

^(*) 15-24 yaş grubundaki nüfus

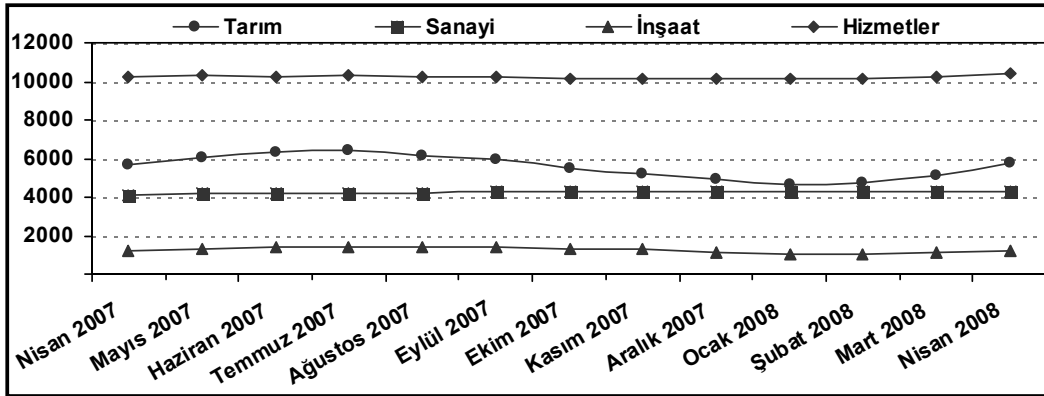
Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Nisan Dönemi Sonuçları (Mart, Nisan, Mayıs 2008)

Sayı:118, 15.07.2008, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2005> , 16.07.2008.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Nisan dönemi sonuçlarına göre Türkiye'de kurumsal olmayan sivil nüfus bir önceki yılın aynı dönemine göre 768 bin kişilik bir artış ile 69 milyon 435 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 746 bin kişi artarak 49 milyon 752 bin kişiye ulaşmıştır.⁴⁹

Tablo'9 da 2007 yılı ve 2008 Nisan dönemine ilişkin Türkiye'deki işgücü durumu gösterilmiştir. Görüldüğü gibi 2008 yılı Nisan döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 134 bin kişi artarak, 20 milyon 752 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan sayısı 198 bin kişi azalırken, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı 332 bin kişi artmıştır.

Şekil 6. : İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı, (Bin Kişi)



Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Nisan Dönemi Sonuçları (Mart, Nisan, Mayıs 2008) Sayı:118, 15 Temmuz 2008, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2005>, 16.07.2008.

Şekil 6'da Nisan 2007 - Nisan 2008 dönemlerinde, Türkiye'de istihdam edilenlerin sektörel dağılımı gösterilmiştir. Buna göre grafikte gösterilen bir yıllık zaman dilimi içerisinde Türkiye'de çalışan nüfusun %26.4'ü tarım, %19.7'si sanayi, %5.7'si inşaat, %48.2'si ise hizmetler sektöründe istihdam edilmiştir. İstihdamın sektörel dağılımının son bir yıldaki değişimi baktığımızda ise istihdamın tarım sektöründeki payının 0.3 puan,

⁴⁹ TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Nisan Dönemi Sonuçları (Mart, Nisan, Mayıs 2008) Sayı:118, (Çevirimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2005>, 16.07.2008.

hizmetler sektöründeki payının 0.1 puan azaldığını görmekteyiz. Buna karşılık sanayi sektörü ile hizmetler sektörü paylarının 0.2 puan arttığı görülmektedir.

Bir ekonomideki istihdamın yapısı gelir dağılımı etkileyen en önemli faktörlerden biridir. TÜİK Nisan 2008 verilerine göre Türkiye’de istihdamın yapısını incelediğimizde son bir yıllık zaman diliminde istihdam edilenlerin %73.1’i erkek nüfustur ve %60.2’si lise altı eğitilidir. İstihdam edilenlerin %58.9’u ücretli, maaşlı ve yevmiyeli iken %27’si kendi hesabına çalışanlardan ve %14.1’i ücretsiz aile işçilerinden oluşmaktadır.

Ekonomide işsizliğin varlığı gelir dağılımı iyileştirmeye yönelik uygulamaları olumsuz yönde etkilemektedir. Nisan 2008 verilerine göre Türkiye genelinde işsizlik oranı geçen yılın aynı dönemine göre 0.2 puanlık bir azalış göstererek %9.6’ olarak gerçekleşmiştir. Bu dönem zarfında ülke genelindeki işsiz sayısı 3 bin kişi azalarak 2 milyon 293 bin kişiye düşmüştür. Tarım dışı işsizlik oranlarına baktığımızda ise Nisan 2008 verilerine göre geçen yılın aynı dönemine kıyasla 0.1 puanlık bir azalış göstererek %12.3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı erkekler için %11.3, bayanlar için ise %16.2 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁰

Türkiye’de işsizlik oranı gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok yüksek seyretmektedir. Üstelik son bir yıllık dönemde işsizlerin %40.9’u lise ve üzeri eğitilmiş kişilerdir. İşsizlik oranının yüksek oluşu gelirin adaletli bir şekilde dağıtılmasını olumsuz etkilemektedir. İş olmayan insanların geliri de olamayacağından işsizlik gelir dağılımı bozucu bir etkiye sahiptir. Bu olumsuz etkiyi bir ölçüde azaltmak için ülkemizde son yıllarda işsizlik sigortası uygulamasına geçilmiştir ancak bu uygulama sadece çalışırken işten çıkarılanları kapsamaktadır ve yetersiz bir düzeyde işsizlik ücreti sağlamaktadır bu nedenle işten çıkarılan insanların gelir kaybını karşılamakta yetersizdir.

⁵⁰ TÜİK, **Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Nisan Dönemi Sonuçları** (Mart, Nisan, Mayıs 2008) Sayı:118,15 Temmuz 2008, (Çevirimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2005> 16.07.2008.

3.3.2. Kayıt Dışı Ekonomi ve Enformel Sektör

Kayıt dışı ekonomi genel olarak kamu otoritelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik faaliyet olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıktığımızda, bazı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yasalarla yasaklanmış faaliyetler olduğu halde bazılarının ise yasalarla yasaklanmamış bir faaliyetin bilinçli olarak kayıtlara geçirilmemesi, belgelendirilmemesi, dolayısıyla vergilendirilmemesi şeklinde ortaya çıktığını görürüz. Kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlara girmediği için milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmamaktadır.⁵¹

Kayıt dışı ekonominin varlığı iki açıdan büyük önem taşımaktadır. Birincisi kayıt dışı ekonominin varlığı kamu kesimi açısından vergi kaybına anlamına geliyor olmasıdır. İkincisi ise toplam ekonominin bir bölümü kayıt altına alınamadığı sürece ekonominin gerçek boyutunu ve ekonomik büyüklüklerin görece ağırlıklarını hesaplamak mümkün olmamaktadır. Kayıt dışı ekonominin gerçek boyutu bilinmeden işsizlik oranı, kamu kesiminin büyüklüğü gibi oranlar doğru olarak saptanamaz dolayısıyla ekonomik sorunlara çözüm bulmak, geliştirilen politikaları etkin bir şekilde uygulamak güçleşmektedir.⁵²

Ülkelerin sahip olduğu ekonomik sistem ve yapısal özellikleri kayıtdışılığa uygun bir zemin oluşturabilir. Türkiye’de, ekonominin özellikle istihdam açısından tarım ve hizmetler sektörüne dayalı oluşu ve tüm sektörlerde küçük işletmelerin yaygın oluşu kayıtdışılığa ortam hazırlayan önemli faktörlerden biridir. Tarım ve hizmetler sektörü izleme ve denetlemelerin zor olması nedeniyle kayıtdışılığa elverişli sektörlerdir. Küçük işletmelerin yaygınlığı ise izleme ve denetlenmeyi zorlaştırmasının yanı sıra bu işletmelerin pek çok yasal düzenlemelerin dışına kalmalarına neden olmaktadır. Bunun

⁵¹ DPT, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s.10. (çevirimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf>, Erişim Tarihi: 25.04.2008.

⁵² DPT, **a.g.e.**, s.11.

nedeni vergi, sosyal güvenlik, iş gibi konularla ilgili yasaların genellikle belli bir büyüklüğün altındaki işletmeleri kapsamamasıdır.⁵³

Gelir dağılımının kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi ise gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini arttırmak amacıyla kayıt dışı istihdama arz yaratması durumunda ortaya çıkmaktadır. Gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle düşük gelir grubunda bulunan bireyler ya ek iş talebiyle işgücü piyasasına çıkmakta ya da nitelikleri itibariyle işgücü piyasasına dahil olamayan kadınlar ve hatta eğitimlerinin aksaması pahasına çocuklar bu piyasaya dahil olmakta ve kayıt dışı sektörde istihdam şansı aramaktadır.⁵⁴

Gelişen dünyada artan nüfusun doğurduğu işgücü arzını karşılayacak ölçüde formel sektör istihdamının büyümemesi nedeniyle kayıt dışı sektör bir yaşama ve çalışma biçimi olarak süreklilik kazanmıştır. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin genişlemesine bağlı olarak kayıt dışı istihdamın %50 dolaylarında olduğu iddia edilmektedir. Bu durumda kentleşen nüfusun büyük bir kısmı düzensiz, yasal korumadan uzak, örgütsüz ve verimliliğin düşük olduğu alanlarda çalışmaktadır. Bu durumda Türkiye’de yaşanan hızlı göç ve nüfus artış hızının yüksekliği nedeniyle kentleşen iş gücüne iş sağlamada yetersiz kalındığı söylenebilir.⁵⁵

Kayıt dışı ekonominin daraltılması ve ekonomi içindeki payının azaltılması öncelikle kayıt dışı faaliyete yol açan ekonomik ve sosyolojik nedenlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca ülkenin eğitim düzeyinin düşüklüğü vergi bilincinin geliştirilip yaygınlaştırılmamasına, vergi ve diğer yasal yükümlülüklerin gerektiği gibi yerine getirilememesine neden olmaktadır.

⁵³ Ülker Toptaş, **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi’nin Nedenleri**, TES-AR Yayınları, No:26, 1998, s.22.

⁵⁴ DPT, **a.g.e.**, s.15.

⁵⁵ Nusret Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No:1996- 32, 1996, s.140-141.

SONUÇ

Ülkeler açısından gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi önemli ve öncelikli bir konudur. Ekonomik yönünün yanı sıra sosyal ve siyasal açıdan istikrarın sağlanması ve bilhassa demokratik rejimin devamlılığı açısından gelir dağılımının orta sınıf lehine iyileştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Gelir dağılımı konusunu ilk kez gündeme getiren düşünürler Fizyokratlardır ancak gelir dağılımına teorik bir nitelik kazandıran ilk ekol Klasiklerdir. Klasik teoriye göre ekonomi endüstri ve tarım olmak üzere kabaca iki kesime ayrılır ve bölüşüm kapitalistler, ücretliler ve toprak sahipleri arasında olmaktadır. Bu yaklaşıma göre iktisadın genel gelişimi açısından önemli olan kesim tarım kesimidir ve bölüşümde daha büyük payın artan nüfusla birlikte tarım kesimi tarafından alınacağı savunulmaktadır.

Klasik sisteme karşı olan Marx ise gelir dağılımı teorisini emek-değer teorisi ve artık değer ile açıklamıştır. Marx, kapitalistlerin, işçilerin oluşturduğu artık değeri alıkoyduğunu savunarak sömürüye dikkat çekmiştir. Marx'a göre gelir dağılımı kavramı sınıfsal bir mücadelenin sonucudur ve daha adil bir gelir dağılımı ancak mevcut iktisadi sistemin değiştirilmesi ile mümkündür.

Klasiklerin devlet anlayışında savunma, adalet ve eğitim hizmetlerini sağlamak ile sınırlanan devlet fonksiyonları 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelişen çağdaş devlet anlayışı ile daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Devlet sosyal hayata müdahale etme mecburiyetinde kalmış ve geleneksel görevlerinin yanı sıra ekonominin kalkınmasını ve istikrarını temin edecek, kaynak dağılımında etkinliği sağlayacak, istihdam sorununu çözecek, gelir ve servet eşitsizliklerini giderecek politikalarını izleme görevlerini de üstlenmiştir.

1929 krizinin ardından uygulanan politikalara damgasını vuran iktisatçı Keynes'e göre kapitalist bir ekonominin en önemli iki sorunundan biri tam istihdamın sağlanması

diğeri ise gelir dağılımlı eğsizliklerinin giderilmesidir. Devlet toplumun çeşitli kesimlerinden alacağı vergiler ve yapacağı kamu harcamaları ile gelir dağılımlının daha adil olması için gelirleri yeniden dağıtmalıdır.

Sentezci gelir dağılımlı olarak bilinen teorilerde ise Keynesyen ve Neo-Klasik gelir dağılımlı teorilerinin bir sentezi yapılarak yeni bir gelir dağılımlı modeli ortaya atılmıştır. Sentezci modellerde toplam arz fonksiyonundan hareket ederek gelirin ne kadarının emek sahiplerine ne kadarının kar ve rant geliri elde edenlere akacağı istihdam seviyesindeki değişme ile ilgili olarak açıklanmıştır.

Gelir eğsizliklerini düzeltmeye yönelik politikalar toplumdaki düşük gelirli grupların gelirlerini arttırma suretiyle ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadır. Diğer taraftan toplumdaki sosyal barışın sağlanması ve korunması büyük lde gelir dağılımlının adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belli bir seviyenin altına düşmemesine bağlıdır. Bu nedenle devlet tarafından gelir dağılımlına müdahale edilmesi sosyal devlet olmanın bir gereğidir.

Türkiye’de yapılan ilk gelir dağılımlı alışması DPT tarafından 1963 yılında yapılmıştır. Bu araştırmadan sonra gelir dağılımlını konusuna verilen önem artmış ve araştırmaların sayısı çoğalmıştır. Yapılan araştırmalar gerek çalışma metodu gerekse örnekleme kapsamı açısından birbirinden farklılık göstermektedir ancak bu çalışmalardan gözlemlendiği kadarıyla Türkiye’de gelirin adil dağılmadığı görülmektedir.

Türkiye’de özellikle 24 Ocak 1980 kararları ile alınan ekonomik politikaların yürürlüğe girmesi ve bu dönemden sonra gelişen neo-liberal anlayış çerçevesinde yüksek faiz ve düşük ücret politikası ekonominin karakterini belirlemiş ve adil gelir dağılımlı bir amaç olarak öneminin yitirmiştir. Ayrıca ücretlerin enflasyon seviyesinin altında kalması ve dolaysız vergilerden çok dolaylı vergilere ağırlık verilmesi bu dönemde gelir dağılımlının düşük gelirli kesimler aleyhine bozulmasına neden olan diğer faktörler olarak gösterilebilir.

Türkiye’de gelir dağılımının bozuk olmasının en önemli nedenlerinden bir diğeri ise uygulanan yüksek faiz politikası sebebiyle yüksek gelir grubuna önemli ölçüde kaynak transferi yapılmasıdır. Transfer bütçesi olarak ifade edilen konsolide bütçenin transfer harcamalarının dağılımında en büyük pay faiz ödemelerine gitmektedir. 1990 yılında faiz harcamaları, toplam bütçe harcamalarının %20,4 ünü oluştururken, 1994 yılında %33,2’ye 1999 yılında ise %50’nin üzerine çıktığı görülmektedir. Bu durum gelir dağılımının hem bireysel hem de fonksiyonel açıdan kar, faiz ve rant geliri elde edenler lehine bozulduğunu göstermektedir.

Türkiye’de gelir dağılımı göstergeleri, örneğin son olarak yapılan 2005 yılı gelir dağılımı araştırmasına göre 0,38 olarak hesaplanan gini katsayısı, ülkemizde gelir dağılımının eşitlikten uzak olduğunu göstermektedir. Nitekim aynı araştırmanın sonuçlarına göre hanehalkı kullanılabilir gelirine göre oluşturulan %20’lik hane halkı gruplarından toplumun en az gelir elde eden %20’lik gelir grubunun aldığı pay %6,1 iken toplumun en çok gelir elde eden %20’lik grubu gelirin %44,4 ünü almaktadır. Ülkemizde toplumun %80’i gelirin %55,6’sını alırken milli hasılanın neredeyse yarısına yakın bir kısmı olan %44,4’ü toplumun %20’sine gitmektedir.

Türkiye’de gelir dağılımı sorununun çözülebilmesi için öncelikli strateji ulusal geliri istikrarlı ve hızlı bir şekilde büyütme ve bunun adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamak olmalıdır. Bu bağlamda öncelikle yatırım, ardından istihdam ve üretim artışının sağlanması ve gelir dağılımını daha adil hale getirecek politikaların dikkate alınması gerekmektedir.

Ülkemizde yatırım artışının sağlanması için reel faizlerin gelişmiş ülkeler seviyesine inmesi ve böylece dışlama etkisinin azalması gerekmektedir. Ayrıca istihdam artışı sağlanabilmesi için emeğin niteliği iyileştirilmeli ve mesleki eğitime önem verilmelidir. Yeni yatırımlar ve nitelikli işgücünün olduğu bir toplumda üretim artışı gerçekleşecektir. Ancak yapılan yatırımların spekülatif rant alanları yerine üretken yatırımlara dönüşmesine özen gösterilmelidir. Bunun dışında kayıt dışı ekonomi önlenmeli ve vergi tabanı genişletilerek, ücretlilerin vergi yükü azaltılmalıdır.

Eğitim düzeyinin gelir dağılıımı üzerindeki etkisi yadsınamayacak ölçüdedir. Genelde beşeri sermaye yatırımları ve özelde eğitim yatırımlarının gelir dağılıımını düzeltici etkileri birçok ülkede gözlemlenmiştir. Ancak lkemizde beşeri sermaye yatırımları yeterli düzeyde değildir. Beşeri sermaye yatırımlarına gereken önemin verilerek mevcut eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akalın, Güneri: **Kamu Ekonomisi**, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1981.
- Akdoğan, Abdurrahman: **Kamu Maliyesi**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2003.
- Aksu, Ömer : **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 1993.
- Alkin, Erdoğan: **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992.
- Ataç, Beyhan: **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Yayın No:118, Eskişehir, 1999.
- Barber, William J. : **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çev. İhsan Durdu, İstanbul, Çıdam Yayınları, 1993.
- Boratav, Korkut: **100 Soruda Gelir Dağılımı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 4.bs., 1980.
- Boratav, Korkut : **Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı**, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No: 196-178, Sevinç Matbaası, 1965.
- Bulutoğlu, Kenan: **Vergi Politikası**, İstanbul, Sermet Matbaası, 1962.
- Bulutoğlu, Kenan: **Kamu Ekonomisine Giriş**, Filiz Kitabevi, 3.bs., İstanbul, 1981.

- Dilik, Sait: **Servetin Geniş Kitlelere Yayılması**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Yayın No: 391.
- Doğan, Çetin: **Fiyat İstikrarı Sorunsalı – Merkez Bankası Eksenli Çözüm Stratejileri**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005.
- Eğilmez, Mahfi - Kumcu, Ercan: **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 10.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2006.
- Ekin, Nusret: **Küresel Bilgi Çağında Eğitim- Verimlilik- İstihdam**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:1997- 43, 1997.
- Ekin, Nusret : **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No:1996- 32, 1996.
- Galbraith, John Kenneth : **İktisat Tarihi**, Çev. Müfit Günay, Ankara, Dost Kitabevi, 2004.
- Gerek, Sevgi : **Türkiye’de Asgari Ücretler Ve Enflasyon, 1974-1999**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1094, 1999.
- Haller, Heinz: **“Maliye Politikasının Teorik Esasları ve Temel Problemleri”**, Çev Salih Turhan, Fakülteler Matbaası, 4.bs., İstanbul, 1974.
- Karaman, İsmail: **Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959 - 1986**, Ankara, DPT Yayınları, Yayın No: 2076, 1986.

- Karluk, Rıdvan: **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul, Beta Yayınevi, 6. bs., 1999.
- Kazgan, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 11.bs, 2004.
- Keynes, J.Maynard: **İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Çeviren: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul,1980.
- Korkut, Selver : **Türkiye’de Gelir Dağılımı Konusunda Yapılmış Araştırmalar**, Ankara, DPT, Haziran 1986.
- Lipsey, Richard G. : **İktisat**, Çev. Ahmet Çakmak, Ömer Faruk Batırel, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1994.
- Nemli, Arif: **Kamu Maliyesine Giriş**, İ.Ü. Yayını, İ.Ü. Yayın No:2565, İktisat Fakültesi Yayın No:441, İstanbul, 1979.
- Neumark, Fritz: **Vergi Politikası**, Çev. İclal Cankorel, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1975.
- Neumark, Fritz : **Gelişmiş Ülkelerin Maliye Politikasında Yeni Eğilimler**, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İstanbul, Çeltük Matbaacılık, 1971.
- Özbilen, Şevki: **Maliye Politikası**, Bursa, Ezgi Yayınevi, 1998.
- Özgüven, Ali: **İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 3.bs, 2005.
- Özmucur,Süleyman: **Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995.

- Özötün, Erdoğan : **Türkiye’de Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın İller İtibariyle Dağılımı 1979 - 1986**, İstanbul Sanayi Odası Yayını, İstanbul, 1988.
- Paya, Merih : **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2.bs., 2001.
- Peterson, Wallace : **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çev. Talat Güllap, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları,1984.
- Pütz, Theodor : **Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri**, Çev. Naci Kepkep, İstanbul, Der Yayınevi, 4.bs., 1994.
- Schmölders, Günter: **Genel Vergi Teorisi**, Çev. Salih Turhan, İstanbul Üniversitesi Yayını, İ.Ü. Yayın No: 2149, İstanbul, 1976.
- Selik, Mehmet: **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980.
- Serter, Nur : **Devlet Görevlerindeki Gelişmenin Sonucu Olarak Sosyal Devlet**, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Rektörlük No:3856, Fakülte No:547, 1994.
- Smith, Adam: **Ulusların Zenginliği**, Çev. Ayşe Yunus - Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, 2002.
- Sönmez, Mustafa : **Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, İstanbul, Om Yayınevi, 2001.
- Sönmez, Mustafa : **Gelir Uçurumu-Türkiye’de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**, İstanbul, Om Yayınevi, 2001.
- Sönmez, Mustafa : **Türkiye’de Gelir Eşitsizliği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

- Şahin, Hüseyin : **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Bs., 2002.
- Talas, Cahit : **Ekonomik Sistemler**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1980.
- Toptaş, Ülker: **Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi’nin Nedenleri**, TES-AR Yayınları, No:26, 1998.
- Tuncer, Selahattin : **Gelirin Yeniden Dağılımı**, İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1970.
- Turhan, Salih: **Vergi Teorisi ve Politikası**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1998.
- Turhan, Salih: **Vergi Teorisi**, İstanbul, Elektronik Ofset Matbaası, 1982.
- Türk, İsmail : **Maliye Politikası Amaçlar Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Ankara, Sevinç Yayınevi, Mayıs, 1988.
- Türk, İsmail : **Maliye Politikası**, Turhan Matbaası, Ankara, 1992.
- Uluatam, Özhan - Methibay, Yaşar : **Vergi Hukuku**, İmaj Yayıncılık, 3.bs., Ankara, 1999.
- Üstünel, Besim : **Ekonominin Temelleri**, İstanbul, Ofset, 5. Baskı, 1988.
- Yazgan, Turan : **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, Yayın No: 92-34-Y-0147-86, İstanbul, 1992.
- Zaim, Sabahattin: **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 9. bs., 1992.

Zaim, Sabahattin : **Türkiye’de Ücret ve Gelirler Siyaseti**, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonları Yayını, Yayın No:28, 1974.

MAKALELER

Akbulut, Ali Rıza: “Verginin Mali Amacı ve Türkiye’deki Sonuçları”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 231, 2000.

Ataç, Beyhan - Ataç, Engin: “Türkiye’de 1964- 1991 Döneminde Ekonomik Açıdan Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi”, **3. İzmir İktisat Kongresi** (4-7 Haziran, 1992), 2. Cilt, DPT Yayınları, Ankara, 1993.

Carnoy, Martin: "Education and Economic Development: The First Generation", **The Economic Value of Education: Studies in The Economics of Education**, ed. Mark Blaug, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1992.

J. Werner, B. Külp : **“Wachstumspolitik- Verteilungspolitik”**, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1971, s.109’den Aktaran: Ömer A. Aksu, “ Gelir ve Servet Dağılımı”, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 1993.

Karaman, İsmail: “Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1995.

Kızılyallı, Hüsnü : “TÜSİAD’ın Türkiye’de Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyo- Ekonomik İhtiyaçları Üzerine Araştırmaları Hakkında Görüş”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı:7, Temmuz 1987.

- Marchal, Jean : “Milli Gelirin Bölüşümünde Ana Teorilerin Bir Panoraması”, (Çev. Sencer Dividcioğlu) **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 22, No: 1, Ekim- Aralık 1960.
- Özmucur, Süleyman: “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Gelir Dağılımı Özel Sayısı, Eylül- Ekim 1995.
- Psacharopoulos, George: “The Contribution of Education to Economic Growth International Comparison”, **The Economic Value of Education: Studies in the Economics of Education**, ed. Mark Blaug, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge, 1992.
- Şenesen, Gülay Günlük: “Türkiye’de Gelir Dağılımının Yapısına İlişkin Son Veriler”, **İktisat Dergisi**, Sayı 1941, Aralık 1984, İstanbul.
- Tunca, Zafer : “Adil Gelir Dağılımının Önemi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Ağustos 1971, C.8 Sayı 8.
- Ünal, L. Işıl: **Eğitimin Ekonomik Rolü ve Türkiye ile İlgili Bulgular**, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliği, 4-7 Haziran 1992.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Aktan, Coşkun Can - Vural, İ. Yaşar: “Makro- Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002 (Çevirimiçi)
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf>, 22.11.2007.

- Aktan, Coşkun Can – Vural , İ. Yaşar: “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları Ankara, 2002, (Çevirimiçi)
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, 22.11.2007.
- Arslan, Ahmet: “Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 140, Mayıs- Ağustos 2002, (Çevirimiçi)
<http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md140/Kamu%20Harcamaları%20 A.%20ARSLAN .pdf>, 05.12.2007.
- Işığışok, Erkan: “Türkiye’de Gelir Dağılımı Ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C.16, S.1., Mayıs 1998, (Çevirimiçi)
<http://idari.cu.edu.tr/igunes/makale/gelir.doc>, 13.02.2008.
- Karaca, Orhan : “Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı?” **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, İstanbul – 2004, (Çevirimiçi)
<http://www.tek.org.tr/dosyalar/O-KARACA.pdf>, 19.02.2008.
- Korkmaz, Adem: “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Asgari Ücret: 1951-2003”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı:7, 2004, s.57-61, (çevirimiçi)
<http://kosbed.kou.edu.tr/sayi7/korkmaz.pdf>.

Palamut, Mehmet E - Yüce, Mehmet: “Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi İle Eğitim Ve Sağlık Harcamaları İlişkisi”, **Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikalar**, 16. Maliye Sempozyumu, Naturland/Antalya, 28-31 Mayıs 2001 (Çevirimiçi) <http://www.bayar.edu.tr/~msempoz/palamut.zip>, 22.11.2007.

Yüce, Mehmet : “Türkiye’de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin İzlenen Vergi ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 3 Sayı 2, (Çevirimiçi)<http://www.isguc.org/myuce3.htm>, 11.09.2007.

Yükseller, Zafer : **2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni 2003/6, Aralık 2003, (Çevirimiçi) <http://kutuphane.marmara.edu.tr/ems/ems15.pdf>, 20.01.2007.

DİĞER KAYNAKLAR

Alkin, Erdoğan : “Gelir Dağılımı”, **Ekonomi Ansiklopedisi**, Cilt II, Paymaş Yayınları, İstanbul, 1993.

DİE : **1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları- Gelir Dağılımı**, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No: 1441, 1990.

- DİE : **1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları**,
Ankara, 1996, (Çevirimiçi)
<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>, 15.02.2008.
- DİE : **Hane Gelir Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987**, Yayın No: 1441, Ankara Aralık, 1990.
- DPT: **1973 Gelir Dağılımı Araştırması**, Ankara, 1973.
- DPT: **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 1994.
- DPT : **VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001,(Çevirimiçi)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oik610.pdf>,
23.01.2007.
- TÜİK: **2006 Hanehalkı Tüketim Harcaması Sonuçları**,
Sayı:152, 18 Eylül 2007, (Çevirimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=569>,
09.03.2008.
- TÜİK: **2005 Hanehalkı Tüketim Harcaması Sonuçları**, Sayı:
154, 18 Eylül 2006, (Çevirimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2039>,
08.05.2008.

- TÜİK:** **2005 Hanehalkı Bütçe Araştırması, 2005 Gelir Dağılımı Sonuçları**, Sayı:207, 25 Aralık 2006, (Çevirimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>, 5 Nisan 2008.
- TÜİK:** **Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 Nisan Dönemi Sonuçları** (Mart, Nisan, Mayıs 2008) Sayı:118, (Çevirimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=2005> , 16.07.2008.
- TÜSİAD :** **“Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma”**, Yayın No: TÜSİAD-T /2000-12/295, 2000.
- UNDP :** Inequality in Income or Consumption, **Human Development Report 2005**, (Çevirimiçi)
<http://hdr.undp.org/reports/global/2005/s.283-290>, 13.02.2008.